

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Головний редактор — Сенченко М.
Заступниці головного редактора — Давидова І,
Васьківська О., Гуцол Г.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (голова редколегії), Україна
Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф. (заступниця голови редколегії), Україна
Асєєв Г. — д-р техн. наук, проф., Україна
Ільганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок П. — д-р техн. наук, проф., Україна
Кулешов С. — д-р іст. наук, проф., Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Матрюхін Г. — д-р іст. наук, проф., Росія
Нешитой В. — д-р техн. наук, проф., Республіка Білорусь
Теремко В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Трищук О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шемаєва Г. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 1 від 29.01.2020).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 16.05.2016 № 515).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editor-in-Chief — Senchenko M.
Deputy Editors — Davydova I., Vaskivska O., Gutsol G.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Senchenko M. — Dr Sc. (technics), Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine
Davydova I. — Dr Sc. (social communication), Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Aseyev G. — Dr Sc. (technics), Prof., Ukraine
Ilhanaeva V. — Dr Sc. (history), Prof., Ukraine
Kirychok P. — Dr Sc. (technics), Prof., Ukraine
Kuleshov S. — Dr Sc. (history), Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Prof., USA
Markova V. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine
Matriukhin G. — Dr Sc. (history), Prof., Russia
Neshitoy V. — Dr Sc. (technics), Prof., Republic of Belarus
Teremko V. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine
Trishchuk O. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr Sc. (history), Prof., Ukraine
Shemaieva H. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 1 from 29.01.2020).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 515 of May 16, 2016).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Нова світова еліта на авансцені історії 3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

ТАТАРИНОВА Л. Тенденції розвитку книгодрукування та книгорозповсюдження у провідних країнах світу крізь призму проблем читання 4

ТУР О., ХМІЛЬ-ЧУПРИНА В. Джерела інформації про книжкові видання й роль ЗМК у популяризації читання серед студентської молоді Кременчука..... 10

РЕЦЕНЗІЇ

БЛИК О. До ювілею П. Куліша..... 15

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

СЕНЧЕНКО М. Ідеологічне підґрунтя організаційної війни..... 16

МАТВИЄНКО О., ЦИВИН М. Науково-педагогічні школи в документознавчій освіті: сучасні особливості формування й розвитку 23

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

АСЕСВ Г. Особливості документів, що функціонують в інфокомунікаціях 28

ШЕВЧЕНКО М. Красзнавчі документи: пріоритетний об'єкт оцифрування 34

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

БОГДАНОВ Г. Газета як джерело забезпечення інфопотреб та об'єкт соціологічних досліджень 38

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ДОЯР Л. Київ у друкованих виданнях 1918 року 44

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

ШУМІЛОВА А. Український кіноплакат 1947—1994 років із фондів НБУВ як особливий вид творчості та масової комунікації 48

С О Н Т Е Н Т

CHIEF-EDITOR'S PAGE

SENCHENKO M. The new world elite at the forefront of history 3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

TATARINOVA L. Trends in the development of book printing and book distribution in the world's leading countries through the lens of reading problems 4

TUR O., KHMIL-CHUPRYNA V. Sources of information about books and the role of media in promoting of reading among Kremenchuk student youth..... 10

REVIEWS

BILYK O. To the anniversary of P. Kulish..... 15

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

SENCHENKO M. The ideological basis of organizational warfare 16

MATVIENKO O., TSYVIN M. Scientific and pedagogical schools in documentary education: modern features of formation and development 23

INFORMATION ACTIVITIES

ASEYEV G. Features of documents functioning in infocommunications 28

SHEVCHENKO M. Local history documents: priority object for digitization 34

JOURNALISM AND MEDIA

BOGDANOV G. Newspaper as a source of gratification of the information needs and as an object of the soological studies 38

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

DOIAR L. Kyiv in printed editions 1918 44

HISTORICAL INTELLIGENCE

SHUMILOVA A. Ukrainian film poster of 1947—1994 from the collections of the VNLU as a special kind of creativity and mass communication 48

Микола Сенченко,
 директор Книжкової палати України, професор,
 e-mail: director@ukrbook.net
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Нова світова еліта на авансцені історії

Кардинальне спрощення комунікацій під час глобалізації об'єктивно сприяє об'єднанню представників різних керівних систем (як державних, так і корпоративних), що мають глобальний вплив, і співробітників спецслужб, діячів науки, медіа й культури, які їх обслуговують, на основі спільності особистих інтересів і способу життя. Люди, що утворюють таке об'єднання, мешкають не в певних країнах, а в п'ятизіркових готелях і закритих резиденціях, що забезпечують їм достатній рівень комфорту незалежно від місця проживання, а їхні загальні інтереси захищають приватні військові компанії.

Новий глобальний клас власників та управлінців протистоїть суспільствам, розділеним державними кордонами, не лише як одночасний власник і управлінець, а і як глобальна, тобто всеосяжна, структура. Вона не прив'язана до жодної країни та не має зовнішніх зобов'язань: ані виборців, ані платників податків.

Саме через таку перевагу над "традиційним світом" нова світова еліта вороже протистоїть не тільки слабким суспільствам, котрі, руйнуючи, підкорює, а й будь-якій національній спільноті, яка культурно й територіально самоідентифікується, і, насамперед, традиційній державності.

Під впливом процесу формування цього класу, потрапляючи в його смислове й силове поле, державні системи управління перероджуються. Верхівка держуправління усвідомлює себе частиною не власного народу, а глобального керівного класу — нової світової еліти. Відповідно, вона переходить від управління в інтересах своєї нації-держави до управління в інтересах панівної еліти, конгломерату глобальних мереж, що воюють між собою. Ці мережі об'єднують представників фінансових, політичних і технологічних структур та не пов'язані з жодною державою. Природно, таке управління відбувається через зневагу інтересів традиційних суспільств, сформованих у межах держав, і за рахунок цих інтересів (а іноді й внаслідок їх прямого

пригнічення). Це саме та ситуація, котру впродовж останніх двох десятиліть спостерігаємо в Україні.

Це саме та ситуація, проти якої повстають люди не лише в Північній Африці та на Близькому Сході, а й навіть у цитаделі нової світової еліти — США. Наприклад, у Вісконсині наприкінці лютого 2011 р. 25 тис. держслужбовців штурмом узяли сенат і кілька адміністративних будівель, згодом протести охопили Алабаму, Огайо, багато великих міст на кшталт Філадельфії. Офіційні ЗМІ світу замовчують ці факти не тому, що вони можуть зашкодити пересічним американцям, а тому, що можуть зашкодити глобальному керівному класові.

На наших очах і з нашою безпосередньою участю світ вступає в нову добу, основним змістом якої стає **національно-визвольна боротьба суспільств**, розділених державними кордонами й звичаями, проти руйнівного панування нової світової еліти. Така ситуація гостро ставить питання солідарності всіх національно орієнтованих сил, бо традиційна різниця між правими й лівими, патріотами й інтернаціоналістами, атеїстами й вірянами втрачає сенс перед загальною перспективою соціальної утилізації, що постала перед людством через агресію "нових кочовиків" — глобального керівного класу.

Фактично вперше в історії втрачають значення суперечності між патріотами різних країн, зокрема й тими, що безпосередньо конкурують один з одним. Вони виявляються незначними перед глибиною загальних розбіжностей між силами, що прагнуть до процвітання окремих суспільств, і новою світовою елітою, ворожою до будь-якої відособленої від неї людської спільноти.

Унаслідок цих процесів виникає об'єктивна можливість створення ще одного — як це не парадоксально — патріотичного Інтернаціоналу, об'єднаного ідеєю загального протистояння глобальному керівному класові задля збереження природного способу життя та суверенітету народів.

На протидію формуванню нової глобальної еліти на політичній карті світу відбуваються зміни, що мають не кількісний, а якісний характер. Йдеться про зміну суспільно-економічних формацій, здобуття країнами політичного суверенітету, введення нових форм державного устрою, утворення міждержавних і наддержавних політичних союзів та організацій, появу й зникнення на планеті "гарячих точок".

Після виходу з авансцени однієї з наддержав — Радянського Союзу й розпуску військово-політичного блоку соціалістичних країн — Організації Варшавського договору світ став однополярним: у ньому панують США та єдиний військово-політичний блок — НАТО, керований американським істеблішментом.

Утім, є чимало аргументів, що свідчать на користь багатополярного світу в XXI ст.

По-перше, розпад Радянського Союзу змінив геополітичну ситуацію на євразійському просторі. Поступово нові держави роблять власний геополітичний вибір.

По-друге, змінилася геополітична ситуація для країн, що раніше співпрацювали з Радянським Союзом, наприклад, держави Східної та Центральної Європи, Китай. Через це не лише змінилися локальні "баланси сил", а й стрімко зросла багатогранність відносин, зокрема орієнтація багатьох країн Східної та Центральної Європи, об'єднання Німеччини посилює позиції Європейського Союзу.

По-третє, на вершівці світової фінансово-економічної піраміди, крім США, перебувають ще кілька провідних країн світу — Велика Британія, Канада, Китай, Німеччина, Франція, Італія, Росія та Японія.

По-четверте, сумарна економічна потужність країн Азійсько-Тихоокеанського регіону дорівнює сумарній економічній потужності США та ЄС. Самостійною силою та світовим центром стає Китай, що нині за валовим національним продуктом зрівнявся зі США, а його військовий потенціал становить майже половину американського.

Дедалі більшої ваги набуває Асоціація держав Південно-Східної Азії — субрегіональна політико-економічна організація, до якої входять Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней. Осібно стоять Індія та Пакистан, що стали володарями ядерної зброї, а також Іран, країни арабського світу й Латинської Америки. У геополітичних сценаріях кожен із цих регіонів може відігравати вагомий роль. У підсумку об'єктивне зростання питомої ваги США на сучасному етапі певною мірою нівелюється внаслідок підвищення самостійності інших "полюсів" сили.

Концепція багатополярного світу сьогодні є офіційною зовнішньополітичною доктриною і Росії. У ній наголошено, що стан і перспективи розвитку сучасної військово-політичної ситуації визначає протиставлення двох тенденцій: з одного боку — до затвердження однополярного світу, що базується на пануванні однієї наддержави й військово-силовому розв'язанні ключових проблем світової політики, з іншого — до формування багатополярного світу, заснованого на рівноправ'ї народів і забезпеченні балансу національних інтересів держав, реалізації засадничих норм міжнародного права. Росія зацікавлена у формуванні багатополярного світу та всіляко сприяє розгортанню цих процесів. Зокрема, у відповідь на тенденції розвитку однополярного світу Росія та Китай ухвалили спільну декларацію про багатополярний світ, ідеї якої поділяють Індія, Іран, країни Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Отже, геополітична карта світу на початку третього тисячоліття зазнає серйозних змін. Чи розвиватиметься світ у XXI ст. під знаком домінування США, чи збереже багатополярність, а отже — багатогранність вибору, залежить і від інших провідних держав.

А що чекає на українську "еліту", а точніше — українських олігархів, які накопичують статки, обкрадаючи власний народ, щоб увійти до складу нової світової еліти?

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 655.4/.5-048.34:028](100)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.1(282).4-10

Лариса Татарінова,

*старший науковий співробітник відділу моніторингу засобів масової інформації Книжкової палати України,
e-mail: larysa@i.ua*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7950-7773>

Тенденції розвитку книгодрукування та книгорозповсюдження у провідних країнах світу крізь призму проблем читання

Досліджено особливості систем книгорозповсюдження у провідних країнах світу. З'ясовано роль книжкових клубів і книготорговельних ланцюжків на шляху книги до читача. Наголошено на вагомій ролі державної підтримки книговидавничої галузі. Проаналізовано напрями державної підтримки книговидання та книгорозповсюдження, як-от: розроблення програм розвитку читання; відкриття нових книгарень; організація книжкових ярмарків, виставок, фестивалів та інших заходів популяризації книги; започаткування літературних премій і конкурсів; поповнення фондів бібліотек; захист авторського права тощо. Розглянуто можливості впровадження в Україні досвіду провідних країн світу (зокрема, Канади) з підтримки книговидавничої та книгорозповсюджувальної галузей, що передбачає надання пільгових кредитів, вплив на ціноутворення книги, запровадження фіксованої ціни під час реалізації друкованої продукції.

З'ясовано медіазвички мешканців різних країн світу, тобто скільки часу вони витрачають на перегляд телепрограм, комп'ютерні ігри, прослуховування музики чи радіопередач та читання. І хоча в сучасному світі людина все менше часу проводить за книгою, віддаючи перевагу іншим видам розваг та дозвілля, обсяги випуску друкованої продукції не скоротилися, а книговидавництво залишається прибутковим бізнесом, котрий оцінюється у 151 млрд доларів США й приносить дохід, більший за кіно, журнали, відеоігри та музику. Намагаючись вижити, книговидавці об'єднуються в медіаконгломерати, утім, левову частку їхнього прибутку становить реалізація книг.

Проаналізовано вподобання читацької аудиторії різних країн світу. Визначено чинники конкурентоспроможності паперових та електронних книг. Доведено переваги паперових книжкових видань над електронними. Дослідження свідчить, що хоча популярність е-книг зростає, ця динаміка уповільнилася від 2016 р. Наголошено, що основу читацької уваги та попиту становлять саме паперові книги.

Ключові слова: книга; електронна книга; читацька аудиторія; книжкові клуби; книготорговельні ланцюжки; фіксована ціна; книжковий ринок; медіаменеджмент

Постановка проблеми. З огляду на запити та вподобання сучасних читачів система книгорозповсюдження в Україні потребує всебічного дослідження та комплексних заходів, які б сприяли її оптимізації. В наукових дослідженнях і практичній діяльності не приділено належної уваги проблемам вітчизняного книгорозповсюдження, не виявлено напрямів підвищення рентабельності галузі з огляду на світовий досвід, що й становить актуальність пропонованої статті.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Тенденції розвитку системи книгорозповсюдження в провідних країнах світу розглянуто у працях О. Афоніна, М. Сенченка [1]; Б. Брауна, А. Фрідо та Е. Ланг, що увійшли до збірки Book Distribution in France [2]. Проблеми читання як головного чинника дистрибуції книги проаналізовано в розвідці Б. Брауна [3].

Слід зауважити, що фундаментальні дослідження М. Сенченка та О. Афоніна проведено до 2008 р. Однак саме відтоді було зафіксовано зростання популярності електронних книг, що досягло піку впродовж 2012—2014 рр. (позитивну динаміку віддзеркалено у статті "Книгорозповсюдження у Франції" [2]). У 2016 р. інтерес до е-книги знизився, що пояснювалося своєрідною "втомою" від неї й "поверненням" читацької аудиторії до паперових видань. Ці аспекти розглянуто в дослідженні Б. Брауна [3], однак вони потребують ґрунтовнішого вивчення.

Мета статті — виявлення тенденцій сучасного розвитку книговидавництва й книгорозповсюдження у провідних країнах світу; дослідження культурних традицій та економічних чинників, що створюють умови для ефективного розвитку цих галузей; визначення рівня конкурентоспроможності різних видів видань (паперових та електронних) за результатами аналізу вподобань читацької аудиторії.

Інформаційною базою дослідження слугували статистичні матеріали та доповіді Міжнародної асоціації видавців (International Publishers Association (IPA), ЮНЕСКО, статистичні матеріали, надані книжковими палатами Польщі, Росії, України, матеріали наукових конференцій, довідкова та реферативна література з порушеної проблематики [8—18].

Виклад основного матеріалу дослідження. Книга — головний носій культури, що дає змогу пізнавати навколишній світ, виховує та соціалізує, дарує незабутні враження й естетичну насолоду. Читання формує світогляд та переконання, розкриває світ нових знань, стимулює розум, поліпшує пам'ять, знижує стрес. Численні сучасні медіа не можуть

конкурувати з книгою — унікальним феноменом матеріальної та духовної культури.

Видання, чи то друковане, чи то електронне, має "дійти" до свого читача. В європейських країнах система книгорозповсюдження доволі розвинена, що забезпечує економічну ефективність книговидавничої сфери. Зокрема, у Франції один книжковий магазин припадає на 20 тис. жителів, в Австрії — на 4 тис. (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість жителів країни, яких обслуговує один книжковий магазин

Країна	К-сть жителів (тис. осіб)
Франція	20,0
Німеччина	15,0
США	13,0
Польща	12,0
Данія	12,0
Норвегія	10,5
Нідерланди	10,0
Фінляндія	7,0
Австрія	4,0
Росія	36,7
Україна	98,0

Сьогодні у країнах Європи та США найбільшу частку книжкового ринку становить роздрібна торгівля, заснована на так званих книготорговельних ланцюжках (chain stores) — об'єднанні торговельних підприємств, що, мов ланцюжком, передають видання від виробника до книгарні, котра, зі свого боку, передає його філіям, а ті — дрібнішим крамничкам і кіоскам. Останнім у ланцюжку може бути комівояжер, який пропонує придбати книгу, стукаючи у двері домогосподарств. Ефективному функціонуванню такої моделі сприяє фіксована ціна, тобто система ціноутворення, за якої ціни на книги встановлює видавець чи держава, залежно від витрат виробника. У фіксовану ціну вже закладено прибуток книгорозповсюдженця. В Україні за радянських часів книги мали фіксовану ціну, а книгорозповсюдження було побудовано за принципом книготорговельного ланцюжка. У наш час вітчизняні книготорговельні мережі розвинені слабо. Руйнування налагодженої системи спричинила недостатня підтримка галузі державою, що призвело до витіснення книгарень іншими комерційними організаціями. Отже, нині маємо сумну статистику, коли одна книжкова крамниця обслуговує майже 100 тис. мешканців. Звичайно, попит

населення певним чином забезпечують книжкові кіоски, лотки та ринки, котрі, однак, не мають тих можливостей репрезентації літератури, що книгарні.

Основа німецької та французької книготоргівлі становлять малі приватні книжкові крамниці, що ефективно функціонують в умовах регулювання ціноутворення. Через них реалізується 45% продукції, 25% — через супермаркети, а 30% — каналами позамагазинної торгівлі. Доволі розвинені інтернет-торгівля, книжкові клуби, продаж книг поштою.

У Франції фірма Hachette через свою мережу реалізує майже 60% книжкової продукції, виготовленої у країні. Серед традиційних книгарень функціонує майже 200 великих крамниць, що пропонують покупцеві 50—60 тис. назв, і 4 тис. маленьких, переважно провінційних, з асортиментом до 6 тис. назв. Кожна третя книгарня у країні — це невелике підприємство, де працюють власники й члени їхніх родин. Частка продажу книг у таких крамничках становить майже 5% загального товарообігу, і першорядною в їх діяльності є довіра покупців [2].

Доволі поширений у світі продаж книг у кредит — за бонами, чеками, листівками, але найпопулярнішою формою книгорозповсюдження є книжкові клуби — добровільні об'єднання передплатників, сформовані за тематичним, віковим, професійним та іншими принципами. Члени клубу обирають книги й подають на них замовлення видавцеві, що дає змогу гарантовано придбати вподобану літературу. Важливою є знижка для членів клубу, оскільки з вартості видання вилучаються витрати на посередників. Діяльність книжкових клубів допомагає видавцям зорієнтуватися в обсягах видання певної книги й не зазнати збитків.

Наприклад, французький книжковий клуб France Loisirs налічує 3,5 млн членів. Клуб видає власний журнал, що містить майже 700 назв видань, кожен квартал додається ще 150 нових книг. Щоб забезпечити читацький попит, France Loisirs пропонує широкий асортимент друкованої продукції: художня література, книги з мистецтва, видання прикладного характеру, комікси, книги для дітей молодшого віку, преса. Члени клубу мають постійну знижку від 20 до 30% (згодом може сягати навіть 50%), їм також нараховуються бали від придбання супутньої продукції з каталогу, що зрештою дають змогу отримати книги безкоштовно. Крім читання, учасникам клубу пропонують різноманітні послуги (також зі знижкою): ігри, мультимедіа, подорожі, навіть оренду котеджів.

Книжкові клуби поширені у США, Великій Британії, Німеччині, Франції, Скандинавських країнах. В Україні діє Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля". За даними, опублікованими на його сайті, наразі мережа об'єднує 1 млн українських сімей. Інтернет-магазин Клубу пропонує книги всіх жанрів і напрямів, найкращі новинки художньої, прикладної, навчальної та дитячої літератури.

Державна підтримка книговидання

У провідних країнах світу саме держава ініціює програми підтримки читання, організовує книжкові ярмарки, виставки, фестивалі, інші заходи, спрямовані на популяризацію книги й читання, започатковує лі-

тературні премії та конкурси, сприяє поповненню фондів бібліотек, захищає авторські права.

Наприклад, у США уряд розвиває видавничий бізнес, підтримуючи малі підприємства (під час кризи 2010 р. було запроваджено розширення кредитування, мікрокредитування, погашення заборгованості). Ефективно діють антимонопольні програми.

Досвід Канади 70-х років минулого століття є актуальним для України сьогодні. Канадська видавничка галузь не витримувала тиску з боку США, Великої Британії та Франції, котрі своєю продукцією майже знищили національний бізнес. Уряд країни ухвалив програму розвитку книговидання, що передбачала надання пільгових позик і кредитів на видання творів канадських авторів, навчальної й методичної літератури, здійснення заходів з промоції книги, запровадив пільгове оподаткування та зниження тарифів на книгорозповсюдження. Іноземці мають змогу інвестувати лише у спільні підприємства, котрі контролює держава.

У Китаї офіційно функціонують лише державні підприємства (загалом 502). Діють обмеження на створення видавничих підприємств, заборона на іноземні інвестиції у виробництво електронних книг. Для видавництва передбачено спеціальні субсидії, вигідні кредити, продаж приміщень за пільговими цінами [4].

У країнах ЄС запроваджено регулювання ціноутворення, зокрема 1981 р. уряд Франції ухвалив закон Ланга, що регламентує фіксовану ціну під час реалізації книг, регулюючи розмір знижки для книготорговельних підприємств [2].

У Німеччині ціна на друковані видання може коливатись у визначених межах, і гуртовим торговцям не можна реалізовувати книги в роздріб дешевше. Така запобіжна система підтримує невеличкі крамнички в умовах запеклої конкуренції [5].

У Бразилії, Великій Британії, Канаді, Норвегії книжкову продукцію оподатковують за нульовою ставкою. В Італії, Іспанії, Китаї, Німеччині, Норвегії, Туреччині, Фінляндії, Франції ставку податку на додану вартість знижено. Електронні видання зазвичай оподатковують на загальних умовах.

В Україні згідно із Законом "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи" скасовано оподаткування на додану вартість на процеси з виготовлення та реалізацію книжкової продукції вітчизняного виробництва.

Про читання

За два десятиліття XXI ст. змінилася географія країн, де населення читає найбільше й, відповідно, купує найбільше книг. Якщо в минулому столітті це були держави Заходу, то нині — країни Азії: Індія, Таїланд, Китай. Фахівці маркетингової компанії NOP World проаналізували медіазвички користувачів різних країн світу, тобто скільки часу займає перегляд телепрограм, прослуховування радіо, перебування в інтернеті й читання. Отже, пересічний європеець на перегляд телевізора витрачає 15 год. на тиждень, прослуховування радіопередач — 6,6 год., за комп'ютером проводить 8,9 год. (не враховуючи роботу) (табл. 2).

Таблиця 2

Витрати часу на читання (на тиждень)

Країна	Час на читання на тиждень	Країна	Час на читання на тиждень
Індія	10:42	Індонезія	6:00
Таїланд	9:24	Аргентина	5:54
Китай	8:00	Туреччина	5:54
Філіппіни	7:36	Іспанія	5:48
Єгипет	7:30	Канада	5:48
Чехія	7:24	Німеччина	5:42
Росія	7:01	США	5:42
Франція	6:54	Італія	5:36
Угорщина	6:48	Казахстан	5:34
Саудівська Аравія	6:48	Мексика	5:30
Польща	6:30	Велика Британія	5:18
Венесуела	6:24	Бразилія	5:12
ПАР	6:18	Тайвань	5:00
Австралія	6:18	Японія	4:06
Україна	6:02	Корея	3:06

Індійці, китайці й тайці проводять за книгою найбільше часу, однак, відповідно до статистичної інформації за 2016 р., що враховувала кількість бібліотек, газет, населення з освітою вище шкільної, тривалість навчального періоду у школі, можливість доступу до комп'ютерів, найграмотнішим виявилось населення Фінляндії, Норвегії та Ісландії [3].

Хто, що і як читає в Україні

За даними соціопитування, в нашій державі найчастіше книги читають працівники сфер освіти, науки, охорони здоров'я, культури та ЗМІ. Вони віддають перевагу друкованим виданням, хоча інколи читають й електронні. Найрідше беруть книгу до рук працівники фінансового сектору, транспорту, енергетики, промисловості, а також торгівлі та сфери обслуговування. В Україні зберігається та сама тенденція, що й у світі: жінки, люди з вищим рівнем освіти, жителі великих міст та заможніші громадяни читають частіше (табл. 3).

Таблиця 3

Показники читання в Україні та США

К-сть книжок, прочитаних за рік	К-сть респондентів, %	
	Україна	США
Жодної	37	27
1—5	36	17
6—10	14	14
10—15	10	30
Понад 15	3	12

У 2018 р. у Великій Британії надавали перевагу читанню 80% мешканців країни, у Німеччині та Японії — 79%, у Франції — 73%, в Італії — лише 56%. Середня кількість книг, прочитаних дорослим населенням у Сполученому Королівстві, становить приблизно 10 щороку, у США — 12, що набагато вище за показники Китаю, де, як свідчить статистика, читають у середньому 4,56 книги на рік [6].

Хто, що і як читає у світі

Таке дослідження провели науковці Польської книжкової палати, аби з'ясувати, які книжки читають (а отже й купують) найчастіше в Євросоюзі [7].

Польські колеги опитали майже 5 тис. респондентів, здебільшого добре освічених громадян, користувачів інтернету, жителів великих міст тощо. Для людей, які погодилися взяти участь в онлайн-дослідженні, відповідь на запитання "Читати чи не читати?" проста: книги, чи то на папері, чи то на екрані, — важлива частина нашого життя. Кількість таких осіб, згідно з попередніми дослідженнями, може становити невеликий відсоток, але з погляду видавничої галузі це потенційно найпривабливіші споживачі, адже вони є постійними читачами, зокрема 94% респондентів читають щонайменше 6 книг на рік.

Де і коли читати? Книга є гарним супутником дозвілля наприкінці дня — 8 із 10 респондентів визнають, що бажання читати виникає зазвичай увечері чи вночі. Утім, читати можна кожен вільну хвилину, наприклад, перебуваючи у транспорті, в черзі, очікуючи на замовлення в кав'ярні...

Кінець ери Гутенберга? Дослідження польських колег свідчить, що популярність електронних книг зростає, однак водночас доводить, що основу читацької уваги та попиту становлять саме паперові книги.

Причина? Насамперед йдеться про вподобання. Зокрема, неабияке значення має власне папір, його специфічний запах і текстура, тактильні відчуття від дотику до сторінок тощо; другий вагомий чинник — здатність легше концентруватися під час читання друкованої книги та відсутність втоми очей.

Насправді, кінець паперово-книжкової епохи відтермінується на невизначений час, бо друковані видання й досі розглядають як вигідну інвестицію, подарунок, частину колекції, навіть предмет розкоші.

7 із 10 читачів вважають, що е-книги зручніше використовувати під час подорожі, придбати їх можна значно швидше й простіше, не виходячи з дому, зазвичай лише завантаживши з інтернету. Проте водночас прихильники електронних книг критикують їх за наявність друкарських помилок, неестетичний вигляд, проблеми з якістю ілюстрацій та завищеною ціною. Слід зауважити, що остання може бути результатом численних незаконних завантажень із мережі, наприклад майже кожен другий читач е-книг визнає, що безкоштовно завантажує контент (табл. 4—6).

Таблиця 4

Чому ви обираєте друковану книгу?

Варіанти відповідей	К-сть респондентів, %
Друкована — дешевше	5
Електронну легше загубити	6
Кращий доступ	43
Не маю пристрою для читання	49
У мене гарна бібліотека, я збираю книжки	55
Зручніше купити	60
За звичкою та через сентимент: бажання гортати паперові аркуші	84

Таблиця 5

Як ціна книги впливає на вибір

Ціна	К-сть респондентів, %	
	Друкована книга	Електронна книга
До 50 злотих (≈ 320 грн)	18	50
51—100 злотих (≈ до 640 грн)	12	10
101—200 злотих (≈ до 1300 грн)	20	12
201—300 злотих (майже 2000 грн)	12	8
Понад 300 злотих (від 2000 грн)	28	12

Таблиця 6

**Які книги де читали;
якщо купували, то для чого?**

Джерело	К-сть респондентів, %	
	Друкована книга	Електронна книга
Бібліотека	58	5
Давали почитати книгу	78	28
Брали почитати книгу	66	20
Купували на подарунок	72	15
Купували для себе	80	68

Що ви маєте на увазі під сентиментом до паперових книг?

- запах;
- сенсорне відчуття / відчуття паперової текстури;
- відчуття власності;
- частина колекції, книга має власне місце у книжковій шафі;
- звичка;
- можливість перегортати сторінки, шукати фрагменти;
- зовнішній вигляд (гарне оздоблення чи якісне поліграфічне виконання);
- пам'ять / персоналізація книги (вигнуті кути, плями, посвячення тощо);
- шурхіт сторінок.

Які недоліки електронних книг вас відштовхують?

- відсутність звички читати електронні книжки;
- напруження очей під час читання;
- важко зосередитися на читанні;
- простіше працювати з текстом на папері;
- висока ціна на пристрої / планшети;
- висока ціна електронних книг;
- занадто багато форматів;
- загроза втратити текст;
- складний доступ до електронних книг;
- складний доступ до пристроїв.

Чим приваблюють електронні книги?

- їх легше читати / слухати, наприклад, під час подорожі;
- простіший доступ;
- їх можна придбати, не виходячи з дому;

- їх можна завантажити з інтернету безкоштовно;
- вони дешевші за паперові книги;
- їх можна тримати у "хмарі", вони не потребують багато місця;
- ширший вибір назв;
- у них легше орієнтуватися та шукати;
- більш екологічний спосіб виробництва.

Літературу яких жанрів ви найчастіше читаете на електронних пристроях?

- фантастика — 60%;
- кримінал / бойовик / жахи — 55%;
- белетристика — 45%;
- нехудожня література (історія, біографія, репортаж) — 35%;
- наукова та науково-популярна — 21%;
- навчальна (наприклад, шкільне читання, словники, підручники) — 12%;
- бізнес / законодавство / податки — 10%;
- для дітей (байки, читанки тощо) — 3%.

Ера Гутенберга триває!

Проаналізувавши статистичні дані різних країн, можна зробити висновок, що друкована книга не втратила своїх позицій. Хоча в сучасному світі, намагаючись вижити, книговидавці об'єднуються в медіаконгломерати, лівову частку їхнього прибутку становить саме продаж книг. Книговидавство — це великий бізнес, котрий оцінюють у 151 млрд дол. США, що перевищує доходи від кіно, журналів, відеоігор та музики (табл. 7).

Таблиця 7

Дохід від різних видів дозвілля

Види дозвілля	Дохід (млрд дол. США)	Посилання
Книги	151	IPA (RW) Global Publishing Markets 2013
Кіно та розваги	133	Lucintel Lucintel, Global Movie and Entertainment Industry 2012—2017: Trends, Profits and Forecast Analysis
Журнали	107	Lucintel, Global Magazine Publishing Industry 2013—2018: Trend, Profit and Forecast Analysis
Відеоігри	63	PwC Global Entertainment and Media Outlook 2013—2017
Музика	50	PwC Global Entertainment and Media Outlook 2013—2017

Висновки. Головні тенденції розвитку книгорозповсюдження у провідних країнах світу такі: зростання ролі позамагазинної торгівлі, що охоплює, зокрема, діяльність книжкових клубів, реалізацію книг за бонусами та бонами; розгалужена система книготорговельних ланцюжків; зростання кількості книгарень, особливо невеликих, що отримують державну підтримку; одночасне розповсюдження контенту у друкованому та цифровому форматах, мультимедіавиданнях, що поєднують інтерактивні ілюстрації, аудіо- та відеоефекти.

Майже кожна країна впроваджує власні моделі державного регулювання видавничої галузі, що різняться за ступенем лібералізації та запровадженими методами. Системи книгорозповсюдження держав-лідерів здебільшого підтримує уряд, і вони мають чимало спільних рис.

З огляду на світовий досвід одним із напрямів підвищення конкурентоспроможності української видавничої галузі може бути державна підтримка книговидавання та книгорозповсюдження, а саме: створення програм розвитку читання; відкриття нових книгарень; орга-

нізація книжкових ярмарків, виставок, фестивалів та інших заходів, спрямованих на промоцію книги й читання; започаткування літературних премій і конкурсів; поповнення фондів бібліотек; захист авторського права тощо. Корисним є також упровадження досвіду провідних країн світу (зокрема, Канади) з підтримання книговидавничої та книгорозповсюджувальної галузей, що передбачає надання пільгових кредитів, вплив на ціноутворення книги, встановлення фіксованої ціни під час реалізації літератури.

Список використаної літератури

1. Афонін О. В. Українська книга в контексті світового книговидавання / О. В. Афонін, М. І. Сенченко ; Державна наукова установа "Книжкова палата України ім. Івана Федорова". — Київ : Книжкова палата України, 2009. — 277 с.
2. Книгорозповсюдження у Франції. — Режим доступу: <https://lektsii.com/1-51667.html>. — Назва з екрана.
3. Браун Б. Керівництво з глобальних навичок читання / Брендан Браун. — Режим доступу: <https://geediting.com/world-reading-habits>. — Назва з екрана.
4. Sophie Rochester and Xin Lin. The Publishing Landscape in China: New and Emerging Opportunities For British Writers. — Mode of access: http://theliteraryplatform.com/collective/wp-content/uploads/sites/2/2015/05/The_Publishing_Landscape_in_China_2015.pdf. — Title from the screen.
5. Водозазька С. Інноваційні особливості розвитку видавничого ринку Німеччини / С. Водозазька. — Режим доступу: <http://socialscience.com.ua/article/821>. — Назва з екрана.
6. The Global Publishing Industry in 2017. — Mode of access: https://books.google.com.ua/books?id=KFWRDwAAQBAJ&pg=PA3&lpg=PA3&dq=he+Global+Publishing+Industry+in+2017++WIPO&source=bl&ots=yf4wN_1qo0&sig=ACfU3U0a-9xyfbyZE_ivhiAayIDxhHmcNQ&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwj3uN-f1dLlAhXRL1AKHWDVDCgQ6AEwCHoECAkQAQ#v=onepage&q=he%20Global%20Publishing%20Industry%20in%202017%20-%20WIPO&f=false. — Title from the screen.
7. Oficjalna strona Polskiej Izby Książki. Raport z badania czytelników książek i e-booków, Legimi. — Mode of access: <http://www.pik.org.pl/>. — Title from the screen.
8. Офіційний сайт Книжкової палати України. Оперативні дані випуску книжкової продукції у 2019 році. — Режим доступу: <http://www.ukrbook.net>. — Назва з екрана.
9. Сухорукова О. Світове книговидавання: уроки для України. — Режим доступу: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3\(86\)/6.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3(86)/6.pdf). — Назва з екрана.
10. UNESCO Official Website. UNESCO Database Report. — Mode of access: <http://www.unesco.org/new/ru/unesco/resources/publications/unesdoc-database/>. — Title from the screen.
11. International Publisher Associations. Annual Report 2017—2018. — Mode of access: https://www.internationalpublishers.org/images/aa-content/ipa-reports/ipa-annual-report-2018/IPA_Annual_Report_2018.html. — Title from the screen.
12. Міжнародна асоціація видавців (IPA) та інтелектуальної власності (BOIB) 2018—2019 рр. — Режим доступу: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_ipa_pilotsurvey. — Назва з екрана.
13. Livres Hebdo. Bookshop, un outil de gestion full web léger, mobile et évolutif pour votre librairie. — Mode of access: <https://www.livreshebdo.fr/>. — Title from the screen.
14. Global eBook: A report on market trends and developments / Written by Rüdiger Wischenbart. — Mode of access: <http://www.wischenbart.com>. — Title from the screen.
15. Distribution of titles published in the retail sector by publication type. — Mode of access: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_ipa_pilotsurvey. — Title from the screen.
16. Report for Selected Countries and Subjects. — Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx>. — Title from the screen.
17. VAT/GST on Books & E-books. An IPA/FEP Global Special Report. — Mode of access: <http://www.internationalpublishers.org/images/>. — Title from the screen.
18. Rüdiger Wischenbart. IPA Global Publishing Statistics. — Mode of access: http://www.internationalpublishers.org/images/global-publishing-statistics/2013/IPA_Global_Publishing_Statistics.pdf. — Title from the screen.

Larysa Tatarinova

Trends in the development of book printing and book distribution in the world's leading countries through the lens of reading problems

The features of book distribution systems in different countries of the world are investigated. The role of book clubs and book chains in the way of a book to its reader is revealed. The leading role of the state support for book publishing is outlined. Factors of state support for book publishing and book distribution, such as creating reading development programs, facilitating the opening of new bookstores, organizing book fairs, exhibitions, festivals and other events to support the book, establishing literary prizes and competitions, replenishing library funds, protecting copyright, have been identified. Possibilities of introduction of experience of leading countries of the world (in particular Canada) in support of book publishing and book distribution industry, such as granting of preferential credits, influence on book pricing, introduction of a "fixed" price during book realization, are investigated.

The media habits of the inhabitants of different countries of the world have been researched, it has been found out how much time a person spends watching TV programs, listening to music on the radio, reading. Although in the modern world, residents are spending less and less time on the book, preferring other types of entertainment and leisure, the books are no less printable, book publishing remains a large business, valued at \$ 151 billion and generating more than cinema, magazines, video games and music. In an effort to survive, book publishers are united in media conglomerates, most of their profits are from book sales.

The readers' preferences been investigated. The competitiveness of paper and e-books has been investigated too. The advantages of paper books over e-books have been proved. Research shows that e-books are growing in popularity, but growth has slowed slightly since 2016. It is emphasized that paper books are the basis of reader's attention and demand.

Keywords: book; e-book; readership; book clubs; book chains; fixed price; book market; media management

References

1. Afonin O. V., Senchenko M. I. (2009). *Ukrayinska kniga v konteksti svitovogo knigovidannya*. Kyiv: Knizhкова palata Ukrayini.
2. *Knigorozpovsyudzhennya u Franciyi*. (2019). Available at: <https://lektii.com/1-51667.html>.
3. Braun B. (2019). *Kerivnictvo z globalnih navikiv chitannya*. Available at: <https://geediting.com/world-reading-habits>.
4. *Sophie Rochester and Xin Lin. The Publishing Landscape in China: New and Emerging Opportunities For British Writers* (2019). Available at: http://theliteraryplatform.com/collective/wp-content/uploads/sites/2/2015/05/The_Publishing_Landscape_in_China_2015.pdf.
5. Vodolazka S. (2019). *Innovacijni osoblivosti rozvitku vidavniczego rinku Nimechchini*. Available at: <http://socialscience.com.ua/article/821>.
6. *The Global Publishing Industry in 2017*. (2019). Available at: https://books.google.com.ua/books?id=KFWRDwAAQBAJ&pg=PA3&lpg=PA3&dq=he+Global+Publishing+Industry+in+2017+-+WIPO&source=bl&ots=yf4wN_1qo0&sig=ACfU3U0a-9xyfbyZE_ivhiAayIDxhHmcNQ&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwj3uN-f1dLiAhXRL1AKHWDVDCgQ6AEwCHoECAkQAQ#v=onepage&q=he%20Global%20Publishing%20Industry%20in%202017%20-%20WIPO&f=false.
7. *Oficjalna strona Polskiej Izby Książki. Raport z badania czytelników książek i e-booków, Legimi*. (2019). Available at: <http://www.pik.org.pl/>.
8. *Oficijniy sajt Knizhkovoyi palati Ukrayini. Operativni dani vipusku knizhkovoyi produkciji u 2019 roci*. (2019). Available at: <http://www.ukrbook.net>.
9. Suhorukova O. (2019). *Svitove knigovidannya: uroki dlya Ukrayini*. Available at: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3\(86\)/6.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2016/3(86)/6.pdf).
10. *UNESCO Official Website. UNESCO Database Report*. Available at: <http://www.unesco.org/new/ru/unesco/resources/publications/unesdoc-database/>.
11. *International Publisher Associations. Annual Report 2017—2018*. (2019). Available at: https://www.internationalpublishers.org/images/aa-content/ipa-reports/ipa-annual-report-2018/IPA_Annual_Report_2018.html.
12. *Mizhnarodna asociaciya vidavciv (IPA) ta intelektualnoyi vlasnosti (VOIV) 2018—2019 rr*. (2019). Available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_ipa_pilotsurvey.
13. *Livres Hebdo. Bookshop, un outil de gestion full web leger, mobile et evolutif pour votre librairie*. (2019). Available at: <https://www.livreshebdo.fr/>.
14. Rüdiger Wischenbart. *Global eBook: A report on market trends and developments*. (2019). Available at: <http://www.wischenbart.com>.
15. *Distribution of titles published in the retail sector by publication type*. (2019). Available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_ipa_pilotsurvey.
16. *Report for Selected Countries and Subjects* (2019). Available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx>.
17. *VAT/GST on Books & E-books. An IPA/FEP Global Special Report*. (2019). Available at: <http://www.internationalpublishers.org/images/>.
18. Rüdiger Wischenbart. *IPA Global Publishing Statistics*. Available at: http://www.internationalpublishers.org/images/global-publishing-statistics/2013/IPA_Global_Publishing_Statistics.pdf.

Надійшла до редакції 5 грудня 2019 року

УДК 655.55-048.67(477.53-21Кре)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.1(282).10-14

Оксана Тур,

доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, професор
кафедри гуманітарних наук, культури та мистецтва Кременчуцького
національного університету імені Михайла Остроградського,
e-mail: oktur@ukr.net

Віта Хміль-Чуприна,

викладач кафедри філології та видавничої справи Кременчуцького
національного університету імені Михайла Остроградського,
e-mail: hmilchuprinavita@gmail.com

Джерела інформації про книжкові видання й роль ЗМК у популяризації читання серед студентської молоді Кременчука

У статті висвітлено результати емпіричного дослідження щодо джерел інформації про книжкові видання й роль засобів масової комунікації в популяризації читання серед студентської молоді Кременчука. Методологічною базою розвідки слугувала соціально-комунікаційна парадигма. Для досягнення мети використано комплекс методів дослідження, а саме: теоретичні — для з'ясування стану розробленості проблеми, визначення поняттєво-категоріального апарату; емпіричні (опитування) — з метою виявлення ролі ЗМК у популяризації читання. Опитування проводилося в межах проекту "Книга у віртуальному просторі". За результатами емпіричного дослідження підтверджено припущення (гіпотезу дослідження) про те, що ЗМК відіграють важливу роль у популяризації читання серед студентської молоді. Зокрема, основними різновидами ЗМК, з яких молодь дістає інформацію про книги, є інтернет-видання та сайти видавничих і книготорговельних організацій. Непряме пропагування книги студенти вважають пріоритетним порівняно з прямою рекламою книжкових видань. ЗМК слугує головним джерелом інформації про книги, показник звернення до бібліотечних

установ з цією метою доволі низький, що зумовлює потребу розширення каналів комунікації з аудиторією, передусім у віртуальному просторі. Узагальнений аналіз коментарів і побажань респондентів свідчить про розуміння студентами ролі читання в розвитку людини й потреби його популяризації.

Ключові слова: популяризація читання; опитування; джерела отримання інформації про книжкові видання; роль ЗМК у популяризації читання; студентська молодь

Постановка проблеми. Робоча група кафедри філології та видавничої справи Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського 2018 р. розробила проєкт "Книга у віртуальному просторі", спрямований на популяризацію книги та читання, розвиток читацької культури студентської молоді.

У проєкті взяли участь установи й організації Кременчука, зацікавлені у формуванні в юнацтва інтересу до читання, а саме: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Кременчуцька міська централізована бібліотечна система для дорослих, книжковий магазин "Роксолана", Кременчуцька міська телерадіокомпанія; інформаційний портал "Кременчук Тудей".

До втілення проєкту "Книга у віртуальному просторі" було залучено студентів спеціальностей "Журналістика" й "Середня освіта (українська мова і література)", стейкхолдерами підготовки яких є учасники проєкту — освітні та соціокультурні установи Кременчука та міські ЗМК.

Реалізації ініціативи передувало опитування з метою виявлення джерел інформації про книжкові видання й аналізу ролі ЗМК у популяризації читання серед студентської молоді Кременчука. Емпіричне дослідження було здійснено на базі Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського впродовж 2018—2019 рр.

Мета статті — аналіз результатів опитування, проведеного для виявлення джерел інформації про книжкові видання й роль ЗМК у популяризації читання серед студентської молоді Кременчука.

Завдання статті полягають у тому, щоб на основі здобутих емпіричних даних:

- виявити основні канали, через які студентська молодь здобуває інформацію про книжкові видання;
- з'ясувати роль ЗМК в отриманні інформації про книжкові видання та в популяризації читання серед студентства.

Методи. Методологічною базою дослідження слугувала соціально-комунікаційна парадигма. Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети використано комплекс методів дослідження, а саме: *теоретичні* — для з'ясування стану розробленості проблеми, визначення поняттєво-категоріального апарату, узагальнення та систематизації наукових положень; *емпіричні* (опитування) — для виявлення ролі ЗМК у популяризації читання.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Українські та закордонні емпіричні дослідження з порушеної проблематики охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із процесом читання, мотивацією, стимулюванням, читацькими вподобаннями. Зокрема, вплив матеріальних, освітніх, соціокультурних, психологічних, територіальних і вікових чинників на рівень читання, його індивідуальний обсяг проаналізували

Т. Олянишен і О. Мельников [1]. Результати опитувань щодо читання актуальної періодики й художньої літератури, розподілу читацьких інтересів наведено у праці Н. Зоркої [2].

Вагомий сегмент емпіричних досліджень із проблем читання молоді становить моніторинг уподобань читачів. Аналіз преференцій сучасних студентів, репрезентований у розвідці А. Круглікової, свідчить, що 50% респондентів надають перевагу газетам і журналам; 30% — художній літературі, 20% — науковій [3].

Дослідження О. Гавелі містить результати вибіркового опитування обдарованої студентської молоді (тих, хто має рівень IQ 110 балів і вище). На думку дослідниці, представники цього сегмента мають опанувати не тільки відповідний обсяг знань та інформації з літератури, а й здобути навички з її критичного оцінювання, аналізу, систематизації, а також вміння застосовувати ці знання на практиці [4, с. 1].

Аналіз закордонних емпіричних досліджень проблем читання виявив, що актуальними напрямками є вивчення мотивації та цінності читання [5]; кореляції мотивації читання та розуміння тексту [6]; читання студентами вищої школи літератури іноземною мовою [7] тощо.

Аспекти популяризації книги та формування інтересу до читання ґрунтовно досліджують А. Бессараб [8], А. Мямліна [9], Е. Огар [10], І. Столяр [11], В. Теремко [12] та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні етапи проведення емпіричного дослідження:

- 1) *підготовчий*: розроблення програми проведення дослідження; затвердження порядку проведення дослідження (опитувальника, методу збирання інформації, підготовка інтерв'юєрів);
- 2) *дослідницький*: доопрацювання опитувального листа й проведення опитування;
- 3) *узагальнювальний*: опрацювання здобутих даних та узагальнення результатів дослідження статистично й графічно.

В основу дослідження покладено припущення (гіпотеза дослідження) про те, що засоби масової комунікації відіграють важливу роль у популяризації читання, зокрема й серед студентської молоді.

Генеральною сукупністю дослідження є сума респондентів, які становлять його основу. Було опитано 300 студентів (від 17 до 23 років) факультету права, гуманітарних і соціальних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Дисперсною ознакою генеральної сукупності стало навчання на I—III курсах факультету права, гуманітарних і соціальних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Гендерне співвідношення респондентів: дівчата — 180 осіб (60%); юнаки — 120 (40%). Вікове співвідношення: 17 років — 25 осіб (8,3%); 18 років — 52 (17,3%);

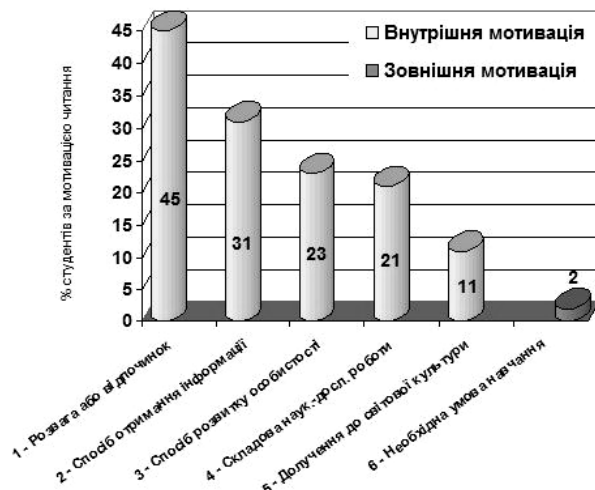
19 років — 78 (26%); 20 років — 83 (27,7%); 21 рік — 59 (19,6%); 22 роки — 2 (6,6%); 23 роки — 1 (3,3%).

Студентам пропонували відповісти на закриті та відкриті запитання.

Перше запитання стосувалося загального інтересу до читання книжок. Результати опитування свідчать, що 213 респондентів (71%) виявляють інтерес до читання, 87 осіб (29%) не цікавляться ним загалом.

Друге запитання мало з'ясувати роль читання в житті студентів, тобто їхні мотивації до читання. Запропоновані в опитувальнику варіанти відповідей передбачали внутрішню й зовнішню мотивації.

Градація мотивів до читання: а) внутрішня: 1 — розвага або відпочинок; 2 — спосіб отримання інформації; 3 — спосіб розвитку особистості; 4 — складник науково-дослідної роботи; 5 — можливість долучитися до світової культури; б) зовнішня: 6 — важлива умова навчання (діагр. 1).

Діагр. 1. Мотивація читання

Читання як розвагу або відпочинок обрали 135 осіб (45%); як спосіб отримання інформації — 93 (31%); як спосіб розвитку особистості — 69 (23%); як складник науково-дослідної роботи — 63 (21%); як можливість долучитися до світової культури — 33 (11%); як необхідну умову навчання — 6 (2%)¹.

Найвагомішими виявилися такі мотиви читання, як розвага чи відпочинок і спосіб отримання інформації. Це свідчить про переважно прагматичний підхід студентів до читання, очікування від нього конкретних і корисних результатів, у тому числі й задоволення. Розважальна й рекреативна функції літератури для сучасної молоді є найактуальнішими.

Середні показники відображають такі мотиви, як спосіб розвитку особистості, складник науково-дослідної роботи й можливість долучитися до світової культури, тобто духовний, культурний та інтелектуальний саморозвиток посідає друге місце.

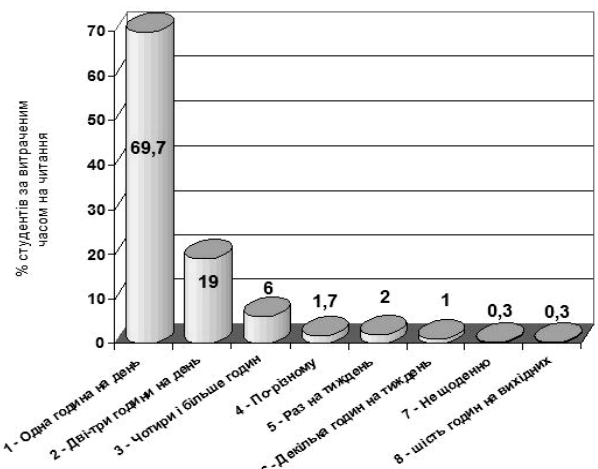
Результати, наведені на діагр. 1, свідчать, що зовнішня мотивація (примус до читання як важливої умови навчання) не є значущою для студентів. Можна припустити, це пов'язано із системними недоліками в

¹ Респонденти мали змогу обрати не один, а кілька варіантів, тому загальний результат перевищує 100%.

організації освітнього процесу ЗВО. На зазначеній проблемі варто зосередити увагу викладачам і навчально-методичному відділові університету, адже читацька компетентність корелює з програмними результатами навчання студентів гуманітарних спеціальностей.

Наступне запитання стосувалося регулярності читання книжок. За результатами опитування виявилось, що постійно читають 69 осіб (23%), час від часу — 231 (77%).

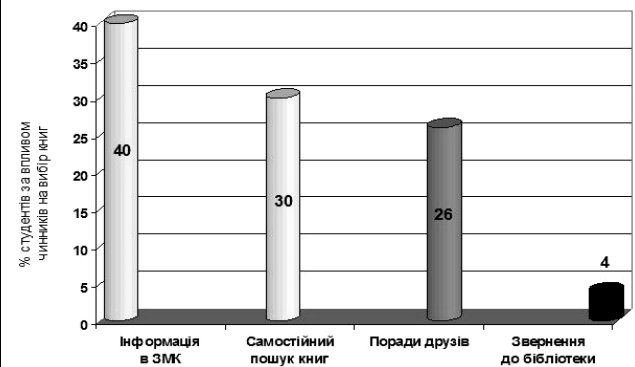
Щодо часу, котрий у середньому студенти витрачають на читання, інтерв'юери здобули такі дані: одна година на день — 209 осіб (69,7%); дві-три години на день — 57 (19%); чотири й більше годин — 18 (6%); по-різному — 5 (1,7%); раз на тиждень — 6 (2%); кілька годин на тиждень — 3 (1%); читаю не щоденно, але, коли читаю, то понад 5 годин на день — 1 (0,3%); 6 годин на тиждень на вихідних — 1 (0,3%) (діагр. 2).

Діагр. 2. Час, що студенти витрачають на читання

Результати свідчать, що більшість студентів, якщо звертається до книги, то присвячує процесу читання від однієї до трьох годин.

Щодо мотивів, котрими керуються студенти, обираючи книгу, показники такі: інформацією із засобів масової комунікації — 120 осіб (40%); самостійно шукаю потрібну книгу — 90 (30%); поради друзів — 78 (26%); звертаюся до бібліотеки — 12 (4%) (діагр. 3).

Діагр. 3. Джерела інформації про книги

Результати опитування свідчать, що засоби масової комунікації є для студентства основним джерелом інформації про книжкові видання. До цього сегмента можна додати й такий варіант, як поради друзів, адже

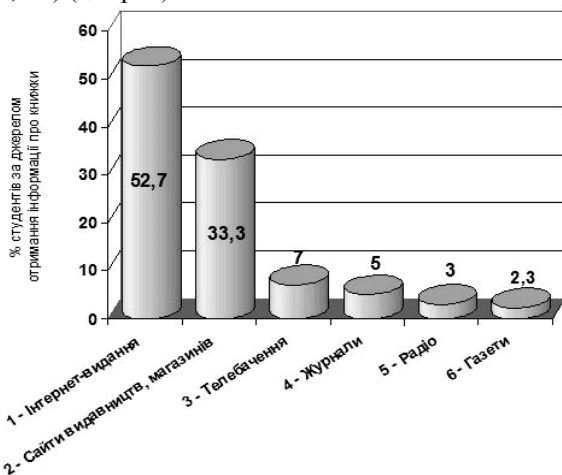
в цьому разі вибір книги, як можна припустити, теж часто зроблений під впливом ЗМК.

Симптоматичним є занижений показник звернення до бібліотеки з метою отримання інформації про книгу. Ймовірно, керівництву бібліотечних установ варто замислитися над розширенням каналів комунікації з аудиторією, зокрема у віртуальному просторі.

Наступне запитання стосувалося саме відвідання бібліотек. Постійними відвідувачами виявилися 34 особи (11,3%); спорадичними (інколи відвідують) — 104 (34,7%); ніколи не відвідують бібліотеку — 162 (54%).

Прикрий факт, що половина респондентів ніколи не зверталися до бібліотечних установ, свідчить про своєчасність і доцільність докорінних змін методів їхньої роботи з молодіжною аудиторією. Бібліотекарі, усвідомивши, що слід активніше заохочувати молодь, останніми роками вивчають закордонний досвід і на його основі вибудовують комплекс заходів для залучення сучасного читача, трансформації моделі обслуговування та поліпшення іміджу установи.

Відповіді на запитання щодо різновидів ЗМК, з яких респонденти дістають відомості про книги, демонструють перевагу мережевих ресурсів: інтернет-видання — 158 осіб (52,7%); сайти видавництва, книгарень, інтернет-магазинів — 100 (33,3%); телебачення — 21 (7%); журнали — 15 (5%); радіо — 9 (3%); газети — 7 (2,3%) (діагр. 4)².

Діагр. 4. Різновиди ЗМК як джерел інформації про книги

На основі результатів опитування можна зробити припущення, що, по-перше, друкованій пресі, телебаченню й радіо слід активніше залучати молодіжну аудиторію, і, по-друге, ці ЗМК не приділяють достатньої уваги промоції книг і популяризації читання. Водночас більша частина респондентів упевнена в тому, що ЗМК надають повну інформацію про книги,

зокрема так вважає 175 осіб (58,3%), тоді як 125 студентів (41,6%) дотримуються протилежної думки.

Стосовно того, якими мають бути реклама й промоція книги, відповіді респондентів розподілилися так: пряму рекламу вважають пріоритетною 110 осіб (36,7%); опосередковану, а саме згадку про видання в інтерв'ю з письменником, — 44 (14,7%); непряме пропагування — 146 (48,6%): згадку про книгу в певному контексті (літературні ремінісценції) обрали 100 осіб (33,3%); згадку про книгу авторитетною особою — 46 (15,3%). Графічно результати опитування наведено на діагр. 5.

Діагр. 5. Пріоритетні напрями реклами книг і популяризації читання

Висновки. Результати опитування свідчать про те, що нині виразна криза читання, оскільки майже третина респондентів не виявляє до нього інтересу; у мотиваціях студентів до читання переважає внутрішня (основними мотивами виявилися розвага й відпочинок та отримання інформації), тоді як зовнішня не є значущою, що варто взяти до уваги керівництву закладів освіти; засоби масової комунікації є головним джерелом інформації про книги; показник звернення до бібліотечних установ з цією метою занижений, що зумовлює важливість розширення каналів комунікації з аудиторією, передусім у віртуальному просторі; основними різновидами ЗМК, з яких молодь дістає інформацію про книги, є інтернет-видання та сайти видавничих і книготорговельних організацій, тоді як до друкованої преси, телебачення й радіо звертається значно рідше; непряме пропагування книги студенти вважають пріоритетним напрямом порівняно з прямою рекламою читання й промоцією книжкових видань; узагальнений аналіз коментарів і побажань респондентів свідчить про розуміння ролі читання в розвитку людини й потреби його популяризації.

Список використаної літератури

1. Олянишен Т. Читання в сучасному суспільстві / Тетяна Олянишен, Олександр Мельников // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 6. — С. 46—50.
2. Зоркая Н. Чтение в контексте массовых коммуникаций / Н. Зоркая // Библиотека в эпоху перемен. — 2004. — № 2 (22). — С. 28—41.
3. Кругликова А. Ю. Картина чтения современных студентов: опыт исследования / А. Ю. Кругликова // Вестник ТГПИ. Гуманитарные науки. — 2014. — № 2. — С. 61—65.

² Респонденти мали змогу обрати не один, а кілька варіантів, тому загальний результат перевищує 100%.

4. Гавеля О. Культурологічний аналіз читацьких інтересів обдарованої молоді вищих навчальних закладів України / Оксана Гавеля // Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 4. — С. 49—51.
5. Tsujimoto K. Motivation and Reading Achievement: Understanding the Needs and Motivation Processes of Adult Literacy Learners / K. Tsujimoto. — Ontario : Brock University St. Catharines, 2015. — 104 p. — Mode of access: <https://pdfs.semanticscholar.org/d483/bd8540826217568fb9cb491fc24502cedbcf.pdf>. — Title from the screen.
6. Guthrie J. T. Reading motivation and reading comprehension growth in the later elementary years / J. T. Guthrie, A. Wigfield, A. L. W. Hoa, S. M. Tonks // Contemporary Educational Psychology. — 2007. — № 32 (3). — P. 282—313.
7. Takase A. Japanese high school students' motivation for extensive L2 reading / A. Takase // Reading in a Foreign Language. — 2007. — Vol. 19. — P. 1—18.
8. Бессараб А. О. Роль українських медіахолдингів у популяризації читання / А. О. Бессараб // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. — 2013. — № 3—4. — С. 56—61.
9. Мямліна А. Рекламні комунікації читання та книжок: використання міфологеми героя / А. Мямліна // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. праць / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. — Львів, 2015. — Вип. 7 (23). — С. 452—466.
10. Огар Е. Особливості реклами і промоції видань для дітей / Емілія Огар // Журналістика, філологія та медіаосвіта: у 2 т. — Полтава : Освіта, 2009. — Т. 2. — С. 231—237.
11. Столяр І. Наука про те, як продати книгу / І. Столяр // Книжковий огляд. — 2003. — № 5. — С. 96—102.
12. Теремко В. Читання як стратегічна проблема видавничої сфери / В. Теремко // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. — 2011. — № 3. — С. 153—173.

Oksana Tur, Vita Khmil-Chupryna

Sources of information about books and the role of media in promoting of reading among Kremenchuk student youth

The paper highlights the results of an empirical study of obtaining information about books and the role of mass media in the promotion of reading among Kremenchuk student youth. The methodological basis of the study was the social and communication paradigm. A set of research methods was used to achieve the goal: theoretical to determine the state of development of the problem, the definition of conceptual apparatus; empirical (survey) to identify the role of media in reading promotion. The survey was conducted in the framework of the project "Book in virtual space". As a result of empirical research, the hypothesis that mass media plays an important role in the popularization of reading, particularly among student youth was confirmed. The study showed that the main media kinds, from which young people receive information about books, are online media and websites of publishing and book-selling organizations. The indirect ways of book promoting are considered by students to be a priority over direct advertising and promotion of books. The mass media is the main source of information about books; this determines the importance of expanding the communication channels of libraries with the audience, first of all, by accessing the virtual space. The generalized analysis of respondents' comments and wishes testifies to students' understanding of the role of reading in human development and the need for its promotion.

Keywords: reading popularization; survey; sources of information about books; role of media in reading promotion; student youth

References

1. Olyanyshen T., Mel'nykov O. (2010). Chytannya v suchasnomu suspil'stvi. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 6, pp. 46—50.
2. Zorkaya N. (2004). Chtenye v kontekste massovykh kommunykatsiy. *Biblioteka v epokhu peremen*, 2 (22), pp. 28—41.
3. Kruglikova A. Yu. (2014). Kartina chtenyia sovremennykh studentov: opyt issledovaniya. *Vestnyk TGPI. Humanitarnye nauki*, 2, pp. 61—65.
4. Havelya O. (2012). Kul'turolohichnyy analiz chytats'kykh interesiv obdarovanoi molodi vyshykh navchal'nykh zakladiv Ukrainy. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 4, pp. 49—51.
5. Tsujimoto K. (2015). *Motivation and reading achievement: understanding the needs and motivation processes of adult literacy learners*. Ontario: Brock University St. Catharines. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/d483/bd8540826217568fb9cb491fc24502cedbcf.pdf>.
6. Guthrie J. T., Wigfield A., Hoa A. L. W., Tonks S. M. (2007). Reading motivation and reading comprehension growth in the later elementary years. *Contemporary Educational Psychology*, 32 (3), pp. 282—313.
7. Takase A. (2007). Japanese high school students' motivation for extensive L2 reading. *Reading in a Foreign Language*, 19, pp. 1—18.
8. Bessarab A. O. (2013). Rol' ukraïns'kykh mediakholdynhiv u populyaryzatsii chytannya. *Derzhava ta rehiony*. Seriya: Sotsial'ni komunikatsii, 3—4, pp. 56—61.
9. Myamlina A. (2015). Reklamni komunikatsiyi chytannya ta knyzhok: vykorystannya mifolohemy heroya. *Zapysky L'vivs'koi natsional'noi naukovoї biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka : zb. nauk. prats*, 7 (23), pp. 452—466.
10. Ohar E. (2009). Osoblyvosti reklamy i promotsiyi vydan' dlya ditey. *Zhurnalistyka, filolohiya ta mediaosvita: u 2 t. Poltava: Osvita*, T. 2, pp. 231—237.
11. Stolyar I. (2003). Nauka pro te, yak prodaty knyhu. *Knyzhkovyy ohlyad*, 5, pp. 96—102.
12. Teremko V. (2011). Chytannya yak stratehichna problema vydavnychoyi sfery. *Zapysky L'vivs'koi natsional'noi naukovoї biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka*, 3, pp. 153—173.

Надійшла до редакції 3 грудня 2019 року

РЕЦЕНЗІЇ

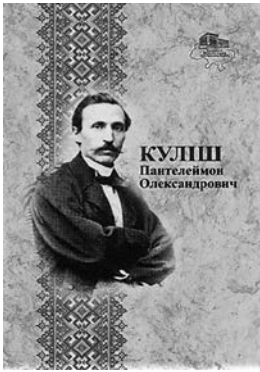
Олена Білик,

головний бібліограф

Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого,

e-mail: nbv@nplu.org

До ювілею П. Куліша

Куліш Пантелеймон Олександрович : до 200-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч. / М-во культури України, Нац. б-ка України імені Ярослава Мудрого ; упоряд.: О. Білик, К. Науменко [та ін.]. — Київ, 2019. — 288 с.

У 2019 р. світ відзначив 200 років від дня народження Пантелеймона Куліша, українського прозаїка, поета, драматурга, історика, фольклориста,

етнографа, мовознавця, перекладача, критика, публіциста, редактора, видавця, однієї із найбільш знакових постатей, що репрезентують Україну.

За радянських часів у підручниках з літератури ім'я письменника згадували не часто, оскільки він опинився під ідеологічною забороною як "український буржуазний націоналіст". В Україні постать П. Куліша тривалий час не привертала значної уваги, доки хвиля національного відродження не повернула в науковий і літературний обіг його славетне ім'я.

Сьогодні спостерігаємо поживлення інтересу до неординарної особистості Пантелеймона Олександровича. "Що ж до ідеального революціонера-громадянина, — зауважував М. Хвильовий, — то більшого за Панька Куліша не знайти. Здається, тільки він один маячить світлою плямою з темного минулого. Тільки його можна вважати за справжнього європейця, за ту людину, яка наблизилась до типу західного інтелігента" [1].

До ювілею письменника Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого підготувала біобібліографічний покажчик "Куліш Пантелеймон Олександрович" — своєрідну бібліографічну версію життєвого й творчого шляху цієї непересічної особистості. У виданні репрезентовано публікації творів П. Куліша та праць про нього, що вийшли друком від 2002 до початку 2019 р. (2137 позицій). Покажчик є хронологічним продовженням бібліографічної праці знаного українського літературознавця О. Федорука "Пантелеймон Куліш: бібліографія літератури (1989—2002)".

Структура видання традиційна: на початку вміщено перелік "Основні дати життя і творчості П. Куліша"; бібліографічна частина складається з двох розділів: "Твори П. Куліша" та "Література про П. Куліша".

Перший розділ ознайомлює з різновекторною творчістю видатного діяча, його прозовими, поетичними й драматичними творами, численними публікаціями на філософські, історичні, філологічні теми, етнографічними

записами, спогадами, епістолярною та мистецькою спадщиною тощо. Зокрема, вміщено бібліографічні відомості про видання першого історичного роману українською мовою "Чорна рада. Хроніка 1663 року", котрий І. Франко визнав "найліпшою історичною повістю в нашій літературі" [2]; першого україномовного букваря "Граматка", що призначався не тільки для дітей, а й для осіб, які не мали початкової шкільної освіти; про праці П. Куліша як першого біографа М. Гоголя тощо. Матеріали окремого підрозділу присвячено П. Кулішу-перекладачеві, який, зокрема, разом з І. Пулюєм та І. Нечум-Левицьким переклав українською "Святе письмо Старого і Нового Завіту". На жаль, через обмежені хронологічні рамки до покажчика не ввійшли матеріали про переклади п'єс В. Шекспіра, поезій А. Міцкевича, Дж. Байрона, Г. Гейне, Й.-В. Гете, Ф. Шиллера, уривки з "Іліади" й "Одіссеї" Гомера, переспіви творів О. Пушкіна, А. Фета, О. Кольцова та інші.

Другий розділ містить інформацію про окремі видання, публікації та згадки про П. Куліша у книгах, збірниках, альманахах, довідкових, періодичних, продовжуваних виданнях, у підручниках і навчальних посібниках. У відповідних підрозділах згруповано відомості про автореферати дисертацій, предмет яких становить дослідження життя й творчості митця (72 позиції); листування діячів культури, в якому є згадка про письменника; твори образотворчого мистецтва та художньої літератури, присвячені П. Кулішу.

В окремій рубриці — "На допомогу вчителю" — зібрано бібліографічні описи планів-конспектів уроків, тематичних атестацій, тестових запитань і матеріалів до факультативних занять щодо вивчення творчості Пантелеймона Олександровича у школах.

За адресами сайтів, наведених у підрозділі "Електронні ресурси", можна знайти інформацію про П. Куліша, відгуки на книги про письменника, матеріали щодо заходів із вшанування його пам'яті, поміж яких заснування обласного історико-меморіального музею-заповідника П. Куліша "Ганнина Пустинь", екранізація "Чорної ради", створення документальної стрічки "Невгамовний Пантелеймон", започаткування Міжнародної літературно-мистецької премії імені Пантелеймона Куліша та встановлення пам'ятника на Сумщині.

Посібник розраховано на широке коло користувачів: філологів (літературознавців, мовознавців), учителів-словесників, аспірантів, студентів філологічних факультетів ЗВО, працівників бібліотек та інформаційних служб, а також усіх, хто цікавиться творчістю П. Куліша, — "одного з найпродуктивніших будителів національної самосвідомості українців..." [3].

Список використаної літератури

1. Хвильовий М. Думки проти течії : памфлети / М. Хвильовий. — Харків, 1926. — С. 53.
2. Франко І. Збір. тв. : у 50 т. / І. Франко. — Київ, 1984. — Т. 41. — С. 288.
3. Жулинський М. Українська література: творці і твори / М. Жулинський. — Київ, 2011. — С. 163.

Надійшла до редакції 17 грудня 2019 року

УДК 316.421:316.343-058.32](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.1(282).16-23

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Ідеологічне підґрунтя організаційної війни

Метою організаційних війн (ОВ) є створення нового світового порядку під орудою світового уряду. У результаті війни у країні — жертві агресії формується влада, повністю підконтрольна світовим олігархам. Жорсткий контроль здійснюється шляхом призначення керівниками підкорених країн можновладців, які мають закордонні рахунки. Ці рахунки відомі їм можуть бути в будь-який момент заблоковані. Для аргументації причин запровадження нового світового порядку розроблено ідеологічне підґрунтя, розглянуте в цій статті.

З'ясовано сутнісні характеристики нового світового порядку, а також механізми трансформації суспільства, що полягають у розхитуванні підвалин державності, культури, релігії, національної самоідентичності населення країни-жертви.

Проаналізовано концепцію "золотого мільярда", суть якої полягає в тому, що розвинені країни, зберігаючи для свого населення високий рівень споживання, намагаються за допомогою військових та економічних засобів утримувати решту світу в промислово нерозвинутому стані (як сировинний придаток і зону зберігання шкідливих відходів).

Розглянуто концепцію "мондіалізму", зміст якої зводиться до неминучості повної планетарної інтеграції, переходу від множинності держав, народів, націй і культур до "уніформного світу". Ідея мондіалізму, нового світового порядку та месіанства окремих націй і є завуальованою формою стратегії створення світового уряду.

Досліджено дію принципу асиметричності глобалізації. Він полягає в тому, що до нової системи глобального світу різні народи та держави підійшли з різним ступенем готовності, відрізняючись за культурним, економічним, інформаційним та військово-стратегічним потенціалом. Асиметричність глобалізму виявилася насамперед в інформаційному "імперіалізмі", пов'язаному з нееквівалентним обміном інформацією між сильними й слабкими державами.

Ключові слова: ідеологія; новий світовий порядок; конвергенція; геополітика; "золотий мільярд"; мондіалізм; Римський клуб; глобалізація

Постановка проблеми. Ідея створення нового світового порядку та єдиного світового уряду не нова. Однією з офіційних організацій, що підтримує цю концепцію, є Орден ілюмінатів, заснований 1 травня 1776 р. А. Вейсгауптом, професором канонічного права в університеті міста Інгольштадт у Баварії. Цей орден, як фенікс із попелу, завжди відроджується в періоди активної фази світової революції під різними назвами й новими ідеологічними міфами. Однак мета його, за визначенням професора А. Вейсгаупта, завжди одна: "Необхідно встановити універсальний режим і всесвітню імперію..." [1].

Усі сучасні масонські організації спрямовують діяльність на досягнення цієї мети. Всесвітнє братство має членів і в Америці, які також підтримують створення єдиного світового уряду. Про цю таємну організацію П. Фішер у книзі "За дверима ложі" зауважував: "Масонство врешті-решт правитиме світом" [2].

Доктрину нового світового порядку розробляли американські геополітики, починаючи від 1970 р., а 1991 р. її вперше озвучив президент США Дж. Буш. Зокрема, після закінчення війни в Перській затоці глава держави та його радник із безпеки генерал Б. Скаукрофт оголосили, що кінець цього конфлікту стане початком формування нового світового порядку. Американський президент публічно заявив, що загибель Кувейту не мала суттєвого значення, а єдине вагомє досягнення — це встановлення нового світового порядку. 29 січня 1991 р. Дж. Буш звернувся до народу та Конгресу США зі словами: "На карту поставлено значно більше, ніж одна маленька країна. Це

велика ідея нового світового порядку, в якому розрізнені нації з'єднаються воедино, поставивши перед собою велику спільну мету — досягти головної мрії людства — миру й безпеки, свободи й справедливого закону. Такий мир вартий нашої боротьби, майбутнього наших дітей" [3].

До цього американські геополітики розглядали два варіанти розвитку подій у "холодній війні" з Радянським Союзом. Перший передбачав повну перемогу Заходу в геополітичній дуелі зі Сходом, а другий — конвергенцію (злиття) двох ідеологічних супротивників в єдиний конгломерат та встановлення нового світового порядку на чолі зі світовим урядом.

Мета дослідження — розглянути ідеологічне підґрунтя формування нового світового порядку та його головні складники.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не тільки Україні, а й усьому світові нав'язується новий світовий порядок, суть якого влучно сформульовано в журналі "Национальная безопасность и геополитика России" [4]:

1. Державні кордони слід усунути, аби забезпечити безперервність функціонування просторів транснаціональних і трансрегіональних корпорацій.

2. Свобода пересування робочої сили має знищити національні культури, а генетичне змішування за прискореною програмою — призвести до створення єдиного рабського стада зі зниженням генетичним потенціалом розвитку. "Бидлу" вистачатиме задоволення фізіологічних потреб і чуттєвих насолод. Завдяки сучасним технологіям, пропаганді статей збочень і

культу речей здійснюється масова зомбіфікація населення через ЗМІ, систему освіти та медицину.

3. Традиційний ліміт людства на виживання через забезпечення природними ресурсами й продукцією зберігається, проте "золотий мільярд" розподіляється не по "розвинених країнах", як тепер, а в межах усєї Землі. Формується приблизно однакова натовпо-елітарна споживацька стратифікація індивідів, які борються між собою за підвищення власного статусу в піраміді споживання благ цивілізації. Концепція дістала назву планетарного гуманізму, хоча, по суті, є теорією найвитонченішого рабовласництва на сучасній технологічній основі, що охоплює всю планету.

4. Зважаючи на зростання чисельності людства й нестачу сировинних та енергетичних ресурсів для забезпечення високого рівня споживання "золотого мільярда", планується зменшити населення планети з семи до двох мільярдів (другий залишити для обслуговування еліти). Ось чому ниніпологові будинки напівпусті, а морги переповнені. Схожий досвід Захід уже має — винищення 30 млн індіанців в Америці та завезення туди мільйонів чорношкірих рабів з Африки.

5. Таємне світове керівництво потрібно легалізувати. До нього увійдуть майже 1000 представників світової "еліти" (Даоський проєкт "Піклувальники 21", 1998 р.). Цей уряд розподілятиме світові ресурси й керуватиме планетою в інтересах "золотого мільярда". Мрії української еліти потрапити до його складу — безпідставні, її туди ніхто не пустить, адже надміру власних претендентів.

Для впровадження нового світового порядку фахівці дослідницьких центрів Великої Британії та США розробили низку програм, що перебувають на стадії реалізації в багатьох країнах світу.

Нації повинні бути запрограмовані на зміни й мають настільки звикнути до них, що справжні глибокі трансформації виявляться майже непомітними. Зміни, що відбулися в американському суспільстві, аналізує у книзі з інтригуючою назвою "Смерть Заходу" П. Дж. Б'юкенен, радник американських президентів Р. Ніксона і Р. Рейгана, кандидат у президенти від Республіканської партії на виборах 1992 і 1996 рр. [5]. Автор зауважує, що американське суспільство нестримно котиться вниз: нині розлучення не викликають засуджень, кількість самогубств постійно зростає, що майже нікого не дивує, відхилення від соціальних норм і сексуальні збочення, згадку про які ще донедавна вважали вульгарною у моральному суспільстві, стали звичним явищем і не спричиняють громадського невдоволення.

Американці й не помітили, що програма "Зміна образу людини" вплинула на їхній спосіб життя. Тепер такі перетворення відбуваються і в нашому суспільстві.

Україна також запрограмована на зміни. Вона схильна до сепаратизму. Поміж наших співгромадян міцніє відчуття, що країна розпадається на етнічні групи. Українці переживають культурну революцію, внаслідок якої верхівку влади захопила псевдоеліта — еліта злодіїв і брехунів. Через засоби масового навіювання ідей, образів, думок і цінностей — телебачення,

мистецтво, індустрію розваг, освіти — псевдоеліта поволі формує нову націю. Вже не тільки етнічно й расово, а й культурно й етично ми більше не "люди однієї нації під Богом".

Мільйони громадян відчувають себе вигнанцями у власній країні. Вони відвертаються від масової культури з її культом тваринного сексу й цінностями гедонізму. Вони спостерігають, як відмирають давні традиції й згасає слава колишніх героїв. Вони бачать, як артефакти історії зникають із музеїв, а замість них з'являються потворні, абстрактні, сатанинські зразки нової культури. Твори, знайомі з дитинства, зникли зі шкільної програми, поступаючись місцем сучасним, проте мало кому відомим авторам. Викорінюються звичні, успадковані численними поколіннями моральні цінності. Гине культура, що виростила цих людей, — гине разом із країною, в якій упродовж життя одного покоління багатьом українцям довелося побачити, як розвінчують їхнього Бога, знеславлюють їхніх героїв, перекичують моральні цінності, фактично витісняють із країни, називаючи екстремістами й брехунами за прихильність ідеалам предків. Світ перевернувся з ніг на голову. Вчорашня істина обернулася нинішньою брехнею. Все, що вчора вважали ганебним — перелюб, аборт, евтаназія, самогубство, гомосексуалізм, — сьогодні прославляють як досягнення прогресивного людства. Ф. Ніцше зауважував про тотальне переоцінювання цінностей. Воно насправді відбувається: колишні чесноти стають гріхами, а колишні гріхи перетворюються на чесноти.

Українці були християнською нацією, багато громадян ще й досі вважають себе християнами, однак нинішню культуру правильніше називати антихристиянською, оскільки декларовані нею цінності суть антитезис стародавнього християнського вчення.

Нова культура відкидає Бога та розпилює пахощі на вітварях глобальної економіки й матеріальних цінностей. Боги ринку відсунули з п'єдесталу Бога Біблії. Секс, слава, гроші, влада — ось нові боги нової України.

Два народи, дві країни... Стара Україна йде — нова набирає силу. Нові українці — покоління 1980-х і пізніших років — не сприймають ідеалів і ладу старої України. Вони вважають її тоталітарною, реакційною, консервативною, а тому обтрушують її пил зі своїх ніг і з успіхом будують нову країну. Культурна революція в їхніх очах — це позитивні перетворення, тоді як для мільйонів людей це катастрофа, що відібрала рідну країну та оселила в культурній пустелі, етичній каналізації. Ці люди не хочуть жити в новій Україні й не прагнуть за неї боротися.

Первісна дикість нашої політики — тло, на якому чітко вимальовується межа між двома Українами. Культурна революція отруїла українську політику, і найгірше, на жаль, ще попереду. Коли нашу свідомість атакують заголовки поганих новин чи загроза "майбутніх потрясінь", ми губимося; чи, радше, величезний спектр можливостей вибору, з якими стикаємося щодня, бентежить нас до такої міри, що ми вже не в змозі прийняти правильне рішення.

Це і є той новий світовий порядок, котрий насаджують світовий уряд і владна псевдоеліта.

Концепція "золотого мільярда"

Як стверджують глобалісти, для ефективного функціонування сучасного індустріально-інформаційного суспільства достатньо 20% найкваліфікованіших працівників, науковців і спеціалістів планети. Сьогодні більшість із них інтегровано країнами "золотого мільярда". А що робити з рештою населення інших держав світу (80%), до яких, зокрема, входить і Україна? Відповіді на це запитання архітектори глобалізації не надають. У кращому разі йтиметься про благодійну допомогу відсталим країнам з боку держав "золотого мільярда". А ця допомога, як доводить життя, прямо залежить від лояльності до запроваджуваного Заходом нового світового порядку.

Дедалі частіше концепцію "золотого мільярда", що сьогодні домінує не тільки серед західних олігархів, а й серед "нових українців", називають расизмом у глобальному масштабі. Ще 1875 р. англіканський священник Т. Мальтус визначив максимально можливу чисельність населення Землі. Він стверджував, що для підтримання комфортного рівня життя окремої людини кількість жителів планети має становити 1 млрд 400 млн осіб. Сучасні послідовники демографа скоротили цю цифру до мільярда, який назвали "золотим".

У чому ж полягає суть цієї концепції?

Термін "золотий мільярд" утворився як синтез двох великих ідей сучасної західної культури. Одна ідея пов'язана з уявленням про "золоту еру" прогресу й добробуту, друга — з песимістичним прогнозом щодо скорочення ресурсів Землі й неможливості забезпечити ними населення планети.

Суть концепції полягає в тому, що розвинені країни, зберігаючи високий рівень споживання свого народу, намагатимуться військовими та економічними засобами утримувати решту світу в промислово нерозвиненому стані (як сировинний придаток і зону зберігання шкідливих відходів). Жителі "заморожених" країн в умовах бідності деградуватимуть і не становитимуть жодної функціональної цінності для "першого світу", створюючи водночас глобальні соціальні проблеми. Це населення слід скоротити за допомогою системи нових соціальних технологій [6].

Нині на порядку денному керівної еліти світу — штучне скорочення населення Азії, Африки, Східної Європи, зокрема й України. В документах ООН (комітети з народонаселення і сировинних ресурсів) населення Землі поділено на основне (забезпечене сировиною, 1 млрд), напівосновне (майже 1 млрд) і допоміжне, яке є нерентабельним в умовах індустріалізації, оскільки не окупає вкладених у нього коштів для виробництва й життя (лише вдумайтеся в ці слова).

Тривалий час відбувається наукова й культурна підготовка західного суспільства до прийняття концепції "золотого мільярда". Розроблення моделей розв'язання глобальних проблем на Заході проводиться відкрито, як це робить, наприклад, Римський клуб, і таємно — у межах Тристоронньої комісії під керівництвом різноманітних аналітичних центрів, спецслужб держав і корпорацій.

Зокрема, 1970 р. Римський клуб замовив групі Д. Медоуза в Массачусетському технологічному університеті (США) провести дослідження, за матеріалами яких 1972 р. вийшла книга "Межа зростання" [7]. Авторитет університету й Римського клубу та потужна реклама зробили свою справу — книга стала справжньою сенсацією. В ній, наприклад, стверджується, що наступне покоління людства досягне межі демографічної й екологічної експансії, котра призведе систему до невідконтрольної кризи й руйнації... Завдання "зводиться до того, щоб виявити катастрофічні наслідки наявних тенденцій і стимулювати політичні зміни, що допоможуть їх уникнути". Висновок доповіді: "Слід вжити заходів, щоб забезпечити раціоналізацію всієї системи виробництва та передислокацію промисловості в межах планети". Утім, методів досягнення цієї мети не запропоновано.

У наступній доповіді Римського клубу "Людство на роздоріжжі" (1974) було використано теорію, створену для аналізу й розрахунків складних систем. Світ розподілили на 10 регіональних підсистем, що давало змогу теоретично розв'язувати проблеми одних регіонів за рахунок інших. У доповіді визначено й головну суперечність епохи: "Два провалля, що постійно розширюються, характеризують сучасну кризу людства: провалля між людиною і природою, між Північчю і Півднем, між багатими й бідними" [8]. Звідси випливає цілком логічний висновок: причина міжнародних криз — нестача життєво важливих ресурсів.

Відтак у практичну політику введено теорію "надлюдини" й "недолюдини", згідно з якою комфортність проживання "золотого мільярда" "надлюдей" має забезпечувати доволі незначна кількість "недолюдей". До того ж усі сфери життя суспільства слід максимально автоматизувати. "Недолюдині" в такій суспільній формації відведено роль біоробота з чітко визначеними функціями суспільного й біологічного характеру. Відповідно, на всій планеті буде встановлено однорідний політичний режим у межах єдиної планетарної держави з ефективними поліцейськими силами й системою всебічного контролю за життєдіяльністю людської спільноти загалом і кожного індивідуума зокрема. (Ось для чого потрібний індивідуальний ідентифікаційний код.)

Для представників "золотого мільярда" — спеціально вибрані музеї, театри, концерти, персональні бібліотеки. Для "тубільного населення" — телебачення, де навчені "клоуни" ведуть розважально-сексуальні програми, переповнені сценами насильства й жахів. Це ж треба було підготувати стільки бездарних ведучих, чи точніше, талановитих на "бездарність" ведучих і режисерів, щоб із ранку до вечора заповнювати екрани телевізорів такою кількістю реклами й недолугих програм! Бібліотеки "тубільному населенню" не потрібні, тому й фінансують їх на рівні прожиткового мінімуму і без нових надходжень ці установи поступово зникають.

Як же так сталося, що на словах все начебто для народу, а насправді — обертається проти нього? Відповідь проста: ці суперечності пов'язані з теорією

"золотого мільярда", куди компрадорська й гендлярсько-лихварська політична еліта України дуже бажає потрапити.

Система світової політики сьогодні будується на одному примітивному постулаті — прагненні вписатися в горезвісний "золотий мільярд" щасливчиків, на яких у недалекому майбутньому чекають райські умови життя на Землі.

Природно, існує й активно діє "кваліфікаційна комісія", котра виносить остаточний вердикт щодо наявних на планеті етносів. Сьогодні вже беззаперечно можна стверджувати, що омріяні квитки до "суспільства обраних" скінчилися. Залишилися лише жетони на право тваринного існування з клеймом "недолюдини", а тих, хто не отримав навіть їх, чекає фізичне знищення, тому бійка за жетони доволі жорстка. Міжнародні поліцейські сили змушені докласти величезних зусиль для утримання в керуваному режимі процесу боротьби відкинутих націй. Інакше кажучи, відбувається неокolonізація.

Утопія "золотого мільярда", котру практично неможливо реалізувати, водночас породжує агресивність, спочатку в ідеології та культурі, а згодом у політичній і військовій сферах. Нині виразні ознаки формування нової глобальної нацистської ідеології, здатної спричинити руйнівні дії. Сприймати чи не сприймати ідею "золотого мільярда" — безумовно, антихристиянську, антиісламську й антибуддійську — це справа морального й релігійного вибору. Проте на хвилі неоліберальної та євроцентристської ідеології в Україні частина політичної еліти потрапила в тенета цієї ідеї і є її радикальним пропагандистом, впливаючи на українську керівну верхівку. Чим ще можна пояснити прагнення багатьох можновладців стати членами Європейського Союзу?

Утім, є багато ознак того, що частина світової еліти, яка визначає економічну й військову політику та забезпечує контроль ЗМІ, не зараховує слов'янські народи до тих, хто має шанс потрапити на паром "золотого мільярда".

Мондіалізм

Другий варіант концепції, що виникла задовго до остаточної перемоги Заходу в "холодній війні", дістав назву "мондіалізм" (від фр. *mond* — світ). Її зміст зводиться до неминучості повної планетарної інтеграції, переходу від множинності держав, народів, націй і культур до "уніформного світу". Ідея мондіалізму, нового світового порядку та месіанства окремих націй і народів і є завуальованою формою програми створення світового уряду. Через те, що засоби масової інформації контролюють представники фінансового інтернаціоналу, ці ідеї всіляко замовчують, особливо в нашій країні.

Витоки мондіалізму простежуємо в окремих утопічних та хіліастичних рухах, що беруть початок ще у середньовіччі. В основі цієї ідеології лежить уявлення про те, що в кульмінаційний момент історії всі народи планети з'єднаються в єдиному Царстві, де не буде суперечностей, трагедій, конфліктів і проблем, притаманних звичайній земній історії.

Глибоке коріння мають і претензії американців на винятковість. Початок самозвеличення поклали погляди перших поселенців — пуритан, що прибули на американський материк у XVII ст. й намагалися втілити в життя біблійний заповіт "міста на пагорбі", де всі жителі рівні й вільні. Звідси і обґрунтування концепції експансії принципів свободи та демократії як виявлення логіки Божественного Провидіння. Від цієї думки до ідеї місії Америки реформувати весь світ і вести його за собою — один крок. Уже в середині XIX ст. американські ідеологи стверджували, що в найближчому майбутньому США стануть центром, здатним згуртувати всі нації в єдиний народ, і, подібно до сонця, чинитимуть "позитивний вплив на країни Європи, а далі — на азійські імперії". Зокрема, філософ Дж. Фіксе 1895 р. зазначав, що незабаром усі країни світу стануть англійськими за мовою, релігією, політичними звичаями та, значною мірою, за кров'ю народів, які їх населяють.

Отже, ідеї, що декларували керівну роль США спочатку в Латинській Америці, а згодом і в Західній Європі, сформульовані в "доктрині Монро" 1823 р., у середині XX ст. набули поширення у всьому світі.

Найчіткіше ці настанови відбивало гасло "американського століття", котре сформулював політолог Г. Льюїс 1941 р.: "XX століття повинно стати значною мірою американським століттям". Американські капіталісти, вчителі, лікарі, агрономи й інженери, підтримувані американською міццю, стверджував він, мають взяти на себе тягар білої людини й нести з собою всюди "стабільність" і "прогрес" американського зразка.

З одного боку, мондіалістські ідеї були притаманні здебільшого помірним європейським і особливо англійським соціалістам (окремі з них були об'єднані у "Фабіанське товариство"). Про єдину світову державу зауважували й комуністи.

З іншого боку, починаючи від кінця XIX ст., мондіалістські організації звичай створювали впливові фігури світового бізнесу, наприклад, сер С. Родс — організатор групи "Круглий стіл". Її члени мали "сприяти утвердженню системи безперервної торгівлі в усьому світі та створенню єдиного світового уряду". Часто соціалістичні мотиви перепліталися з ліберально-капіталістичними, і комуністи в цих організаціях стояли пліч-о-пліч з представниками найбільшого фінансового капіталу. Усіх згуртовувала віра в утопічну ідею об'єднання планети.

Показово, що такі відомі міжнародні структури, як Ліга націй, а пізніше Організація Об'єднаних Націй (ООН) і Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО) є продовженням саме мондіалістських центрів, що значною мірою впливали на світову політику.

Упродовж XX ст. чимало мондіалістських організацій, що уникали зайвої реклами й часто мали секретний характер, змінили велику кількість назв. Наприклад, діяв "Універсальний рух за світову конфедерацію" Г. Девіса, "Федеральний союз" і навіть "Хрестовий похід за світовий уряд", заснований

англійським парламентарем Г. Асборном 1946 р. У майбутній Америці Д. Ейзенхауер, Г. Хемфрі, Р. Рейган, Дж. Буш та Б. Клінтон бачили справжню столицю світу, базу планетарного керівництва. Ідея "високої місії" США, котра полягала в управлінні світом, порятунку "хворого людства" від небезпеки, що йому загрожувала, панувала в часи президента Р. Рейгана та його адміністрації.

Сполучені Штати, в міру зосередження концептуальної та стратегічної влади над Заходом, стали головним штабом мондіалізму, представники якого утворили паралельну владі структуру, що складалася з радників, аналітиків, центрів стратегічних досліджень. В Америці, окрім латентних, сформувалися три основні мондіалістські організації, як-от: Рада міжнародних відносин, Більдерберзький клуб і Тристороння комісія.

З початком перебудови у СРСР мондіалістські центри мали в Москві своїх представників. Ключовою фігурою став директор Науково-дослідного інституту системних досліджень, академік Д. Гвішіані, який від 1965 до 1985 р. обіймав посаду заступника голови Державного комітету Ради Міністрів СРСР з науки і техніки, а в 1985—1986 рр. — заступника голови Держплану СРСР.

Ідеологічною основою перебудови, на яку посилалися М. Горбачов та його радники, була мондіалістська теорія конвергенції — зближення капіталістичної та соціалістичної систем. Показово, що керівники Тристоронньої комісії (Д. Рокфеллер, Ж. Бертран, тоді голова Європейського відділення, й Г. Кіссінджер) у січні 1989 р. відвідали Москву, де зустрілися з президентом СРСР М. Горбачовим, а Ж. Атталі, радник президента Франції Ф. Міттерана, підтримував особисті контакти з російським президентом Б. Єльциним.

За кілька років до початку радянської перебудови аналогічний проект розпочали реалізовувати в Китаї, з яким представники Тристоронньої комісії налагодили тісні зв'язки ще наприкінці 1970-х рр. Утім, геополітичні долі китайської та радянської перебудов були відмінні. Китай наполягав на "справедливому" визначенні позицій у майбутньому об'єднанні, на відповідних ідеологічних зрушеннях Заходу в бік соціалізму.

СРСР пішов шляхом поступок значно далі. Дотримуючись логіки американських мондіалістів, М. Горбачов розпочав структурне перетворення радянського простору в бік "демократизації" та "лібералізації". Насамперед це зачепило країни Варшавського договору, а згодом і республіки Радянського Союзу. Відбувалося скорочення стратегічних озброєнь та ідеологічне зближення із Заходом.

Слід звернути увагу на той факт, що роки правління М. Горбачова припадають на період президентства у США крайніх республіканців — Р. Рейгана та Дж. Буша. Зауважимо, що Р. Рейган був єдиним за останні десятиліття президентом, який свідомо відмовлявся брати участь у діяльності мондіалістських організацій. За переконаннями він був жорсткий, послідовний та безкомпромісний атлантисст, ліберал-

ринковик, не схильний до будь-яких компромісів з "лівими" ідеологіями, навіть найпомірнішого демократичного чи соціал-демократичного зразка. Отже, кроки Москви, спрямовані на конвергенцію та створення світового уряду з перевагою в ньому представників Східного блоку, на протилежному полюсі стикалися з найнесприятливішими ідеологічними перепонами. Атлантисти Р. Рейган і Дж. Буш ефективно використали мондіалістські реформи М. Горбачова з суто утилітарною метою. Добровільні поступки керівників СРСР не супроводжувалися відповідними діями з боку США, і Захід не пішов ані на геополітичні, ані на ідеологічні компроміси з Радянським Союзом, що самоліквідувався, та Євразією. Натомість НАТО не припинив існувати й діяти, а його сили не залишили Європу та Азію. Ліберально-демократична ідеологія лише зміцнила свої позиції.

Критика ідеї світового уряду та фіаско планів його створення змусили ідеологів Заходу шукати нові завуальовані форми досягнення світового панування, що знайшли втілення у глобалізації — становленні єдиного взаємопов'язаного світу, в якому немає кордонів і протекціоністських бар'єрів, що захищають країни від неупорядкованих зовнішніх впливів.

Асиметричність глобалізації

В аналізі проблем формування єдиного світу вкрай важливим є принцип асиметричності глобалізації. Він полягає в тому, що до нової системи відкритого світу, який глобалізується, різні народи та держави підійшли з різним ступенем готовності, відрізняючись за культурним, економічним, інформаційним та воєнно-стратегічним потенціалом.

Зустріч в єдиному, відкритому світовому просторі західного, "другого" і "третього" світів може спричинити потресіння й колізії.

Не випадково найпопулярнішими адептами глобального світу, що пропагують ідеї відкритого суспільства, є розвинені держави, котрі вбачають у глобалізації нові можливості для економічної, політичної та соціокультурної експансії. "Ці ж держави, — зазначає О. Панарін, — тягнуться до соціал-дарвіністської інтерпретації глобального світу як простору нового природного відбору, покликаного розширити кордони проживання й можливості більш пристосованих за рахунок менш пристосованих, які мають потіснитися" [9].

Асиметричність відносин різних країн в єдиному відкритому просторі глобального світу виявляється в дії різних трансферів — можливостей управління на відстані, понад державними кордонами. Багато аналітиків зауважують про появу в сучасному світі нових інформаційних, фінансово-економічних, політичних і військових технологій, здатних підірвати національний суверенітет, життєві основи та безпеку держав.

Асиметричність глобалізму виявилася насамперед в інформаційному "імперіалізмі", пов'язаному з нееквівалентним обміном інформацією між сильними й слабкими державами. Технологія застосування інформаційного "імперіалізму" до інформаційного простору України виявляється комплексно: заохочення публікацій, що

сповідують гедонізм (задоволення); насадження культу грошей як універсального еквівалента цінності, фальсифікованого західного способу життя; створення та фінансування різноманітних "демократичних" інститутів, видань західних філософів і політиків, що пропагують цінності західного світу; концентрація масмедіа в руках олігархів, які пов'язані з парамасонськими ложами; використання податкових, митних та інших засобів тиску, спрямованих на знищення системи книговидання й книгорозповсюдження.

Ці зусилля спрямовані на одурювання населення, популізм, підміну "речизмом" загальнолюдських цінностей та усталених моральних принципів.

Один із найбільших експериментів в історії людства був пов'язаний із комунізмом і спрямований на досягнення єдності, свободи й рівності. Його розпочали в СРСР, проте він зазнав невдачі, оскільки ідея полягала у викоріненні буржуазної моралі, як це називали марксисты, охоплюючи її історичні й етичні передумови. Звільнившись від кайданів старої моралі, наче фенікс із попелу, відродиться нова людина, за спиною якої залишиться давній антагонізм між індивідуальними та суспільними інтересами. Для розуміння причин провалу цього експерименту варто згадати слова М. Горбачова, на думку якого розвал соціалістичної системи відбувся через кризу моралі. Відтак руйнується і основа економічного прогресу, оскільки ніхто не хоче приймати рішення та нести за це відповідальність. Саме криза моралі спричинила масовий алкоголізм і зростання злочинності.

Отже, перш ніж розглядати питання матеріального, технічного та організаційного характеру, слід з'ясувати духовні передумови ліберальної політики.

Звертаючись до політичної філософії Платона, до тези, що принцип демократії — це свобода, слід усвідомити, що вона є найвищою цінністю для демократичної людини. Якщо демократія розуміє під свободою свавілля, вона спотворює свій сенс загалом.

Коли кожен може робити все, що заманеться, відбувається криза демократії. Платон та Сократ розуміли, що демократія потрапляє у кризу самотужки, а не зі злої волі її антагоністів. Анархія стає нестерпною для людей, і слідом за нею настає тиранія. Демократичне суспільство передбачає, за Платоном, право громадян обирати той спосіб життя, який вони хочуть, а також свободу вибору — брати участь у політичному житті чи ні. Однак безмірне, невпинне й свавільне використання свободи, зловживання нею призводить до загибелі демократії. Демократія розвивається, згідно з Платоном, з олігархії, під якою філософ розумів те, що сьогодні називають капіталістичним суспільством, де багаті панують над бідними. За олігархії нація втрачає єдність і розпадається на дві суспільні верстви: багатих і бідних. Зверніть увагу на те, що за олігархії нема середнього класу, формуванню якого перешкоджають інфляція й високі податки.

Вагоме місце у проблемі глобалізму посідає питання про єдність нації. Воно має доленосне значення не лише для України, а й для майбутнього

Європи та світу. Представники глобалістів запевняють, що епоха національних держав пішла в небуття. Історія рухається далі, і найпрогресивнішими народами та державами слід вважати ті, що найшвидше, найрішучіше й найрадикальніше звільняться від міфу національної держави.

Утім, згадаємо, як після поразки у В'єтнамі в американському суспільстві панували депресивні настрої, а після війни в Перській затоці — ейфорія націоналізму. Всі великі демократії ґрунтуються на єдності з національною свідомістю.

Доба "нового часу" позначена протистоянням двох універсальних ідей: з одного боку — відмирання націй з остаточною перемогою соціалізму, а з другого — підкорення народів через встановлення капіталістичного, ліберально-демократичного світового порядку. Обидві універсальні ідеї зазнали краху. Зрештою, перемогли здобув принцип, згідно з яким лише національна держава є найважливішим структурним елементом політики. Відмова від національної ідеї неможлива.

У західному світі ліберальний універсалізм постав на історичній арені лише у зв'язку з націями й національними державами, однак його ступінь був різним. Національна ідея в усьому світі становить єдиний структурний елемент політики, що, власне, її й формує. Така перша причина, а отже ми не можемо відмовитися від національної свідомості. Друга причина полягає в тому, що окрім національної держави, немає іншого інструменту та іншої організаційної форми в політичному контексті, котрі дали б змогу реалізувати універсальну взаємодію, наднаціональні зв'язки.

Сучасний німецький філософ, професор університету Хоенхайм у Штутгарті Г. Рормозер у книзі "Криза лібералізму", зазначав: "Можна створити європейську спільноту, але це не приведе до єдності Європи. Єдність Європи, що охоплює також Східну Європу та Росію, може бути створена тільки політично дієздатними й автономними національними державами. Якби всесвітній уряд, наділений монополієними повноваженнями для застосування військової сили, спробував установити мир у світі й на власний розсуд навести лад і забезпечити спокій та порядок, це призвело б не до припинення війн, а, навпаки, до остаточного перетворення політики на терор. Спроба замінити міжнародну політику всесвітньою поліцією не допоможе досягти миру на землі. Наслідком було б лише перетворення традиційних війн на тероризм. Поліцейські засоби не придатні для розв'язання політичних конфліктів. Вони ведуть до поширення тероризму" [10].

Підтвердженням тези професора Г. Рормозера є події в Югославії, Палестині, Іспанії, Чечні, Великій Британії. Про це мають пам'ятати прихильники глобалізму й нового світового порядку.

І останній аргумент на користь утвердження національної ідеї стосується прав людини. Якщо немає національних держав, що борються за визнання свобод особистості, то ці права залишаються лише деклараціями. Досвід XIX і XX ст. свідчить, що захистити права окремої людини або меншин здатна тільки національна держава, що усвідомлює себе правовою.

Сьогодні історію України вкотре переписують, однак варто пам'ятати, що заперечення минулого та абстрактне ставлення до нього призводять до руйнування внутрішнього порядку суспільства, всіх форм етносу, що пов'язують людей між собою і зумовлюють їхню спільність. Залишається лише прагнення до задоволення індивідуальних інтересів і потреб. Деструктивні сили, що розділили слов'янський світ на частини й не шкодують засобів для того, аби відірвати Україну від Росії, а потім розшматувати її, мають далекосяжні плани. "Якщо розпадаються духовні, моральні й релігійні сили, що зв'язують людей, з відмовою від історії, суспільство втрачає також і здатність до здійснення політики, — попереджає професор Г. Рормозер. — Із розвитком цього процесу та розпадом інтегративних сил настає момент, коли вже неможливо сформувати колективну політичну волю, оскільки немає необхідної для цього реальної спільності" [10].

Сучасна демократія культивує основний міф про те, що нині врешті-решт став сувереном і править сам народ. Тільки національна ідея (а не міф входження в європейський дім) робить сучасне суспільство здатним до здійснення політики й демократії. Передумовою утворення націй була колективна історична пам'ять, а отже, черпаючи сили у спільному досвіді, в пережитому, у спільній історії, нація стає спільністю долі.

Висновки. Прагнення західного світу до глобального панування сконцентровано в намірах однієї держави — США, що наразі керують і своїм, і загальнозахідним надсуспільством. Процес об'єднання людства в єдине ціле, що нині відбувається, насправді є підкоренням країн західним світом як єдиним цілим. З цієї позиції його слід розглядати як процес американізації людства. Оскільки в західному світі домінують США, оскільки вони розпоряджаються більшістю ресурсів Заходу та планети, цей процес можна назвати американізацією західного суспільства. Оскільки над США та всіма західними країнами панують надсуспільні явища, об'єднані певною мірою в загальнозахідному надсуспільстві, зоною активності якого стає вся планета, цей процес можна визначити як глобалізацію людства. Отже, констатуємо як факт найважливішу тенденцію соціальної еволюції людства, що полягає в об'єднанні у глобальне надсуспільство, котре очолює західне надсуспільство в наведеному вище значенні.

Поняття "глобалізація" й "американізація" фіксують фактично різні аспекти одного й того самого процесу еволюції, що розпочався у другій половині ХХ ст. і суттєво позначиться на історії людства в ХХІ ст. Схоже на те, що ця історія за своєю трагічністю перевершить усі трагедії минулого.

Список використаної літератури

1. Сенченко Н. Энциклопедия тайных обществ / Н. И. Сенченко, В. Г. Гастинщиков. — Киев : Книга Роду, 2008. — С. 87.
2. Fischer P. Behind the Lodge Door / Paul Fischer. — Published by Shield Publishing, Inc., Washington D. C. — 1988. — P. 273.
3. Robertson P. The New World Order / Pat Robertson. — USA : Word Publishing, 1991. — P. 40.
4. Национальная безопасность и геополитика России. — 2003. — № 9. — С. 22.
5. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада: Пер. с англ. А. Башкирова / П. Дж. Бьюкенен. — Москва : ООО "Издательство АСТ", 2004. — 444 с.
6. Кузьмич А. Россия и рынок (в свете советского и международного права) / А. Кузьмич // Воскресенье. — 1990. — № 4.
7. Медоуз Д. Х. Пределы роста. 2-е изд.: Пер. с англ. / Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Й. Рандерс, Ш Беренс. — Москва : МГУ, 1991. — 637 с.
8. Медоуз Д. Х. За пределами роста / Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Й. Рандерс. — Москва : Изд. группа "Прогресс", "Пангея", 1994. — С. 27.
9. Панарин А. С. Стратегическая нестабильность в ХХІ веке / А. С. Панарин. — Москва : Алгоритм, 2003. — С. 361—362.
10. Рормозер Г. Кризис либерализма / Гюнте Рормозер. — Москва : РАН, Институт философии, 1996. — С. 147, 187.

Mykola Senchenko

The ideological basis of organizational warfare

The purpose of organizational wars is to create a new world order under the authority of a world government. As a result of the war, power is fully established in the countries of aggression that are completely controlled by the world's oligarchs. Rigid control is exercised through the establishment of rulers with foreign accounts at the head of conquered countries. These accounts are known and may be suspended at any time. To justify the existence of a new world order, the ideological underpinnings developed in this article have been developed.

The essential characteristics of the new world order, as well as the mechanisms of transformation of society, which consist in shaking the foundations of statehood, culture, religion, national identity of the population of the victim country are considered.

The concept of the "golden billion" is analyzed, the essence of which is that developed countries, while maintaining a high level of consumption for their population, will try to keep the rest of the world in an industrially undeveloped state (as a raw material appendage and a storage area of harmful waste) by military and economic means.

The concept of "mondialism" is considered, the meaning of which is reduced to the inevitability of full planetary integration, the transition from the plurality of states, peoples, nations and cultures to the "uniform world". The idea of mondialism, a new world order, and the messianism of individual nations and peoples is a veiled form of the idea of forming a world government.

The effect of the principle of asymmetry of globalization is investigated. It consists in the fact that different nations and states have approached different levels of readiness with different cultural, economic, informational and military-strategic potentials in the new system of open world, which is globalizing. The asymmetry of globalism is manifested primarily in the information "imperialism" associated with the inequitable exchange of information between strong and weak states.

Keywords: ideology; the New World Order; convergence; geopolitics; the Gold Billion; mondialism; Roman Club; globalization

References

1. Senchenko N. I., Gastinshikov V. G. (2008). *Encyklopediya tajnyh obshestv*. Kiev: Kniga Rodu, p. 87.
2. Fischer P. (1988). *Behind the Lodge Door*. Published by Shield Publishing, Inc., Washington D. C.
3. Robertson P. (1991). *The New World Order*. USA: Word Publishing.
4. *Nacionalnaya bezopasnost i geopolitika Rossii*. (2003), 9, p. 22.
5. Byukenen P. Dzh. (2004). *Smert Zapada*. Moskva: OOO "Izdatelstvo AST".
6. Kuzmich A. (1990). Rossiya i rynok (v svete sovetskogo i mezhdunarodnogo prava). *Voskresene*, 4.
7. Medouz D. H., Medouz D. L., Randers J., Berens Sh. (1991). *Predely rosta*. 2-e izd. Moskva: MGU.
8. Medouz D. H., Medouz D. L., Randers J. (1994). *Za predelami rosta*. Moskva: Izd. gruppa "Progress", "Pangeya", p. 27.
9. Panarin A. S. (2003). *Strategicheskaya nestabilnost v XXI veke*. Moskva: Algoritm, pp. 361—362.
10. Rormozer G. (1996). *Krizis liberalizma*. Moskva: RAN, Institut filosofiyi, p. 147, 187.

Надійшла до редакції 4 лютого 2020 року

УДК 378.4.093.5:001:002.1(477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.1(282).23-28

Оксана Матвієнко,

доктор педагогічних наук, кандидат технічних наук, професор
кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності КНУКіМ,
e-mail: oxmix2017@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5772-848X>

Михайло Цивін,

кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри
архітектурного проектування Інституту дизайну, архітектури та журналістики,
e-mail: tsyvin2012@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0312-5805>

Науково-педагогічні школи в документознавчій освіті: сучасні особливості формування й розвитку

У статті розглянуто особливості формування науково-педагогічних шкіл (НПШ) у документознавчій освіті на сучасному етапі. Визначено принцип єдності наукової та навчальної діяльності кафедр як основу формування науково-педагогічних шкіл у науковому та педагогічному середовищі вищої школи.

Обґрунтовано актуальність дослідження особливостей становлення та розвитку документознавчих науково-педагогічних шкіл за спеціальністю "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", що започатковуються в умовах пропозицій освітніх послуг закладами вищої освіти (ЗВО) (у тому числі й технічного спрямування), де цей фах не входить до традиційного предметного поля підготовки фахівців.

Проаналізовано сучасні підходи до розуміння поняття "науково-педагогічна школа", наголошено на неактуальності окремих параметрів її ідентифікації.

Виявлено особливості формування та розвитку науково-педагогічних шкіл у документознавчій освіті, зокрема зауважено про наявність дихотомії наукових інтересів лідера й членів потенційної науково-педагогічної школи під час її започаткування; суперечності в принципах діяльності лідера науково-освітньої школи, відповідно до яких він має прогнозувати та проектувати модель фахівця за спеціальністю, пропонуючи навчальний план та освітню програму університетської підготовки як представник іншої галузі знань; відсутність атмосфери наукового дискурсу з предметного поля документознавства на кафедрах, що є потенційними фундаторами науково-педагогічних шкіл із документознавчої освіти у власних закладах вищої освіти.

Наголошено на доцільності впровадження у ЗВО технічного спрямування освітньої програми "Інженер з науково-технічної інформації".

Окреслено параметри ідентифікації та чинники розвитку науково-педагогічної школи у закладі вищої освіти.

Ключові слова: науково-педагогічна школа; документознавча освіта; непрофільна освіта

Постановка проблеми. У 70-х рр. ХХ ст. український учений-педагог І. Кобиляцький, обґрунтовуючи специфіку педагогіки вищої освіти, сформулював низку принципів навчання, поміж яких виокремимо *єдність наукової та навчальної діяльності вченого-викладача як невід'ємну рису навчального процесу й важливу передумову ефективної підготовки творчого фахівця (або єдність наукової та навчальної діяльності кафедр)* [4]. Зазначимо, що цей принцип не втратив актуальності й нині, став хрестоматійним і репрезентований у підручниках із педагогіки вищої освіти як один з основоположних; його реалізація перебуває в центрі уваги МОН і керівництва університетів.

Принцип єдності наукової й навчальної діяльності кафедр є рушійною силою формування **науково-**

педагогічних шкіл як природного феномену розвитку академічного й педагогічного середовища вищої школи.

Наявність та "якість" науково-педагогічної школи в закладі вищої освіти є не тільки складником його формального та неформального рейтингу, а й насамперед запорукою високої якості підготовки сучасного фахівця.

Потреба виявлення наявності та ознак науково-педагогічних шкіл у ЗВО пов'язана з конкуренцією між університетами на освітньому ринку та активним ліцензуванням нових спеціальностей, що не перебувають в основному полі їхньої діяльності. Зміщення акцентів у розумінні навчальної програми підготовки фахівця з її освітньо-соціального значення та педагогічної сутності до розгляду як освітньої послуги й

продукту в його маркетинговому, фінансовому, управлінському вимірах, потребує уваги до якості освітніх послуг.

Обґрунтованою є актуальність визначення сутнісних критеріїв науково-педагогічних шкіл в аспекті формування моделі фахівця, прогностичних досліджень її розвитку та змісту освіти за спеціальностями. Ці практичні аспекти зумовлені й оновленням Переліку галузей знань, що містить нові спеціальності, у тому числі й утворені завдяки об'єднанню кількох професій.

У пропонуваній статті локалізуємо увагу на розгляді особливостей формування й розвитку документознавчих науково-педагогічних шкіл за спеціальністю "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", що формуються в умовах пропозицій освітніх послуг ЗВО за спеціальностями, котрі не входять до їх традиційного предметного поля підготовки фахівців.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Феномен науково-педагогічної школи, її особливостей, характеристик і критеріїв визначення нині знаходить власну дослідницьку нішу.

Вітчизняні науковці здійснюють спроби ідентифікувати поняття "науково-педагогічна школа". Зокрема, у статті О. Гнізділової подано таку дефініцію: "Науково-педагогічна школа — неформальне інтелектуальне об'єднання декількох поколінь педагогів-науковців, що характеризується суттєвими тематично спільними науковими доробками як лідера, так і членів наукової школи, які є викладачами вищих педагогічних навчальних закладів і здійснюють науково-предметну підготовку спеціалістів і кадрів вищої кваліфікації за програмами вузівської й післявузівської професійної освіти, активно впроваджують результати власних фундаментальних і прикладних досліджень у навчально-виховний процес і в педагогічну практику" [2].

У статті М. Хорунжого [9] наведено міркування щодо науково-педагогічної школи як інтелектуального потенціалу сучасного університету: "...Науково-педагогічна школа університету може характеризуватись як той інтелектуальний потенціал кафедри, який своїми науковими напрацюваннями у науковій діяльності та здобутками у навчально-виховній роботі домігся визнання суспільством і залишається флагманом для всіх інших навчальних закладів у тій чи іншій сфері знань". Дослідник наголошує, що "науково-педагогічна школа — це обов'язковий елемент оцінки університетів загалом" [там само, с. 21].

Поміж основних тез щодо діяльності та атрибутів НПШ, поданих М. Хорунжим, виокремимо такі:

— фундатор науково-педагогічної школи висуває оригінальні ідеї та педагогічні методики викладання дисциплін кафедри, що забезпечує поштовх до її подальшого розвитку в царині інновацій у науковій та педагогічній діяльності;

— основу науково-педагогічної школи може становити винятково університетська кафедра, а в умовах викладання багатьох наукових дисциплін в її складі може бути сформовано кілька науково-педагогічних шкіл;

— сучасні науково-педагогічні школи мають гарантувати повне навчально-методичне забезпечення дисциплін підручниками та посібниками; спрямову-

вати освітній процес на розвиток студента завдяки проблемності завдань, опануванню новітніх методів досліджень і самореалізації в царині дисциплін, що формують його фахову підготовку.

Загалом погоджуючись із запропонованими визначеннями та окресленими параметрами науково-педагогічної школи, висловимо, однак, певні міркування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У визначенні, запропонованому О. Гнізділовою, наголошено на "неформальності" інтелектуального об'єднання викладачів, які здійснюють науково-предметну підготовку фахівців за програмами вищої освіти. Звернімо увагу, що об'єднання педагогів, потрактоване дослідницею як неформальне, традиційно відбувається в межах "формального" структурного підрозділу — у складі кафедри, котра впроваджує результати фундаментальних і прикладних досліджень у педагогічну практику підготовки фахівців із конкретних спеціальностей і здійснює розроблення та реалізацію освітніх програм. Водночас зауважимо, що адаптація вищої освіти до змін може передбачати й інші форми підготовки — спільні програми, котрі створюють кілька ЗВО, розроблення міждисциплінарних освітніх програм і програм на кшталт *liberal arts*, залучення практиків до викладання у вищій школі [1] чи розвиток ідей управління освітніми програмами з позиції проєктного менеджменту [6]. Новітні напрями реалізації потребуватимуть виявлення специфічних характеристик і пропозицій інших методик з урахуванням інноваційного характеру форматів взаємодії.

Вважаємо, що *сутнісною ознакою науково-педагогічної школи є створення нового науково-педагогічного й методичного знання у сфері підготовки фахівців певного напрямку та рівня кваліфікації для системної реалізації в освітньо-виховному процесі.*

Недоцільно визнавати показником науково-педагогічної школи об'єднання кількох поколінь науковців [2; 9], особливо із тематично спільними науковими доробками. Тематично спільний доробок, на наш погляд, насамперед має бути в галузі *науково-педагогічного супроводу навчального процесу підготовки фахівців за спеціальністю* чи напрямку підготовки, відносно якого формується науково-педагогічна школа. Аналізуючи таку характеристику, як *наявність кількох поколінь науковців*, зазначимо, що в соціально-економічному контексті виразна складність її прийняття в сучасних умовах мобільності професійних ресурсів вищої школи, а також через структурні трансформації ЗВО.

Окремого тлумачення потребує така характеристика науково-педагогічної школи, як *наявність лідера*.

Зауважимо, що подальша аргументація стосується впровадження *нових спеціальностей* в університетах, а також *освітніх програм підготовки фахівців у "непрофільних" ЗВО*, однак аргументи й міркування щодо проблем діяльності лідера науково-педагогічної школи можуть поширюватися на значну кількість організаційно-освітніх ситуацій, котрі виникають у діяльності закладу вищої освіти.

Очевидно, що лідером має бути авторитетний учений, науковий інтерес якого перебуває в межах галузі знань і спеціальності, за якою здійснюється під-

готовка студентів. Звертаючись до реалій освітньої діяльності, зокрема до ліцензування й акредитації гуманітарних спеціальностей у технічних закладах вищої освіти (як це відбулося зі спеціальністю 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа"), констатуємо, що доволі часто завідувачами кафедр — потенційними лідерами науково-педагогічної школи, котру слід сформувати, — є авторитетні вчені, які набули значного педагогічного досвіду, опанували унікальні дослідницькі методики, мають учнів тощо, *однак їхній науковий інтерес і наукові здобутки перебувають в іншій площині знань*.

Про "несформованість" наукового інтересу до нової спеціальності та галузі знань, котрій вона відповідає, свідчать переліки напрямів роботи кафедр, розміщені на сайтах ЗВО¹. Очевидно, що вони не корелюють із новою ліцензованою спеціальністю й упродовж тривалого періоду не поповнювалися² (навіть у процесі освітньої діяльності з підготовки фахівців цього напрямку) науково-дослідною тематикою, релевантною сучасним вимогам.

Приймаючи принципи діяльності лідера науково-освітньої школи, відповідно до яких він має прогнозувати та проєктувати модель фахівця за спеціальністю, пропонуючи навчальний план та освітню програму університетської підготовки, що дають змогу "...висувати оригінальні наукові ідеї та педагогічні підходи до викладання дисциплін кафедри..." [9], як представники іншої галузі знань, визнаємо надзвичайну складність поставленого завдання.

Отже, чи мають бути "жорсткішими" вимоги до наукових здобутків потенційного лідера науково-освітньої школи (зазвичай завідувача випускової кафедри) в контексті реалізації освітньої програми, що підлягає ліцензуванню та акредитації? Чи достатньо керуватися загальним вікі-визначенням, відповідно до якого *"лідер — член групи, всі учасники якої визнають його керівництво, покладаються на нього в прийнятті серйозних рішень і вирішенні важливих проблем"*?

Очевидно, що потенційним лідером науково-педагогічної школи повинен стати науковець відповідної галузі знань, який має уявлення про перспективну модель фахівця й визначатиме напрями розвитку освітньої спеціальності. В іншому разі навчальний план стане еkleктичним утворенням, розробленим відповідно до інтуїтивних уявлень про предметну сферу діяльності та інших суб'єктивних міркувань щодо навчального процесу.

Схожі проблеми дихотомії інтересів можуть актуалізуватися й у педагогів-учених, які згуртувалися навколо лідера для формування науково-педагогічної школи та реалізації освітніх програм нового фахового профілю.

Викладачі, залучені до цього процесу, мають опанувати визначену предметну сферу на відповідному науково-професійному рівні, віднайти власні принципи розроблення інноваційних методик викладан-

ня дисциплін з іншої галузі знань. Постає питання орієнтування у проблемному полі нової галузі, опанування професійного дискурсу як основи розуміння простору діяльності майбутнього фахівця.

Важливою умовою формування науково-педагогічної школи є публікація результатів дослідницьких пошуків її представників у фахових виданнях із нової галузі знань. Проаналізувавши статті у періодиці бібліотечно-інформаційної, документознавчої та архівної проблематики, що перебувають у "зоні ядра" профільних видань відповідно до закону Бредфорда, робимо висновок про критично низьку публікаційну активність педагогів-науковців ЗВО, які поповнили традиційне предметне поле підготовки фахівців за спеціальністю "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Окремої уваги потребує аналіз *навчально-методичних результатів діяльності науково-педагогічної школи*. Вимогою до викладання будь-якої дисципліни є наявність її навчально-методичного комплексу (робоча та навчальна програми, набір тестів для діагностування знань тощо). Ці стандартні вимоги реалізують викладачі всіх ЗВО, однак характеризувати "якість" науково-педагогічної школи може наявність таких навчальних матеріалів, як підручники, посібники, курси лекцій, практикуми, що становлять ядро освітнього процесу за спеціальністю й здобули не тільки "формальну" рекомендацію у вигляді грифу міністерства або вченої ради ЗВО, а й "неформальне" визнання у межах освітнього поля, завдяки чому їх рекомендують як джерела для вивчення відповідних дисциплін в інших навчальних закладах.

Сукупність науково-методичного продукту діяльності НППШ (навчальних, методичних матеріалів, наукових публікацій, монографій, дисертацій), а також зафіксоване в посібниках і підручниках науково-педагогічне знання та авторські методики викладання дисциплін, узагальнені в системних дослідженнях (дисертаціях і монографіях) та викладені в наукових статтях міркування щодо розвитку науки, технологій і методик підготовки фахівців за відповідною спеціальністю, становлять *інформаційну модель науково-педагогічної школи в широкому розумінні — як соціально-освітнього явища в певній предметній сфері підготовки фахівців*. Ці матеріали в різних аспектах відображають предметне поле діяльності майбутнього фахівця, слугують теоретико-методологічною основою прогнозування та проєктування перспективної моделі його підготовки.

Слід зазначити, що науково-педагогічна школа, що формується на кафедрі університету, є феноменом, розвиток якого визначають не тільки *внутрішні*, а й численні *зовнішні* чинники.

Різноманітність ситуацій, в яких опиняється науково-педагогічна школа впродовж "життєвого циклу" (перехід провідних фахівців до інших закладів освіти, трансформація Переліку галузей знань, за якими здійснюється підготовка фахівців у ЗВО (вилучення чи внесення спеціальностей), структурні перетворення в університетах), дає змогу, з одного боку, проаналізувати динаміку функціонування НППШ в соціально-історичному контексті, з іншого — ускладнює пошук закономірностей її розвитку.

¹ Аналіз сайтів "непрофільних" ЗВО здійснено впродовж 2015—2018 рр.

² Спостереження зроблено на основі аналізу вебсторінки кафедри інформаційних систем і технологій навчального закладу технічного спрямування, ліцензованого з підготовки фахівців за спеціальністю "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Виразним прикладом зовнішнього впливу на особливості формування документознавчої науково-педагогічної школи є утворення освітньої спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" на основі поєднання двох спеціальностей — "Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія" й "Документознавство та інформаційна діяльність", доповненої "архівною справою".

Вітчизняна бібліотечна (як і бібліотекознавча) науково-педагогічна школа традиційно має визнані осередки в Київському національному університеті культури і мистецтв, Харківській державній академії культури, Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв, Рівненському державному гуманітарному університеті. Набір студентів на "бібліотечну спеціальність" супроводжувався проблемами, характерними для системи вищої освіти загалом, однак спеціальність мала "цільового абітурієнта", навчальні плани оновлювалися відповідно до розвитку інформаційних технологій та бібліотекознавчої науки, впроваджувалися інноваційні технології освіти, на ринку праці був попит на випускників.

Другий складник нової спеціальності — "Документознавство та інформаційна діяльність" — формувалася в межах бібліотечних факультетів, від 1995 р. офіційно дістав статус самостійної спеціальності, що набула популярності поміж широкого кола абітурієнтів, а відтак посіла провідне місце в програмах технічних ЗВО, котрі отримали відповідні ліцензії й розпочали підготовку документознавців.

Упродовж понад двох десятиліть існування спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність" науково-педагогічні школи документознавчої освіти формували представники документознавчої науки та освітньої практики. Показником розвитку цих шкіл є підручники та посібники, що забезпечують не тільки "ядро", а й контекст документознавчої освіти; було захищено докторські й кандидатські дисертації, опубліковано монографії. Науково-методичний доробок документознавчих НППШ, створених у тих освітніх закладах, де спочатку формувалася спеціальність "Документознавство та інформаційна діяльність" (бібліотечні факультети ЗВО сфери культури), є й нині актуальним і запитаним, зокрема значною кількістю університетів, котрі долучилися до підготовки документознавців у межах новоутвореної спеціальності. Його якісні й кількісні характеристики відображено в науково-допоміжному бібліографічному покажчику "Українське документознавство (1991—2011)" (укл. М. С. Слободяник, О. А. Політова) [8].

Від 2015 р. підготовка документознавців за спеціальністю "Документознавство та інформаційна діяльність" відбувається в межах спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа". Хоча цей напрям не артикульовано в назві спеціальності (попри наявність професії "документознавець" у Державному класифікаторі професій), на рівні освітніх програм його пропонують численні заклади освіти. До того ж нині в зазначеному переліку переважають ЗВО, де підготовка документознавців не входить до основного предметного поля навчання. Відбулися трансформації

в назвах і штатному складі кафедр документознавства у "традиційних" ЗВО, а "зникнення" документознавчої спеціальності збентежило студентів, які обрали цей фах. Зауважимо, що кафедри "непрофільних" (зокрема, технічних) закладів освіти, здійснюючи підготовку документознавців, не виокремлюють цей напрям у найменуваннях, натомість користуються словосполученням "кафедра інформаційно-аналітичної діяльності" чи узагальнювальними назвами.

Аналіз навчальних планів підготовки документознавців, зокрема в технічних закладах освіти, свідчить про пріоритет *діловодного складника*. У цьому контексті доцільним для технічних закладів освіти й адекватним до основного поля їх предметної діяльності вбачаємо акцент не на підготовці документознавця як фахівця з організаційно-розпорядчої документації, а розвиток освітньої програми підготовки професіонала для підприємств сучасних техніко-технологічних галузей, що в Класифікаторі професій належать до групи "Професіонали в галузі інформації та інформаційні аналітики" (назва фаху 2433.2 "Інженер з науково-технічної інформації" й зорієнтований він на *інформаційне забезпечення системи управління виробничою сферою*).

Характерною особливістю такої діяльності є управління комплексом науково-технічної документації, що утворюється у процесі розроблення науково-дослідної проблеми, конструювання продукту промислового виробництва, технології його виготовлення, проектування об'єкта капітального будівництва [5]. Поміж завдань інженера з науково-технічної інформації — наповнення єдиного інформаційного простору технологічної підготовки виробництва даними про конструкторсько-технологічну документацію, про ресурси, необхідні для виробництва продукції, про результати інженерних аналізів виробів тощо. Теоретико-методологічні основи цього напрямку діяльності, зокрема інформаційне забезпечення виробництва й технологічних процесів, інформаційне забезпечення розроблення нової продукції, перебувають у полі уваги дослідників і трансльовані [3] у навчально-виховний процес підготовки фахівців за спеціальністю "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Кваліфікаційні вимоги до підготовки інженера з науково-технічної інформації вкладаються в межі спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", містяться в "Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників", і, окрім управління техніко-технологічними документними ресурсами, охоплюють завдання з маркетингу, пропагування досягнень вітчизняної науки й техніки, бенчмаркінгу, аналізу конкурентного середовища та реклами, тобто містять перелік завдань і обов'язків, притаманних діяльності сучасного інформаційного працівника.

Цікавим є факт започаткування 2016 р. педагогічної спеціальності 015.05 "Професійна освіта (документознавство)" в межах спеціальності 015 "Професійна освіта (за спеціалізаціями)" галузі знань 01 Освіта. Спеціальність "Професійна освіта (документознавство)" спрямована на підготовку фахівців, здатних здійснювати *фахову за спеціалізацією (документознавство)* (виділено авторами. — О. М., М. Ц.) та

освітню діяльність із професійної підготовки кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів. Оскільки декларується підготовка фахівця, який у межах однієї спеціальності одночасно здобуде дві професії — педагога й документознавця (безумовно, що документознавчий складник такої освіти об'єктивно матиме інше наповнення — і за обсягом відведених на вивчення годин, і за змістом, що неминуче буде згорнутий), нагальною є потреба формування нової документознавчої науково-педагогічної школи.

Одним із параметрів, котрий доцільно застосувати до ідентифікації НППШ, є її *самовідтворення з власних студентів* [7]. Ці перспективи безпосередньо пов'язані з атмосферою наукового дискурсу, організацією фахових конференцій, виданням профільних журналів і залученням студентів до наукової роботи.

Брак багатьох із наведених атрибутів наукової атмосфери в "непрофільних" закладах вищої освіти очевидний, судячи з висновку експертної комісії "Про проведення акредитаційної експертизи спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" (2017 р.)" у технічному ЗВО, що здійснює підготовку документознавців від 2013 р.⁵. Зосереджуючись на досягненнях університету загалом, історії його виникнення, наявності кафедри, що забезпечують підготовку фахівців у предметній сфері закладу й на інші позитивно поціновані характеристики, комісія фіксує такі факти:

— наявність на випусковій кафедрі з підготовки документознавців аспірантури з механіки деформованого тіла та інформаційних технологій;

— співробітники кафедри захищають дисертації на здобуття ступенів кандидатів технічних та фізико-математичних наук;

— наявність в університеті збірників наукових праць із транспортної, будівельної та гідротехнічної тематики.

Зазначені характеристики охоплюють наукове середовище, що жодною мірою не стосується не лише документознавчої сфери, а й галузі "культура" взагалі. Отже, проблематичним є самовідтворення науково-

педагогічної школи з випускників в умовах "вакууму" в галузі документознавства та документно-інформаційної діяльності.

Висновки. Науково-педагогічна школа в сучасному університеті є явищем соціально-освітнього порядку, від формування та розвитку котрого залежить якість підготовки сучасного фахівця як професіонала й творчої особистості.

Численні наявності науково-педагогічної школи на університетській кафедрі, за своїм змістом зазнають суттєвих змін і потребують чіткого формулювання й дотримання відповідних вимог, особливо в контексті пропозицій освітніх послуг закладами вищої освіти за спеціальностями, що не входять до їх традиційного предметного поля підготовки фахівців.

Формування науково-педагогічних шкіл із підготовки документознавців потребує опанування предметного поля документознавства в його базових і проблемних елементах потенційними лідерами та науково-педагогічним складом кафедр, що долучилися до нового напрямку підготовки.

Параметрами ідентифікації та чинниками розвитку науково-педагогічної школи у ЗВО є:

— формування членами педагогічного колективу кафедри нового науково-педагогічного й методичного знання у сфері підготовки фахівців певного напрямку та рівня кваліфікації для системної реалізації в освітньо-виховному процесі;

— створення атмосфери наукового дискурсу в предметному полі підготовки фахівців (організація фахових конференцій, видання профільних видань, залучення студентів до наукової роботи тощо);

— для закладів вищої освіти, в яких відбувається підготовка за спеціальностями, що не входять до їх традиційного предметного поля навчання, необхідне активне залучення до системи формальних і неформальних фахових наукових комунікацій лідера науково-педагогічної школи та її представників.

Список використаної літератури

1. Бахрушин В. Проблеми ліцензування освітньої діяльності у вищій освіті / В. Бахрушин. — Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/component/content/article/12-articles/1221-problemi-litsenzuvannya-osvitnoji-diyalnosti-u-vishchij-osviti>. — Назва з екрана (дата звернення 23.03.2019).
2. Гнізділова О. Ідентифікація феномену "науково-педагогічна школа" / О. Гнізділова // Педагогічні науки. — 2014. — Вип. 60. — С. 76—84.
3. Дубова С. Науково-технічна документація: методичні рекомендації до вивчення дисципліни / С. Дубова. — Київ: Центр учбової літератури. — 2017. — 54 с.
4. Кравченко І. Внесок І. І. Кобиляцького в становлення і розвиток педагогіки вищої школи / І. Кравченко. — Режим доступу: ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_74/part_1/9.pdf. — Назва з екрана (дата звернення 23.03.2019).
5. Про затвердження Правил роботи архівних установ України: наказ Міністерства юстиції України від 08.04.2013 № 656/5. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13>. — Назва з екрана (дата звернення 23.03.2019).
6. Песоцкий Ю. С. Кто должен управлять образовательной программой вуза? (постановка проблемы) / Ю. С. Песоцкий, Н. В. Баранова // Современные проблемы науки и образования. — 2016. — № 5. — Режим доступа: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=25154>. — Загл. с екрана (дата обращения 23.03.2019).
7. Стеблецький А. Л. Розвиток науково-педагогічної спільності вищого навчального закладу / А. Л. Стеблецький // Педагогічна освіта: Теорія і практика. — 2017. — № 28. — С. 73—78.
8. Українське документознавство (1991—2011): наук.-допом. бібліогр. покажч. / уклад.: М. С. Слободяник, О. А. Політова; наук. ред. та авт. вступ. ст. М. С. Слободяник; М-во культури України, Нац. парлам. б-ка України. — Київ, 2012. — 176 с.
9. Хорунжий М. Науково-педагогічна школа як основа інтелектуального потенціалу університетського закладу / М. Хорунжий. — Режим доступу: https://uned.kneu.edu.ua/?page_id=303. — Назва з екрана (дата звернення 23.03.2019).

⁵ Оприлюднений на сайті ЗВО.

Oksana Matvienko, Michael Tsyvin
**Scientific and pedagogical schools in documentary education:
 modern features of formation and development**

The article is devoted to revealing of peculiarities of formation of scientific-pedagogical schools in documentary education at the present stage.

The principle of unity of scientific and educational activity of the departments as a basis and driving force of formation of scientific-pedagogical schools (SPS) in the scientific and pedagogical environment of higher education is defined.

The relevance of the study of the peculiarities of formation and development of documentary scientific-pedagogical schools in the specialty "Information, library and archival affairs", which begin in terms of offers of educational services by higher educational institutions (including technical direction), for which this specialty is not included traditional subject area of specialist training.

Modern approaches to understanding the concept of "scientific-pedagogical school" are analyzed, some of its identification parameters are out of date.

The peculiarities of formation and development of scientific-pedagogical schools in documentary education are revealed, in particular, the presence of a dichotomy of scientific interests of the leader and members of a potential scientific-pedagogical school at the beginning of a scientific-pedagogical school of documentary education; contradictions in the model of activity of the leader of a scientific-educational school, according to which he should predict and design a model of a specialist in a specialty, offering a curriculum and educational program of university training being a representative of another branch of knowledge; the absence of an atmosphere of scientific discourse in the subject field of documentary science at the departments that are potential sponsors of scientific-pedagogical schools in documentary education in their university.

Attention is drawn to the expediency in the university of technical direction of the proposal of the educational program "Engineer for scientific and technical information".

Identification parameters and factors of development of scientific-pedagogical school in higher education institution are outlined.

Keywords: scientific-pedagogical school; documentary education; non-core education

References

1. Bahrushin V. (2019). *Problemi licenzuvannya osvitoi diyalnosti u vishij osviti*. Available at: <http://education-ua.org/ua/component/content/article/12-articles/1221-problemi-litsenzuvannya-osvitnoji-diyalnosti-u-vishchij-osviti> [Accessed: 23.03.2019].
2. Gnizdilova O. (2014). Identifikaciya fenomenu "naukovo-pedagogichna shkola". *Pedagogichni nauki*, 60, pp. 76—84.
3. Dubova S. (2017). *Naukovo-tehnichna dokumentaciya: metodichni rekomendaciyi do vivchennya disciplini*. Kyiv: Centr uchbovoyo literaturi.
4. Kravchenko I. (2019). *Vnesok I. I. Kobilyackogo v stanovlennya i rozvitok pedagogiki vishoyi shkoli*. Available at: ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_74/part_1/9.pdf [Accessed: 23.03.2019].
5. *Pro zatverdzhennya Pravil roboti arhivnih ustanov Ukrayini : nakaz Ministerstva yusticiyi Ukrayini vid 08.04.2013 № 656/5*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13> [Accessed: 23.03.2019].
6. Pesockij Yu. S. (2016). Kto dolzhen upravlyat obrazovatelnoj programmoj vuza? (postanovka problemy). *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya*, 5. Available at: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=25154> [Accessed: 23.03.2019].
7. Stebleckij A. L. (2017). Rozvitok naukovo-pedagogichnoyi spilnosti vishogo navchalnogo zakladu. *Pedagogichna osvita: Teoriya i praktika*, 28, pp. 73—78.
8. Slobodyanik M. S., Politova O. A. (2012). *Ukrayinske dokumentoznavstvo (1991—2011) : nauk.-dopom. bibliogr. pokazhch*. Kyiv.
9. Horunzhij M. (2019). *Naukovo-pedagogichna shkola yak osnova intelektualnogo potencialu universitetskogo zakladu*. Available at: https://uned.kneu.edu.ua/?page_id=303 [Accessed: 23.03.2019].

Надійшла до редакції 25 листопада 2019 року

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 004.774:316.77(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.1(282).28-34

Георгій Асєєв,

доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри інформаційних технологій ХДАК,
e-mail: gaseyev@ic.ac.kharkov.ua

Особливості документів, що функціонують в інфокомунікаціях

У статті розглянуто статичні, динамічні й віртуальні вебсайти в мережах інфокомунікацій. Проаналізовано переваги й недоліки кожного з ресурсів, продемонстровано особливості їхньої роботи. Зокрема, статичні вебсайти — це сукупність стандартних документів, новинні видання, сайти бібліотек, архівів, соціальні мережі, сайти знайомств, розваг, пошукові системи тощо; динамічні дають змогу швидко й легко знаходити потрібні дані на ресурсах із великим обсягом інформації; упорядковувати вміст сайту й переміщатися ним у зручний спосіб. Прикладом таких додатків є внутрішні мережі компаній — Microsoft MSDN та Amazon.com; віртуальний сайт створено для функціонування віртуальних документів, що існують лише під час виконання процесу. Цей ресурс репрезентує дані статичного документа, для якого немає вихідного файлу. До таких сайтів, наприклад, належать віртуальні музеї, система електронного документообігу OpenERP, віртуальна АТС "Розумний номер", інтерактивний SD-додаток "Віртуальна Долина гейзерів", а також віртуальна валюта.

Розглянуто статичні, динамічні та віртуальні документи, що функціонують у зазначених ресурсах.

Наголошено, що збільшення трафіку мережі сприяє вдосконаленню програмного забезпечення та зростанню кількості динамічних і віртуальних архівів.

Ключові слова: інфокомунікація; документ; статичний; динамічний; віртуальний; інтернет; біткоїн

Постановка проблеми. У праці [1] було стисло розглянуто аспекти систематизації документів, що функціонують в інтернеті. Вважаємо за потрібне ґрунтовніше висвітлити питання, з якими різновидами вебсайтів¹ (статичні, динамічні й віртуальні) стикається сучасний користувач у мережах інфокомунікацій.

Мета статті — розглянути статичні, динамічні й віртуальні вебсайти в мережах інфокомунікацій, а також особливості документів, що в них функціонують.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Статичні вебсайти.* Скористаємося методом аналогій. Візьмемо будь-яку книгу. Вона складається з окремих розділів, статей, оповідань тощо. Однак найціннішими ці матеріали є саме в сукупності, оскільки продовжують один одного. Так само і вебсайт виконує роль книги, що об'єднує різні матеріали, пов'язані між собою гіперпосиланнями (hyperlink). Від часу створення інтернету всі сайти були саме статичними й репрезентували стандартні документи, котрі використовували відвідувачі для отримання потрібної інформації. В інтернеті функціонують і великі статичні вебсайти — новинні видання, сайти бібліотек, архівів, соціальні мережі (YouTube, Facebook, Instagram, Pinterest, Periscope тощо), сайти знайомств (наприклад, <https://dating.meta.ua/>), розважальні сайти (https://www.ukraine-today.net/dir/ukraine/entertainment/entertaining_si), пошукові системи² (Google (google.com), Bing (bing.com), Baidu (baidu.com), Yahoo! (yahoo.com) та інші. Статичні ресурси — найпоширеніші в мережі — дістали таку назву через те, що вміщена на них інформація залишається майже незмінною з плином часу. Отже, на запит адреси певного сайту користувач завжди отримуватиме одну й ту саму інформацію. Це відбувається тому, що на сервері статичні сторінки такого типу зберігаються в незмінному форматі, як документи HTML, й, незалежно від дій користувача, мають однаковий вигляд [2].

Отже, статичний сайт складається з незмінних статичних документів, а тому має один і той самий зовнішній вигляд та наповнення для всіх відвідувачів. На запит такого сайту в браузері сервер надає готовий HTML-документ у початковому вигляді, тобто в якому він був створений і зберігається. Особливості побудови перших статичних сайтів були зумовлені недосконалістю програмного забезпечення, оскільки розробники особливо не замислювалися над дина-

мікою. Є текст, є сторінка сайту, є стилі, є зображення. Користувач, який відкрив у браузері потрібну сторінку, має отримати інформацію відразу, а не чекати двоступеневого (чи більше) завантаження даних.

Переваги статичних сайтів [3]:

— користувач отримує всю інформацію одночасно, тобто відображена інформація — це всі дані, котрі надає ресурс;

— мінімальний ризик фрагментації інформації. Дані відображаються або повністю, або не відображаються взагалі. Якщо виникають проблеми із завантаженням ресурсів, то користувач дізнається про це відразу;

— статичність інформації під час здійснення дій користувача. Інакше кажучи, дані на сторінці залишаються незмінними, доки відвідувач не виконає будь-яку дію (перейде на іншу сторінку, залишить повідомлення тощо);

— головний плюс статичного сайту в тому, що він зверстаний із використанням стандартної HTML-технології, тому простий у розробленні. За допомогою спеціальних програм, сайт може створити людина, навіть не обізнана з основами програмування;

— висока швидкість завантаження сторінок і мінімальні вимоги до вебсервера, а також можливість прямого перегляду файлу в браузері, без використання проміжного програмного забезпечення.

Недоліки [3]:

— складність редагування сайту за великої кількості сторінок (файлів). Якщо постає потреба внести однотипні зміни (дизайн, оформлення, додавання нових розділів), слід використовувати стороннє ПО (утиліти) й редагувати код HTML кожної сторінки, що вимагає значних витрат часу;

— якщо інформації на сторінці багато, то вона повністю "випадає" на користувача та його браузер. Не можна спочатку надати одну частину даних, а потім завантажити іншу (наприклад, під час прочитання тексту);

— "застій" контенту. Через те, що дані такого сайту оновлюються вкрай рідко, контент "застаюється", а це негативно позначається на трафікові й просуванні ресурсу в пошукових системах;

— висока вартість експлуатації, що зазвичай полягає в редагуванні та оновленні проекту. Наприклад, користувач вирішив змінити загальний фрагмент свого сайту, додати чи видалити лише певну кнопку. Для цього потрібно відкрити кожен сторінку в редакторі, знайти потрібну частину коду, виправити його, після чого знову закачати оновлений файл на сервер. Ця робота, хоч і не складна, потребує багато часу. Отже, якщо користувач хоче, щоб сайт оновлювався постійно, йому доведеться звернутися до послуг кваліфікованого спеціаліста;

— трудомісткий процес оприлюднення нової інформації, недолік, що впливає з попереднього. На сучасних сайтах кожен важливий документ чи сто-

¹ Сайт, або вебсайт (від англ. *website*: web — "павутина, мережа" і site — "місце", буквально "місце, сегмент, частина в мережі") — одна чи кілька логічно пов'язаних між собою вебсторінок; також місце розташування контенту сервера. Зазвичай сайт в інтернеті являє собою сукупність пов'язаних даних, що має унікальну адресу та репрезентується як єдиний масив інформації (<https://ru.wikipedia.org/wiki/сайт>).

² Пошукова система ("пошуковик") — спеціальна комп'ютерна система, розроблена й призначена для пошуку необхідної інформації відповідно до пошукових запитів користувачів (<https://sitechecker.pro/ru/search-engines/>).

рінка має кілька посилань на себе, наприклад, посилання з каталогу статей, головної сторінки, анонсів, пунктів меню. Отже, публікація нового матеріалу — це не лише фактичне додавання самої сторінки, а й редагування решти сторінок, що певним чином дотичні до неї, через що зростають витрати часу й зусиль, а також збільшується ризик виникнення помилок;

— неможливість динамічної генерації даних [4].

Динамічні вебсайти. Питанням створення динамічних вебсайтів присвячено чимало праць [5—9]. Програмне забезпечення безперервно вдосконалюється, чому сприяє зростання обсягів трафіку. Якщо раніше користувач міг відкрити кілька статичних сторінок, прочитати обрані статті й цього йому цілком вистачало, то нині темпи нарощення інформації та її обсяги суттєво зростають, що позначається на архітектурі сайтів і можливостях надання даних. Отже, поява динамічних сайтів була потребою часу.

За способами створення документи можуть бути статичними (як зазначалося вище), динамічними та віртуальними. Динамічні документи — ті, що швидко генеруються після запиту браузерів.

Динамічні сайти складаються з динамічних вебсторінок, котрі здатні реагувати на дії користувача та змінюватися. Вебсервер формує такі сторінки з кількох файлів (шаблонів). Вся інформація зазвичай зберігається в базі даних (БД). Коли користувач запрошує сторінку, відповідні дані надходять із бази, вставляються в шаблон, утворюючи вебсторінку, і пересилаються вебсервером у браузер користувача. У процесі оновлення сайту слід просто додати текст для нової сторінки, що згодом потрапить у базу даних за допомогою певного механізму. В результаті виходить, що сайт оновлюється самостійно. Утім, якщо на сервері зберігається звичайна html-сторінка, то такий алгоритм доволі обмежений. Наприклад, користувач має інтернет-книгарню й додає нове видання. Якщо магазин складається зі "статичних" html-сторінок, то потрібно власноруч підправити кілька інших документів, принаймні каталог товарів і форму замовлення. Якщо скінчиться певна серія книг, то знову слід оновлювати сайт, що вкрай незручно. Через це наразі немає жодної інтернет-крамниці, що складається зі статичних документів, всі дані змінюються за допомогою динамічних додатків.

Інший приклад. Кожен користувач має платіжну чи зарплатну банківську картку. Під час транзакції з оплати товарів чи зняття частини зарплатні дані на картці та банківському рахунку змінюються динамічно, без участі оператора.

Переваги. Використання динамічних вебсайтів має певні переваги як для споживачів, так і для розробників, зокрема ці ресурси надають можливість [9]:

— швидко й легко знаходити потрібні відомості на сайтах із великим обсягом інформації;

— вільно орієнтуватися в контенті, впорядковувати вміст сайту і переміщатися ним у зручний для користувачів спосіб. Прикладами таких додатків слугують внутрішні мережі компаній — Microsoft MSDN (www.msdn.microsoft.com) і Amazon.com (www.amazon.com);

— збирати, зберігати й аналізувати дані, отримані від користувачів сайту за допомогою спеціальних програм, так званих вебдодатків. Вони дають змогу зберігати інформацію безпосередньо в БД, а також отримувати дані й формувати на їх основі звіти для аналізу. Як приклад наведемо інтерактивні сторінки банків, сторінки для контролю товарних запасів, соціологічні дослідження та опитування, а також форми для зворотного зв'язку з користувачем тощо. Вебдодаток також використовують для оновлення вебсайтів із вмістом, що періодично змінюється. Вебдодаток звільняє вебдизайнера від рутинної роботи з постійного оновлення сторінок сайту. Постачальники вмісту, наприклад редактори новин, відповідають за наявність свіжого матеріалу, а вебдодаток стежить за автоматичним оновленням ресурсу. Як приклад наведемо вебверсію журналу The Economist (www.economist.com) і служби новин CNN (www.cnn.com);

— за умови зростання кількості вебсторінок підтримувати динамічний сайт простіше, ніж статичний, адже якщо потрібно зробити однотипну зміну на всіх сторінках, то можна відредагувати код в одному місці.

Недоліки [8; 9]:

— динамічні вебсторінки вимогливіші до ресурсів хостингу порівняно зі статичними;

— динамічний сайт складніше перенести на новий хостинг, оскільки слід враховувати, чи підходить він за параметрами;

— для перегляду HTML-документа в браузері необхідно використовувати проміжне програмне забезпечення;

— високі вимоги до хостингу. Під час запиту відбуваються складніші процеси з надання інформації. На статичному сайті на запит користувача передається вже готова вебсторінка за десятки мілісекунд. На динамічному — після запиту на сервер сторінка збирається, а відтак відправляється користувачеві. Оскільки ресурс потужності сервера завжди обмежений, то за умови пікового навантаження система працює у вкрай напруженому режимі;

— відносно висока вартість створення. Для реалізації всіх функціональних можливостей, окрім вебдизайнера, потрібно залучити ще й вебпрограміста (часто не одного);

— висока вартість значних структурних змін. Усі процеси залежать від програмного забезпечення, котре використовують на сайті. Саме воно об'єднує фрагменти дизайну й даних в один повноцінний сайт. У будь-якої програми є певні обмеження. Якщо користувач прагне отримати продукт, не передбачений програмою, її потрібно змінювати. Інакше кажучи, якщо раптом знадобився форум, а він не передбачений, то доведеться змінювати повністю всю систему управління вмістом сайту. У процесі експлуатації можуть виникнути певні помилки чи постане потреба доопрацювати сайт. Ці дії зможуть виконати тільки кваліфіковані фахівці.

До теперішнього часу поширена практика, коли на одному сайті створюють і статичні, й динамічні сторінки. Характерним прикладом є електронні гроші, що функціонують у платіжних системах, котрі стисло розглянемо на прикладі України.

Обіг електронних грошей регламентує окремих законодавчий норматив — "Положення про електронні гроші в Україні", ухвалене згідно з Постановою НБУ № 481 від 4.11.2010 (далі — Положення). Крім того, цієї теми торкаються багато пунктів Закону "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" (далі — Закон), ухвалений 5.04.2001, що відтоді зазнав численних поправок.

Згідно з п. 15.1 Закону, "електронні гроші — одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, які беруться як засіб платежу іншими, ніж емітент³ особами і є грошовим зобов'язанням особи, що виконуються в готівковій або безготівковій формі" [10]. "Погашенням електронних грошей" (у Положенні) або їх "виведенням" (у розмовній мові) називають операцію з вилучення електронних грошей з обігу (це динамічні документи) з одночасною сплатою їх пред'явникові готівки (це статичні документи — грошові знаки) чи безготівкових коштів.

З погляду форми електронні гроші можуть існувати у вигляді однієї лише інформації всередині комп'ютерних мереж (network-based), а можуть бути додатково прив'язані до платіжно-ідентифікаційних смарт-карток (card-based). З погляду анонімності електронні гроші бувають з обов'язковою вимогою персоніфікації користувача (персоналізовані) й без неї (анонімні). З погляду рівня емітента електронні гроші бувають фідуціарні⁴ або фіатні (fiat money) — введені в державну фінансову систему на правах окремої платіжної підсистеми та завжди номіновані в державній валюті певної країни. Електронні гроші можуть бути й окремою приватною валютою (private currency), визнаною державою, й такими, що потребують обміну на валюту країни [10].

Сучасний ритм життя доволі інтенсивний, і в користувачів немає часу, а часто й можливості, підлаштуватися під графік роботи банків для проведення фінансових операцій. Світ обирає digital, й електронні гроші як один з інструментів розв'язання цієї проблеми, стають дедалі популярнішими в Україні. Їх використовують у багатьох сферах економіки, особливо в торгівлі, адже майже всі сучасні товари можна замовити в інтернеті та оплатити за допомогою електронних гаманців [9; 10].

Віртуальні вебсайти та документи. "Віртуальний" означає, що жодних документів на терміналі

збирання даних не зберігатиметься. Віртуальні документи існують тільки під час виконання процесу, на сервері вони не вивантажуються й не завантажуються. Фактично це репрезентація даних статичного документа, для якого немає вихідного файлу. Наприклад, якщо користувач має надруковану статтю, але немає файлу, з якого її було згенеровано, можна створити віртуальний документ для його асоціації зі статичним. Віртуальний документ має карту даних файлу, але не вміст.

Наведемо кілька прикладів. Сьогодні набули поширення віртуальні музеї. Це компонент культурно-інформаційного мережевого простору, що дає змогу збирати, зосереджувати та пов'язувати різномірну інформацію (текстового, графічного, звукового, відео, анімаційного та інших форматів) за певною тематикою, зазвичай не репрезентовану в жодному реальному музеї [11]. Віртуальний музей — це не лише сайт фізичної установи, а створений в мережі оригінальний ресурс, що висвітлює будь-яку тематику, котрій відповідають матеріали, що мають фізичне чи ідейне втілення в реальному світі [там само].

Для корпоративних систем електронного документообігу створено платформу OpenERP, що працює з віртуальними файлами. Багато сучасних компаній відстежують усі документи, надіслані клієнтам, у власних системах управління документами, що дають змогу швидко віднайти будь-який документ про клієнта чи проєкт. Утім, пошук часто потребує значних витрат часу. Система OpenERP надає віртуальний простір для таких напрямів роботи з управління підприємством чи організацією: фінанси, персонал, запаси, відносини з клієнтами та постачальниками, управління закупівлями (Purchase Management), проєктами, виробництвом, продажами (Sales Management), різноманітними документами, процесами й багатьма іншими корисними функціями [12].

Київська компанія "Інтеджер" запустила сервіс віртуальної АТС "Розумний номер". Користувачам послуги надається багатоканальний міський телефонний номер, що допоможе просто й швидко налагодити телефонний зв'язок у компанії. Щоб під'єднати АТС, використовують будь-який доступний телефон чи інтернет-з'єднання. За допомогою вебконструктора передресецій налаштовують правила опрацювання вхідних дзвінків. Багатоканальний номер здатний віддавати дзвінки по черзі, або в групі, або в порядку пріоритетності, щоб абоненти ніколи не чули гудка "зайнято" (https://www.voipoffice.ru/tags/virtualnyj_ofis/).

Розробники програмного забезпечення уважно вивчають потреби користувачів віртуальних вебсайтів і документів, і, відповідно до них, створили так званий віртуальний офіс (https://www.okcall.ru/uslugi/priem_zvonkov/virtualnyj_ofis/). Згідно з прогнозом, наданим британським центром соціальних досліджень, до 2025 р. багато європейських малих і середніх компаній повністю переведуть бізнес у глобальну мережу. Зокрема, офісні завдання виконуватимуться через інтернет, а документація й програмне забезпечення для бізнесу зберігатимуться на сервері в дата-центрі провайдера. Майже всі співробітники таких компаній будуть позбавлені потреби щоденно відвідувати офіс, оскільки він стане віртуальним. Через 13—15 років

³ **Емісійний банк (або банк-емітент)** — банк, що випускає в обіг (емітує) грошові знаки або цінні папери та платіжно-розрахункові документи (банківські картки, чекові книжки). За емісію грошей і випуск цінних паперів у країні найчастіше відповідає центральний банк. Випущені банківські картки впродовж терміну дії залишаються власністю банку-емітента, а власник картки отримує її лише в користування (https://ua.wikipedia.org/wiki/Емісійний_банк).

⁴ **В англійській літературі терміни "фідуціарний" та "фіатний"** часто різняться. Фідуціарними називають гроші, що їх емітент зобов'язується за пред'явленням погасити товарними цінностями (наприклад, золотом), а фіатними — гроші загалом без будь-якого товарного забезпечення (зазвичай вони забезпечені борговими цінними паперами). Хоча на практиці фідуціарні гроші мали лише часткове забезпечення, пред'явник мав право на їх погашення, на відміну від фіатних. Наприклад, до 1963 р. на банкноті Федеральному резерву США містився напис "payable to the bearer on demand" (оплачується на вимогу пред'явника), що згодом зник. Отже, до 1963 р. доларові банкноти були фідуціарними грошами, а потім стали фіатними (https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1341122#cite_note-6).

майже весь малий бізнес буде побудований на моделі аутсорсингу⁵, а фахівці зможуть працювати за своїми спеціальностями відразу в кількох компаніях. З огляду на їх віртуальність, за словами експертів, поняття "робочий день" для основної маси співробітників піде в минуле, оскільки виконавці матимуть лише певні тимчасові рамки для реалізації проєктів (https://www.voipoffice.ru/tags/virtualnyj_ofis/).

Віртуальний вебпростір проникає в усі сфери діяльності людини, зокрема й освітню. Наприклад, з метою впровадження педагогічних інновацій для учнів шкіл започатковано блог віртуальної спільноти "Створення навчального сайту", в якому функціонують такі компоненти: календар навчальних занять; сайт віртуального навчального кабінету; віртуальний навчальний кабінет із розкладом роботи; віртуальний класний журнал; сайт віртуального робочого зошита тощо (<http://5informatika.net/obrazovatelnye-sajty/Sozdanie-obuchajuschego-sajta.html>).

Вартий уваги опис процесу розроблення інтерактивного SD-додатка "Віртуальна Долина гейзерів"⁶ з можливістю стереовідображення. В документі розглянуто створення цифрової моделі території, інформаційне наповнення, засоби репрезентації в інтернеті та системах "віртуальної реальності", інтерактивні SD-демонстрації в межах додатка. Продемонстровано, що сучасне програмне забезпечення з відкритим кодом дає змогу здійснювати розподілене розроблення доступних додатків "віртуальної реальності" для науки та освіти [13].

Нині підвищену увагу суспільства викликають децентралізовані, засновані на математичних принципах віртуальні валюти⁷, зокрема біткоїн⁸ (Bitcoin), альткоїн (Altcoin) та інші [14–16, а також сайт www.fatf-gafi.org].

⁵ **Аутсорсинг** (від англ. *outsourcing*; укр. підрядництво) — передавання компанією частини її завдань чи процесів стороннім виконавцям на умовах субпідряду. Це угода, за якою роботу виконують люди із зовнішньої компанії, які зазвичай є експертами в певному напрямі (<https://www.google.com/search?q=utf-8&client=firefox-b>).

⁶ **Долина гейзерів**, відкрита 1941 р. і розташована в Кроноцькому заповіднику, єдине в Європі велике скупчення гейзерів — періодично фонтануючих киплячих джерел природного походження.

⁷ **Віртуальна валюта** — це засіб вираження вартості, котрим можна торгувати в цифровій формі і котрий функціонує як: 1) кошти обміну; 2) розрахункова грошова одиниця; 3) засіб зберігання вартості. Віртуальна валюта не має статусу законного платіжного засобу (тобто не є офіційно чинним і законним платіжним засобом під час розрахунків із кредиторами) в жодній юрисдикції. Віртуальна валюта не імітується і не забезпечується жодною юрисдикцією та виконує зазначені функції тільки за згодою в рамках спільноти користувачів віртуальної валюти. Віртуальна валюта відрізняється від фіатної валюти (див. виноску № 4) (що також має назву реальної валюти, реальних грошей чи національної валюти), котра являє собою монети й паперові гроші країни як її законний засіб платежу, що повсюдно використовуються і приймаються як засіб обміну в країні-емітенті. Віртуальна валюта також відрізняється від електронних грошей, що є цифровим засобом вираження фіатної валюти та використовуються для електронного переказу вартості (вираженої у фіатній валюті). Електронні гроші є механізмом цифрового переказу фіатної валюти, тобто використовуються для електронного переказу валюти, мають статус законного платіжного засобу [15].

⁸ **Біткоїн (Bitcoin)** був запущений 2009 р. і став першою децентралізованою конвертованою валютою і першою криптовалютою. Це розрахункова одиниця у формі унікального ланцюжка цифрових і буквених знаків, що складають у сукупності валюту й мають цінність тільки завдяки тому, що користувачі готові платити за неї [16].

За основу візьмемо звіти групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (ФАТФ). Ця незалежна міжурядова організація формує та популяризує принципи захисту всесвітньої фінансової системи від загроз відмивання грошей, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення. Рекомендації ФАТФ є загальновизнаними міжнародними стандартами з протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму [16].

Коротко визначимо учасників екосистем поширених систем віртуальних валют. У звіті ФАТФ [15] запропоновано розділити віртуальну валюту на два основних типи: конвертована⁹ й неконвертована¹⁰. Хоча в цьому документі терміни "неконвертована" й "закрита", а також "конвертована" та "відкрита" використовують як синоніми, варто зауважити, що поняття "конвертована валюта" жодним чином не передбачає її офіційної конвертованості (як, наприклад, у грошовій системі "золотий стандарт"), а тільки вказує на її фактичну конвертованість (наприклад, за наявності відповідного ринку). Отже, віртуальна валюта є "конвертованою", доки певні приватні учасники пропонують угоди на її основі, а інші приймають їх, оскільки ця "конвертованість" жодним чином не гарантована законодавством [15].

Усі неконвертовані віртуальні валюти є централізованими: за визначенням їх емітує центральний адміністратор, який визначає правила, що обмежують конвертованість. На відміну від неконвертованих, конвертовані віртуальні валюти поділяються на два підтипи: централізовані й децентралізовані.

У системах централізованих віртуальних валют діє єдиний адміністратор, тобто особа (третя сторона)¹¹, яка контролює систему. Адміністратор емітує валюту, визначає правила її використання, веде централізований реєстр платежів і має право вилучати з обігу. Обмінний курс конвертованої віртуальної

⁹ **Конвертована (або відкрита) віртуальна валюта** має еквівалентну вартість у реальній валюті й може обмінюватися на реальну валюту та навпаки. Прикладами конвертованої віртуальної валюти є: Bitcoin (біткоїн); Second Life Linden Dollars (лінден-долари у грі Second Life), і WebMoney (вебмані) [15].

¹⁰ **Неконвертована (або закрита) віртуальна валюта** призначена для використання в конкретних віртуальних сферах чи світах, як-от глобальні онлайн-рольові ігри чи магазин Amazon.com, і яку за правилами, що регулюють її використання, не можна обміняти на фіатну валюту. Прикладами неконвертованої віртуальної валюти є: Project Entropia Dollars (долари у грі Project Entropia); Q Coins (кью коїнс); World of Warcraft Gold (золото у грі World of Warcraft) [15].

¹¹ **Сторонньою особою** (третьою особою) є фізична чи юридична особа, яка бере участь в операції, але не є основним учасником і не пов'язана з двома іншими учасниками операції. Стороння особа діє як нейтральна сторона між основними учасниками (наприклад, між відправником і отримувачем, продавцем і покупцем) в угоді чи фінансовій операції. Ступінь участі сторонньої особи залежить від виду угоди або фінансової операції. Наприклад, портал онлайн-платежів, як-от PayPal, є сторонньою особою (третьою стороною) в роздрібній операції. Продавець пропонує товар чи послугу; покупець використовує кредитну або дебетову карту, дані якої вводяться через оператора електронних грошових коштів PayPal, а довірена третя сторона завершує здійснення фінансового переказу. Аналогічним чином, під час здійснення операції з нерухомістю, стороння компанія, що надає послуги депозитарію, є нейтральним агентом між покупцем і продавцем, отримуючи документи від продавця й гроші від покупця, котрими дві основні сторони угоди мають обмінятися для завершення операції [16].

валюти може бути або плаваючим, тобто визначатися ринковими пропозицією і попитом на віртуальну валюту, або фіксованим, тобто прив'язаним адміністратором до певної величини у фіатній валюті чи інших цінностях, що використовуються в реальному світі, як-от золото чи валютний кошик. Нині у багатьох платіжних операціях у віртуальній валюті використовують саме централізовані віртуальні валюти, наприклад: Second Life Linden Dollars (лінден-долари у грі Second Life); Perfect Money (перфект мані); WM units (одиниці вебмані) і World of Warcraft Gold (золото у грі World of Warcraft).

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо що нині у вебпросторі функціонує кілька різновидів вебсайтів: статичні, динамічні та віртуальні, кожен з відповідним типом документів (статичний, динамічний і віртуальний), що формувалися відповідно до розвитку

мереж інфокомунікацій, програмного забезпечення, зростання трафіку тощо. Особливої уваги варті віртуальні валюти, проте ця проблема ширша за межі пропонованої статті. Зазначимо лише побіжно їх переваги й недоліки (<https://feelwave.ru/business-terminy/virtualnye-dengi-chto-eto-takoe-preimushchestva-i-nedostatki-elektronnoy-valyuty>).

Переваги: легко переказати гроші з однієї системи в іншу; віртуальна валюта надійно захищена цифровим шифром, її неможливо підробити; гроші доступні цілодобово; висока швидкість переказів.

Недоліки: під час обміну віртуальної валюти на реальні гроші курси конвертації бувають не вигідними; можливі шахрайські схеми; є ризик того, що електронний гаманець зламують; у разі втрати цифрового ключа чи PIN-коду немає доступу до акаунту; за банкрутства обмінного майданчика власник втрачає гроші.

Список використаної літератури

1. Асеев Г. Г. Концепція сфери інфокомунікації в документних структурах суспільства / Г. Г. Асеев // Вісник Книжкової палати. — 2019. — № 2 (271). — С. 33—37.
2. Gasston P. The Book of CSS3, 2nd Edition: A Developer's Guide to the Future of Web Design / Gasston P. — N. Y. : Starch Press. — 2014. — 304 p.
3. Аветисян А. И. Технологии статического и динамического анализа уязвимостей программного обеспечения / А. И. Аветисян, А. А. Белеванцев, И. И. Чуляев // Вопросы кибербезопасности. — № 3 (4). — 2014. — С. 20—28.
4. Аветисян А. И. Использование статического анализа для поиска уязвимостей и критических ошибок в исходном коде программ / А. И. Аветисян, А. А. Белеванцев, А. Е. Бородин, В. Несов // Труды ИСП РАН: Том 21. — 2011. — С. 23—38.
5. J. Cornelius. Loops: Building Products with Clarity & Confidence / J. Cornelius. — Taschenbuch, 2019. — 324 p.
6. Флэнаган Д. JavaScript. Подробное руководство. Пер. с англ. / Д. Флэнаган. — Санкт-Петербург : СимволПлюс, 2008. — 992 с.
7. Gustafson A. Adaptive Web Design: Crafting Rich Experiences with Progressive Enhancement (Voices That Matter) / Gustafson A. — Cambridge : New Riders. — 2015. — 266 p.
8. Никсон Р. Создаем динамические веб-сайты с помощью PHP, MySQL, JavaScript, CSS и HTML5 / Р. Никсон. — 3-е изд. — Санкт-Петербург : Питер, 2015. — 688 с.
9. Общие сведения о веб-приложениях. — Режим доступа: <https://helpx.adobe.com/ru/dreamweaver/using/web-applications.html>. — Загл. с экрана.
10. Электронные деньги. — Режим доступа: https://www.prostobank.ua/internet_banking/vse_novosti/elektronnye_dengi. — Загл. с экрана.
11. Несговорова Г. П. Обзор виртуальных музеев в сети интернет. — Режим доступа: <https://docplayer.ru/26154613-G-pnesgovorova-obzor-virtualnyh-muzeev-v-seti-internet.html>. — Загл. с экрана.
12. Книга про OpenERP. — Режим доступа: <https://doc.odoo.com/5.0/ru/book/>. — Загл. с экрана.
13. Leonov A. 3D Documentation of Natural Heritage for Virtual Environments and Web-Case Study: Valley of Geysers, Kamchatka / A. Leonov, A. Aleynikov, D. Belosokhov et al. // Proc. of the IADIS International Conference CGVCVIP 2011. — IADIS Press, 2011. — P. 255—259.
14. Отчёт о НППУ. Руководство по применению риск-ориентированного подхода для предоплаченных карт, мобильных платежей и онлайн платежей. — Июнь, 2013. — 25 с.
15. Отчёт ФАТФ. Виртуальные валюты. Ключевые определения и потенциальные риски в сфере ПОД/ФТ. — Июнь, 2014. — 30 с.
16. Отчёт ФАТФ. Руководство по применению риск-ориентированного подхода: виртуальные валюты. — Июнь, 2015. — 85 с.

Georgiy Aseyev

Features of documents functioning in infocommunications

The article deals with static, dynamic and virtual websites in the information networks. The advantages and disadvantages of each of the resources are analyzed and the features of their work are demonstrated. In particular, static websites are news magazines, library sites, archives, social networks, dating sites, entertainment sites, search engines, etc; dynamic enables visitors to quickly and easily find the data they need on a large amount of information; organize and navigate your site content in a convenient way. Examples of such applications are the internal networks of companies — Microsoft MSDN and Amazon.com; a virtual site is created to operate virtual documents that exist only during the process. A virtual document is a representation of the data of a static document for which there is no source file. Such resources include, for example, virtual museums, the OpenERP electronic workflow system, virtual ATE The Smart Number, SD-app The Virtual Valley of Geysers interactive, and virtual currency.

Static, dynamic and virtual documents that operate in these resources are considered.

It is emphasized that the increase in network traffic contributes to the improvement of the software and the growth of the number of dynamic and virtual archives.

References

1. Asyeyev G. G. (2019). Konceptiya sferi infokomunikaciyi v dokumentnih strukturah suspilstva. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 2 (271), pp. 33—37.
2. Gasston P. (2014). *The Book of CSS3, 2nd Edition: A Developer's Guide to the Future of Web Design*. N. Y.: Starch Press.
3. Avetisyan A. I., Belevancev A. A., Chuklyayev I. I. (2014). Tehnologii staticheskogo i dinamičeskogo analiza uyazvimostej programmogo obespecheniya. *Voprosy kiberbezopasnosti*, 3 (4), pp. 20—28.
4. Avetisyan A. I., Belevancev A. A., Borodin A. E., Nesov V. (2011). *Ispolzovanie staticheskogo analiza dlya poiska uyazvimostej i kriticheskikh oshibok v ishodnom kode programm*. Trudy ISP RAN: Tom 21, pp. 23—38.
5. J. Cornelius. (2019). *Loops: Building Products with Clarity & Confidence*. Taschenbuch.
6. Flenagan D. (2008). *JavaScript. Podrobnoe rukovodstvo*. Sankt-Peterburg: SimvolPlyus.
7. Gustafson A. (2015). *Adaptive Web Design: Crafting Rich Experiences with Progressive Enhancement (Voices That Matter)*. Cambridge: New Riders.
8. Nikson R. (2015). *Sozdaem dinamičeskie veb-sajty s pomoshyu PHP, MySQL, JavaScript, CSS i HTML5. 3-e izd.* Sankt-Peterburg: Piter.
9. *Obshie svedeniya o veb-prilozheniyah*. (2019). Available at: <https://helpx.adobe.com/ru/dreamweaver/using/web-applications.html>.
10. *Elektronnye dengi*. (2019). Available at: https://www.prostobank.ua/internet_banking/vse_novosti/elektronnye_dengi.
11. Nesgovorova G. P. (2019). *Obzor virtualnyh muzeev v seti internet*. Available at: <https://docplayer.ru/26154613-G-p-nesgovorova-obzor-virtualnyh-muzeev-v-seti-internet.html>.
12. *Kniga pro OpenERP*. (2019). Available at: <https://doc.odoo.com/5.0/ru/book/>.
13. Leonov A., Aleynikov A., Belosokhov D. et al. (2011). 3D Documentation of Natural Heritage for Virtual Environments and Web-Case Study: Valley of Geysers, Kamchatka. *Proc. of the IADIS International Conference CGVCVIP 2011*, pp. 255—259.
14. *Otchyot o NPPU. Rukovodstvo po primeneniyu risk-orientirovannogo podhoda dlya predoplachennykh kart, mobilnykh platezhej i onlajn platezhej*. (2013).
15. *Otchyot FATF. Virtualnye valyuty. Klyuchevye opredeleniya i potencialnye riski v sfere POD/FT*. (2014).
16. *Otchyot FATF. Rukovodstvo po primeneniyu risk-orientirovannogo podhoda: virtualnye valyuty*. (2015).

Надійшла до редакції 20 січня 2020 року

УДК 025.2:908]:[005.922.52:004.932](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.1(282).34-38

Марина Шевченко,

аспірантка ХДАК,

e-mail: shmaryna.94@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3473-1923>

Краєзнавчі документи: пріоритетний об'єкт оцифрування

У статті розглянуто проблему збереження та поширення документної спадщини України. Зосереджено увагу на роботі обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ) як регіональних інформаційно-культурних центрів. Зазначено, що їх головним завданням в умовах інформатизації залишається збереження документів краєзнавчого характеру, тобто формування "документної пам'яті регіону". Наведено склад краєзнавчих фондів ОУНБ, що репрезентують розвиток певного регіону в різноманітних аспектах: суспільно-політичному, економічному, культурно-мистецькому тощо, зумовлюючи їхню унікальність як об'єкта оцифрування.

Наголошено на важливості оцифрування краєзнавчих документів із фондів ОУНБ, що становлять унікальну документну спадщину кожного регіону. Саме технологія створення цифрових копій надає бібліотекам вагомі переваги: збереження оригіналів документів; розкриття краєзнавчих фондів; наявність ширших можливостей для популяризації унікальних краєзнавчих знань; надання зручного й вільного доступу до краєзнавчих документів для жителів певного регіону, України та світу.

Проаналізовано практичний досвід вітчизняних ОУНБ з оцифрування документної спадщини краєзнавчого характеру: Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, Житомирської ОУНБ ім. О. Ольжича, Рівненської ОУНБ, Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка. Зазначено, що наявні напрацювання бібліотек доцільно розглядати як основу для вдосконалення процесів оцифрування та передумову подальшої співпраці між бібліотеками зі створення корпоративних краєзнавчих цифрових колекцій.

Наголошено, що створення електронних копій краєзнавчих документів має становити пріоритетний напрям в інформаційній та культурно-просвітницькій діяльності вітчизняних ОУНБ.

Ключові слова: обласні універсальні наукові бібліотеки; краєзнавчі документи; краєзнавчий фонд; місцеві видання; документна спадщина регіону; пам'ять регіону; оцифрування; цифрові колекції

Постановка проблеми. Останніми роками активного обговорення набула проблема збереження історико-культурного надбання України та його популяризації в суспільстві. Важливість питання зумовлена потребою забезпечити безперешкодний доступ до найкращих зразків вітчизняної документної спадщини. Ви-

могою часу є створення цифрових колекцій бібліотек, що зберігають у фондах рідкісні та цінні документи.

Попри переваги, котрі надає технологія оцифрування, в Україні вона ще не набула масштабної реалізації, хоча вже наявні напрацювання вітчизняних бібліотек у цій царині. В контексті дослідження по-

рушеної проблеми значний інтерес становить аналіз досвіду обласних універсальних наукових бібліотек, що нині також удосконалюють діяльність, прагнучи відповідати запитам сучасних користувачів.

Одним із першочергових завдань ОУНБ є збирання та збереження документів краєзнавчого характеру, формування "документної пам'яті регіону" — важливого підґрунтя розвитку кожного краю та країни загалом. У пропонованому дослідженні зосередимо увагу на процесах оцифрування краєзнавчих фондів в ОУНБ та місці бібліотек у збереженні й поширенні інформаційної пам'яті та знань про регіон.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Джерельною базою слугував аналіз сайтів ОУНБ і публікацій з окресленої проблеми. Краєзнавчій роботі бібліотек, зокрема й ОУНБ, присвячено низку наукових праць вітчизняних і закордонних учених. Значну групу становлять розвідки, в яких порушено загальні питання краєзнавчої діяльності бібліотек. Зокрема, теоретико-методологічні аспекти бібліотечного краєзнавства викладено в докторській дисертації та підручнику Н. Кушнарєнко [14; 15]. Особливості краєзнавчої діяльності бібліотек в електронному просторі України дослідила М. Кузнєцова [13]. Стану крайової бібліографії та реорганізаційним змінам в її формуванні присвячено публікацію М. Сергєєвої [22]. Авторка зазначає, що впровадження інформаційних технологій сприяло досягненню нового рівня в розвитку краєзнавчої діяльності бібліотек. Основні напрями інформаційно-бібліографічної роботи з краєзнавства, форми та методи культурно-просвітницьких заходів бібліотек розглядає Л. Лупіка [17]. Аналізу окремих напрямів краєзнавчої роботи ОУНБ присвячено публікації І. Голуб (Дніпропетровська ОУНБ імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія) [6], І. Горбенко [7], Л. Григаш (Закарпатська ОУНБ ім. Ф. Потушняка) [8], І. Лешнівська (Львівська ОУНБ) [16]. С. Онищенко аналізує наповнення сайтів ОУНБ України [18]. Варті уваги праці, в яких висвітлено практичний досвід створення краєзнавчих цифрових колекцій в ОУНБ. Ці питання порушували Г. Авраменко та О. Антонюк (Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва) [1], А. Хамедюк (Рівненська ОУНБ) [23]. Однак, попри наявність значної кількості публікацій з окресленої теми, проблема оцифрування краєзнавчих документів потребує ґрунтовнішого вивчення.

Мета статті — розглянути краєзнавчі документи з фондів ОУНБ як пріоритетний об'єкт оцифрування в контексті збереження та поширення "документної пам'яті регіону".

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час зростає роль краєзнавчої діяльності бібліотек, що має вагомe значення для збереження історичної пам'яті України та самоідентифікації нашого народу. Краєзнавчі фонди бібліотек посідають особливе місце — це "скарбниці" історико-культурної пам'яті, що якнайповніше віддзеркалюють розвиток регіонів України в суспільно-політичному, економічному, культурно-мистецькому аспектах, репрезентують їх неповторні особливості тощо.

Обласні універсальні наукові бібліотеки докладають багато зусиль до пошуку, відбору та збереження документів краєзнавчого характеру, поповнюючи фонди через систему обов'язкового примірника місцевих видань [14; 17]. На цій характерній особливості наголошує М. Сергєєва: "Бібліотечне краєзнавство сформувалося як один із основних напрямів діяльності бібліотек регіонального та місцевого рівнів; воно поступово перетворилося на особливу сферу діяльності бібліотек і на сьогодні є одним із провідних напрямів, який потребує регулярного оновлення і розвитку" [22, с. 410].

Вважаємо за доцільне докладніше розглянути склад краєзнавчих фондів. Зокрема, до них входять такі основні групи документів:

- 1) пов'язані з краєм змістовно (через інформаційне наповнення);
- 2) пов'язані з краєм через місце видання (походження) (так звані твори місцевого друку);
- 3) пов'язані з краєм через належність автора до певного регіону (уродженці чи діячі регіону незалежно від місця видання);
- 4) присвячені краєзнавству [14; 17].

Саме такий склад документів пояснює високий рівень унікальності краєзнавчих фондів. Цю думку поділяє й Г. Пристай, зазначаючи, що оскільки кожний регіон України має певні етнічні та національно-культурні особливості, то й інформаційні ресурси їхніх ОУНБ також унікальні [20]. Винятковий характер краєзнавчих документів зумовлює потребу в їх надійному збереженні. В наш час це завдання допомагає розв'язати технологія оцифрування фондів, що спрощує доступ до них користувачів і сприяє популяризації краєзнавчої спадщини регіону.

Поміж ОУНБ України, що мають досвід створення цифрових колекцій, виокремимо Вінницьку ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва, Житомирську ОУНБ ім. О. Ольжича, Рівненську ОУНБ, Чернігівську ОУНБ ім. В. Г. Короленка. Зокрема, Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва [4] генерує "Електронну бібліотеку" [9], що містить оцифровані краєзнавчі, рідкісні та цінні видання, повні тексти творів відомих вінницьких письменників, нариси істориків і краєзнавців, згруповані за відповідними розділами. Крім того, в електронній бібліотеці представлено краєзнавчі періодичні видання кінця XIX — початку XX ст. [1; 9].

Для збереження колекцій оцифрованих краєзнавчих, цінних і рідкісних видань та надання до них вільного доступу Житомирська ОУНБ ім. О. Ольжича [12] працює над формуванням електронного депозитарію ЛІВО [11]. Це ресурс відкритого доступу, що репрезентує повнотекстову базу друківаних творів авторів Житомирської області та книг про Житомирщину, цінні та рідкісні видання, краєзнавчу періодику.

Корисним для дослідження є проєкт "Відомі люди Рівненщини. Цифрові колекції" [2], котрий реалізують фахівці Рівненської ОУНБ [21]. Його метою є збереження культурної та мистецької спадщини краю й забезпечення до неї вільного доступу [21; 23]. Оскільки творчий доробок митців регіону зберігається в

різних інституціях, було опрацьовано ресурси РОУНБ та документи з фондів Рівненського обласного краєзнавчого музею, архівів, приватних зібрань і колекцій [23]. Нині у відкритому доступі представлено такі колекції:

— "Талант із Божою іскрою. Лаворик О. Р. — художник, іконописець Рівненщини";

— "Струни душі" рівненського художника Віктора Гвоздинського";

— "Триєдність Неба, Землі, Людини у текстильному світі Тетяни Лукашевич" [2].

Вартий уваги проект "Електронна бібліотека" [10] Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка [24]. Оцифровані документи репрезентовано в колекціях: "Книжкова пам'ять України. Чернігівщина" (рідкісні краєзнавчі видання XVIII—XIX століть із фонду бібліотеки); "Іменні колекції" (видання видатних особистостей, пов'язаних із Чернігівщиною, та документів про них; зібрання, присвячені Т. Шевченку та О. Довженку); "Тематичні колекції" (видання авторських творів і документальних матеріалів за темами та подіями, що стосуються Чернігівщини) [5; 10].

Для повнішого розкриття краєзнавчих ресурсів Чернігівська ОУНБ [24] наповнює розділ вебсайта "Краєзнавче розмаїття Чернігівщини". До уваги читачів запропоновано повнотекстові бази "Пам'ятні місця" [19] та "Відомі особистості" [3]. Такі колекції можуть стати в пригоді науковцям, а також користувачам, які цікавляться історією рідного краю.

Оцифрування та подальше об'єднання цифрових копій у колекції надає низку можливостей і переваг:

— створення цифрових копій для збереження оригіналів краєзнавчих документів (регіональної пам'яті), які становлять сукупну історико-культурну спадщину країни;

— розкриття фондів через репрезентацію в мережі цифрових копій цінних і рідкісних документів краєзнавчого характеру;

— популяризація та поширення краєзнавчої історико-культурної спадщини регіону серед населення;

— підвищення ефективності використання документів краєзнавчого змісту споживачами, забезпечення безперешкодного доступу до цифрових колекцій;

— розширення інформаційного середовища ОУНБ завдяки кооперації з ресурсами інших бібліотек та їх інтеграції у всесвітній інформаційний простір.

Висновки. Аналіз публікацій і цифрових колекцій на вебсайтах вітчизняних ОУНБ уможливорює висновок, що оцифрування документів краєзнавчого спрямування нині становить пріоритетний напрям діяльності цих установ. Вагомого значення набуває тенденція всебічного розкриття краєзнавчих фондів і поширення знань про певні території не лише серед населення краю, а й в Україні та світі. Оцифрування краєзнавчих документів слугуватиме підґрунтям для подальшої культурно-просвітницької роботи ОУНБ України.

Перспективи подальшого дослідження. Вивчення можливостей та переваг співпраці між вітчизняними бібліотеками, зокрема ОУНБ, національними та бібліотеками ЗВО, зі створення єдиної цифрової бібліотеки України.

Список використаної літератури

1. Авраменко Г. М. Цифрова бібліотека — бібліотека майбутнього (З досвіду створення повнотекстової краєзнавчої бази даних у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва) / О. Ю. Авраменко, Г. М. Антоноук // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України (IV краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька) : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 2 листоп. 2017 р. / М-во культури України, Нац. іст. б-ка України, Нац. спілка краєзнавців України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2017. — С. 12—19. Режим доступу: http://www.nibu.kiev.ua/files/el_res/4_Kraeznav_Chitannya_Zbirnyc_2017.pdf. — Назва з екрана (дата звернення: 19.08.2019).
2. Відомі люди Рівненщини. Цифрові колекції / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка. Режим доступу: <http://libr.rv.ua/ua/read/43-sifrovi-kolekci/>. — Назва з екрана (дата звернення: 18.07.2019).
3. Відомі особистості : повнотекстова база / Черніг. обл. універс. наук. б-ка. ім. В. Г. Короленка. — Режим доступу: <http://libkor.com.ua/index.php?id=3&sid=4&pid=1>. — Назва з екрана (дата звернення: 18.07.2019).
4. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва : сайт. — Режим доступу: <https://library.vn.ua/>. — Назва з екрана (дата звернення: 12.07.2019).
5. Галерея власницьких знаків / Черніг. обл. універс. наук. б-ка. ім. В. Г. Короленка. — Режим доступу: <http://libkor.com.ua/index.php?id=3&sid=5>. — Назва з екрана (дата звернення: 18.07.2019).
6. Голуб І. Краєзнавча робота Дніпропетровської ОУНБ: витоки, напрями діяльності, пріоритети та перспективи розвитку / І. Голуб // Бібліотечна планета. — 2005. — № 3. — С. 15—19.
7. Горбенко І. Оцифрування як засіб збереження книжкових видань бібліотек / І. Горбенко // Медіапростір. — 2015. — Вип. 8. — С. 129—133.
8. Григаши Л. Бібліотечне краєзнавство — шлях до об'єднання громади / Л. Григаши // Бібліотечна планета. — 2012. — № 2. — С. 11—15.
9. Електронна бібліотека / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва. — Режим доступу: <https://library.vn.ua/e-library>. — Назва з екрана (дата звернення: 12.07.2019).
10. Електронна бібліотека / Черніг. обл. універс. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. — Режим доступу: <http://libkor.com.ua/index.php?id=3&sid=1&pid=3>. — Назва з екрана (дата звернення: 18.07.2019).
11. Електронний депозитарій "ЛІВО" / Житомир. обл. універс. наук. б-ка ім. Олега Ольжича. — Режим доступу: <http://libo.lib.zt.ua/jsrui/>. — Назва з екрана (дата звернення: 17.07.2019).
12. Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олега Ольжича : сайт. — Режим доступу: <http://www.lib.zt.ua/>. — Назва з екрана (дата звернення: 17.07.2019).
13. Кузнєцова М. М. Системне формування краєзнавчих електронних ресурсів бібліотек як складової соціально-комунікаційного простору регіону : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Кузнєцова Марина Миколаївна ; Харків. держ. акад. культури. — Харків, 2011. — 21 с.

14. Кушнарченко Н. М. Бібліотечне краєзнавство : підручник / Н. М. Кушнарченко. — Київ : Знання, 2007. — 502 с.
15. Кушнарченко Н. Н. Библиотечное краеведение: теоретико-методологический аспект : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Кушнарченко Наталья Николаевна ; Моск. гос. ин-т культуры. — Москва, 1993. — 33 с.
16. Лешнівська І. Львівська ОУНБ — репрезентант галицької культури / І. Лешнівська // Бібліотечна планета. — 2010. — № 4. — С. 24—27.
17. Лупіка Л. І. Бібліотечне краєзнавство: нові тенденції та традиційні цінності / Л. І. Лупіка // Вісник наукової бібліотеки / Харків. нац. техн. ун-т сіл. госп-ва імені Петра Василенка. — Харків, 2013. — Вип. 3: Бібліотека і освіта: користувачі, ресурси, послуги. — С. 192—200. — Режим доступу: <http://dSPACE.khntusg.com.ua/handle/123456789/9397>. — Назва з екрана (дата звернення: 01.11.2019).
18. Онищенко С. Краєзнавчі ресурси на сайтах обласних бібліотек / С. Онищенко // Бібліотечна планета. — 2009. — № 2. — С. 18—22.
19. Пам'ятні місяця : повнотекстова база / Черніг. обл. універс. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. — Режим доступу: <http://libkor.com.ua/index.php?id=3&sid=4&pid=0>. — Назва з екрана (дата звернення: 18.07.2019).
20. Пристай Г. І. Бібліотека як складова культурно-мистецького середовища регіону : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Пристай Галина Іванівна ; Харків. держ. акад. культури. — Харків, 2016. — 225 с.
21. Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека : сайт. — Режим доступу: <http://libr.rv.ua/>. — Назва з екрана (дата звернення: 18.07.2019).
22. Сергєєва М. В. Бібліотечне краєзнавство: стан та проблеми / М. В. Сергєєва // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали п'ятої Міжнар. наук.-практ. конф., 11—12 верес. 2013 року, Львів / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т "Львів. політехніка", Наук.-техн. б-ка. — Львів : В-во Львів. політехніки, 2013. — С. 409—421. — Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/21380>. — Назва з екрана (дата звернення: 22.08.2019).
23. Хамедюк А. І. Відомі люди Рівненщини. Цифрові колекції / А. І. Хамедюк // Мапа бібліотечного досвіду : проект б-к Рівненщини за 2018 рік / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка, Рівнен. обл. від-ня Укр. бібл. асоц. — Рівне, 2018. — С. 9—10. — Режим доступу: <http://libr.rv.ua/data/library/img/55.pdf>. — Назва з екрана (дата звернення: 18.07.2019).
24. Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка : сайт. — Режим доступу: <http://libkor.com.ua/>. — Назва з екрана (дата звернення: 18.07.2019).

Maryna Shevchenko

Local history documents: priority object for digitization

Relevance of this study. *The problem of preserving and disseminating historical and cultural heritage is being actively discussed throughout the world. Libraries build digital collections of rare and valuable documents. The work of regional universal scientific libraries of Ukraine as regional centers is important in the context of this study. Regional universal scientific libraries collect and preserve local history documents. The digitization facilitates the preservation of local history documents and disseminate memory of the region.*

The aim of this paper is to study local history documents in collections of regional universal scientific libraries; to identify local history documents as a priority object for digitization.

Research methodology. *The author analyzes the sites of regional universal scientific libraries of Ukraine, local history digital collections and scientific publications on the subject. In the process of research, the following general scientific methods have been used: analysis, synthesis, generalization and others.*

Results. *The paper describes the primary task of regional universal scientific libraries. It is to preserve and to disseminate local history documentary heritage. The importance of digitizing local history documents constituting the local history documentary heritage is shown. The author describes advantages of digitization and digital collections.*

Novelty. *This study gives reasons for digitization of local history documents. The author argues that the use of digital technologies for the preservation, dissemination and accessibility of documentary heritage of the region is important.*

The practical significance. *The main results of this study can be used by regional universal scientific libraries to organize the digitization of local history documents and in library cooperation in building corporate digital local history collections.*

Conclusion. *Preservation and dissemination of region documentary heritage is a new trend. Digitizing local history documents is a priority area in the work of regional universal scientific libraries.*

Keywords: *regional universal scientific libraries; local history documents; local history documents collection; local publications; documentary heritage of the region; memory of the region; digitization; digital collections*

References

1. Avramenko H. M., Antoniuk O. Yu. (2017). Tsyfrova biblioteka — biblioteka maibutnoho (Z dosvidu stvorennia povnotekstovoi kraieznavchoi bazydanukh u Vinnitskii OUNB im. K. A. Timiriazieva). *Bibliotечne kraieznavstvo u kulturnomu prostori Ukrainy (IV kraieznavchi chytannia pamiaty Petra Tronka): zb. materialiv Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii, 2 lystopada, 2017, Kyiv, 12—19*. Available at: http://www.nibu.kiev.ua/files/el_res/4_Kraieznav_Chitannya_Zbirnyc_2017.pdf.
2. *Vidomi liudy Rivnenschyny*. Tsyfrovi koleksii. (2019). Available at: <http://libr.rv.ua/ua/read/43-cifrovi-koleksii/>.
3. *Vidomi osobystosti*. (2019). Available at: <http://libkor.com.ua/index.php?id=3&sid=4&pid=1>.
4. *Vinnitska oblasna universalna naukova biblioteka imeni K. A. Timiriazieva*. (2019). Available at: <https://library.vn.ua/>.
5. *Halereia vlasnytskykh znakiv*. (2019). Available at: <http://libkor.com.ua/index.php?id=3&sid=5>.
6. Holub I. (2005). Kraieznavcha robota Dnipropetrovskoi OUNB: vytoky, napriamy diialnosti, priorityty ta perspektyvy rozvytku. *Bibliotечna planeta*, 3, pp. 15—19.
7. Horbenko I. (2015). Otsyfruvannia yak zasib zberezhenia knyzhkovykh vydan bibliotek. *Mediaprostir*, 8, pp. 129—133.
8. Hryhash L. (2012). Bibliotечne kraieznavstvo — shliakh do obiednannia hromady. *Bibliotечna planeta*, 2, 11—15.

9. *Elektronna biblioteka*. (2019). Available at: <https://library.vn.ua/e-library>.
10. *Elektronna biblioteka*. (2019). Available at: <http://libkor.com.ua/index.php?id=3&sid=1&pid=3>.
11. *Elektronnyi depozitarii "LIBO"*. (2019). Available at: <http://libo.lib.zt.ua/jspui/>.
12. *Zhytomyrskaya oblasna universalna naukova biblioteka im. Oleha Olzhycha*. (2019). Available at: <http://www.lib.zt.ua/>.
13. Kuznietsova M. M. (2011). *Systemne formuvannia kraieznavchykh elektronnykh resursiv bibliotek yak skladovoi sotsialno-komunikatsiinoho prostoru rehionu*. PhD. Harkiv. derzh. akad. kulturi.
14. Kushnarenko N. M. (2007). *Bibliotekne kraieznavstvo*. Kyiv: Znannia.
15. Kushnarenko N. N. (1993). *Biblioteknoye kraievedeniye: teoretiko-metodologicheskii aspekt*. PhD. Mosk. gos. in-t kultury.
16. Leshnivska I. (2010). Lvivska OUNB — reprezentant halytskoi kultury. *Bibliotekna planeta*, 4, pp. 24—27.
17. Lupika L. I. (2013). Bibliotekne kraieznavstvo: novi tendentsii ta tradytsiini tsinnosti. *Visnyk naukovoi biblioteky*, 3, pp. 192—200. Available at: <http://dspace.khntusg.com.ua/handle/123456789/9397>.
18. Onyschenko S. (2009). Kraieznavchi resursy na saitakh oblasnykh bibliotek. *Bibliotekna planeta*, 2, pp. 18—22.
19. *Pamiatni mistisia*. (2019). Available at: <http://libkor.com.ua/index.php?id=3&sid=4&pid=0>.
20. Prystai H. I. (2016). *Biblioteka yak skladova kulturno-mystetskoho seredovyscha rehionu*. PhD. Harkiv. derzh. akad. kulturi.
21. *Rivnenska oblasna universalna naukova biblioteka*. (2019). Available at: <http://lib.rv.ua/>.
22. Serhieieva M. V. (2013). *Bibliotekne kraieznavstvo: stan ta problemy. Suchasni problemy diialnosti biblioteky v umovakh informatsiinoho suspilstva: materialy piatoi Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii*, 11—12 veresnia, 2013, Lviv, pp. 409—421.
23. Khamedyuk A. I. (2018). *Vidomiliudy Rivnenschyny. Tsyfrovi koleksii. Mapa biblioteknoho dosvidu: proekt bibliotek Rivnenschyny za 2018 rik*. Rivne, pp. 9—10. Available at: <http://lib.rv.ua/data/library/img/55.pdf>.
24. *Chernihivska oblasna universalna naukova biblioteka*. Available at: <http://libkor.com.ua/>.

Надійшла до редакції 26 листопада 2019 року

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

УДК 070:303.4](430)"1990/..."

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.1(281).38-44

Георгій Богданов,
здобувач КНУКіМ,
e-mail: bogdanov.georgiy@mail.ru

Газета як джерело забезпечення інфо потреб та об'єкт соціологічних досліджень

Стаття, присвячена вивченню газети як джерела інформації, має міждисциплінарний характер, оскільки перебуває на перетині документознавства, теорії та історії преси, загальної та прикладної соціології. Автор наводить найпоширеніші визначення газети, сформовані впродовж останнього століття. Основний зміст дослідження становлять характеристика газети як об'єкта друку, покликаною забезпечувати інформаційні потреби представників різноманітних вікових груп; аналіз рейтингу газети як джерела інформації та висвітлення основних напрямів міждисциплінарних досліджень; особливу увагу приділено їх соціологічним аспектам. Розвідка підбиває підсумки вивчення процесів становлення сучасної газети як окремого виду друкованих видань, починаючи від 1900-х років і до останніх десятиліть, коли було розроблено її численні класифікації. Подано порівняльну характеристику журналу та газети як окремих видів періодичних видань і об'єктів прикладних соціологічних досліджень. З'ясовано, що внаслідок процесів диджиталізації та функціонування на ринку інтернет-версій певних видань, рейтинг друкованої газети поступово знижується, насамперед у середовищі юнацтва та молоді віком до 30 років, у тому числі студентів та осіб, які здобувають професійну освіту. Проблема залишається недостатньо вивченою та потребує подальшого дослідження інформаційних запитів різних категорій читачів газет — представників корінного населення й численних вікових, професійних та інших груп мігрантів і біженців, що прибувають до Німеччини, починаючи від 1950-х років.

Ключові слова: газета; класифікація; функція; інформаційна потреба; читання; популярність; міждисциплінарне дослідження; соціологічне дослідження; міграція; тенденції розвитку

Постановка проблеми. В межах соціологічних досліджень у галузі ЗМІ досі залишаються нерозв'язаними питання щодо функціонування друкованої газети за умов поширення інтернету та електронних версій періодики, а також її рейтингу як джерела забезпечення інформаційних запитів населення. Через кардинальні зміни на медіаринку постає потреба проведення систематичних соціологічних досліджень, у тому числі й прогностичних, для виявлення ролі та тенденцій подальшого розвитку паперових джерел інформації.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Соціологічні та історико-публіцистичні дослідження

газет у Німеччині сягають початку ХХ ст., зокрема 1910 р. до проблем газетної справи звернувся німецький філософ і соціолог М. Вебер. Починаючи з 1920-х рр. цей вид періодики дедалі частіше стає об'єктом пильної уваги науковців, які вивчають рейтинг видань, їх місце на ринку та функції у суспільному житті, типологію читачів, охоплюючи мігрантів різних груп і категорій. Від 1950-х рр. науковці з'ясовують роль читання газет, у тому числі іноземними мовами, як форми дозвілля. Окремий напрям становлять студії популярності газет як джерела забезпечення інфо потреб різноманітних груп населення, що систематично проводяться під егідою концерну "Шелль".

Мета статті — висвітлення тенденцій розвитку газетної справи в історичній перспективі; визначення місця цього виду медіа у структурі ринку друкованих видань Німеччини; вивчення функцій газети як джерела забезпечення інфопотреб; огляд результатів соціологічних досліджень рейтингу газет, проведених упродовж століття, та виявлення тенденцій подальшого їх розвитку за умов поступової диджиталізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші визначення газеті як джерелу актуальних політичних повідомлень було надано на початку ХХ ст., напередодні зародження вузькопрофільних концепцій вивчення ЗМІ. Зокрема, 1903 р. запропоновано таку дефініцію: "...форма розмноження загальнодоступних публікацій універсального змісту, що видається регулярно, визначається інтересом громадськості, а також відображає актуальні події" (Е. Лебль). На початку ХХІ ст. під газетою розуміли сукупність літературних текстів і візуальних продуктів праці, створених згідно з визначеними правилами чи нормами (Р. Ренгер); "друковане джерело, характерними ознаками якого є загальнодоступність, актуальність, періодичність та зміст (потенційна універсальність)" (Х.-Д. Шредер) [30, с. 399]; об'єкт друку, що виходить принаймні раз на тиждень і містить повідомлення й коментарі з усіх сфер громадського життя, а також промислові й приватні оголошення.

Порівняльну характеристику газети та журналу як двох видів періодичних видань [3, с. 105] наведено в табл. 1¹.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика газети та журналу

Ознаки	
Газета	Журнал
Актуальність	Рівень актуальності нижчий, матеріали переважно аналітичного змісту
Виходить щоденно	Виходить щомісяця / щотижня
Профіль статей — регіональний	Статті висвітлюють міжрегіональні події
Спрямована на широке коло читачів	Спрямований на окремі групи читачів; фаховий інтерес як принцип відбору інформації
Інформацію / маркетинг призначено для широкого кола адресатів, які проживають у різних регіонах	Маркетинг спрямований на визначені групи читачів
Відбір повідомлень із широкого спектра тем здійснюється не так суворо, як у журналі	Профільне спрямування, систематичний відбір інформації
Шляхи збуту: розповсюджувачі, пошта, продаж у кіосках	Шляхи збуту: продаж у кіосках, пошта

¹ Зазначені принципи класифікації не є універсальними.

Сучасні критерії класифікації газет [3, с. 104—105; 5; 29, с. 289; 31, с. 62—63]:

— ареал розповсюдження (місцеві, регіональні та міжрегіональні);

— публіка / контингент (загальна, така, що цікавиться питаннями економіки, політики, релігійних течій тощо)²;

— бізнес-модель (газети, що передплачуються, бульварні);

— мовний чинник;

— періодичність (ранкові та вечірні, щоденні й щотижневі)³.

Функції газети як виду документа вперше визначив у середині ХVІІ ст. юрист і літератор К. Штилер, а саме:

— обмін повідомленнями;

— подання інформації про події у світі та новини регіонального характеру / змісту, що можуть мати форму заклику до розв'язання проблем і пошуку рішень;

— подання матеріалів географічного та історичного змісту;

— підтримання природного потягу людини до знань через стимулювання та поглиблення читацького зацікавлення.

Головними функціями газети в ХХІ ст. є сприяння розумінню швидкоплинного процесу життя, зокрема "трансляція читачам такого знання, що допомогло б зорієнтуватися та сформувати громадську думку" (Ю. Шиве), "забезпечення змістовною інформацією та регулювання потоку інформації у визначених межах" (Н. Постман) і, нарешті, задоволення таких видів інфопотреб:

— когнітивні (отримання інформації, знань, розуміння подій);

— афективні (естетичне задоволення, емоції, позитивне ставлення до життя);

— інтегративні (вироблення форм ідентичності в межах соціальних стосунків);

— ескапістичні (прагнення відволіктися чи уникнути проблем, втілення певних бажань тощо) [17, с. 316].

З огляду на ці завдання було розроблено напрями міждисциплінарних досліджень [1, с. 8—10]:

— комунікативістський (газета як соціальний інститут, форми комунікації, інтернет-комунікація, створення електронної версії газет);

— культурологічний (газета — явище культури, що має сприяти забезпеченню інфопотреб представників різноманітних культур і субкультур);

— філологічний (лінгвістичний);

— історичний (поява газети, а також чинники, що впливають на її розвиток);

— психологічний і соціально-психологічний (сприйняття масової інформації, вплив на свідомість і поведінку);

² Для юнацтва виходять окремі додатки в загальнодержавних і міжрегіональних газетах Frankfurter Allgemeine Zeitung, Frankfurter Rundschau чи Süddeutsche Zeitung.

³ Щоденними газетами вважаються ті, що виходять по робочих днях та в суботу. Перша щоденна німецька газета офіційно розпочала виходити 1 липня 1650 р. у Лейпцизі.

— соціологічний (охоплює такі аспекти, як значення обміну інформацією під час комунікації, роль ЗМІ у функціонуванні великих і малих соціальних спільнот, структура процесів соціалізації й суспільних відносин, репрезентація форм соціальної дійсності та її суб'єктів у медіальному контексті, ефективність впливу ЗМІ).

У межах комплексних соціологічних (міждисциплінарних) досліджень науковці виокремлюють докладнішу типологію читачів газет за такими ознаками:

— мета використання газети як джерела інформації;

— структура інфопотреб суб'єкта — читача газет;

— демографічні й соціальні чинники;

— процес читання та його форми;

— ставлення до читання газети як виду видання, чи змінюється воно з часом;

— що спричиняє певне ставлення до газети, які суб'єктивні та об'єктивні, безпосередні та непрямі фактори чинять відповідний вплив.

Потребу вивчення газет та інших видів ЗМІ з позиції соціології обґрунтував М. Вебер на з'їзді німецьких соціологів (1910). Учений зауважував про орієнтацію періодичних видань на різні соціальні структури та їх вплив на формування людини як члена суспільства, а також визначив соціальні вимоги до журналістів та методи аналізу преси. У 1914 р. М. Херрманн сформулював думку, що метою профільних соціологічних досліджень є "відтворення результатів досягнень із подальшим безпосереднім наочним відображенням дійсності". У 1916 р. у Лейпцизькому університеті німецький економіст К. Бюхер розробив основи цього напрямку на базі досліджень у галузі права, психології та економічних наук. У 1930-х рр. газетознавство увійшло до навчального плану Університету Фрідріха-Вільгельма в Берліні, директор якого Е. Довіфат безпосередньо розробляв основи наукової публіцистики, елементом якої мало стати вивчення газет.

Одним із перших соціологічних досліджень газет стало стандартизоване анкетування мешканців Нью-Йорку, яке 1921 р. здійснив Дж. Хоткісс. Надалі в Айові було опитано групи читачів за допомогою психологічних тестів, що мали на меті розпізнавання документа чи його окремих елементів (К. Вюббенхорст). Разом із респондентами інтерв'юери переглядали примірник газети за минулий день і робили висновок, чи читали вони окремі статті, "пробігали очима", чи взагалі не звертали на них увагу. У 1924 р. вперше було виокремлено дві основні групи користувачів: читачі газет, які їх купують ("покупці"), й рекламодавці, котрі розміщують об'яви; зі свого боку, група "покупців" поділялася на дві підгрупи: читачі, які передплачують газети, й читачі, котрі їх купують у роздрібній мережі [20, с. 38; 32, с. 436].

У межах соціологічних досліджень газет і міграції, що проводилися впродовж останніх 50 років, висвітлювалися такі питання [8; 9, с. 80; 16; 17, с. 539; 18; 19]:

1. Як відбувається процес сприйняття інформації?

2. Яку роль відіграє читання газет у загальній структурі процесу забезпечення інфопотреб особи?

3. Як впливає оточення й соціальне середовище на читання газет конкретними групами (потенційних) респондентів, зокрема й мігрантів?

4. Як впливає читання газет на процес інтеграції та подальшого розвитку особистості (мігранта)?

5. Як можна пояснити різний рівень інформаційної компетентності респондентів — читачів газет?

6. Чи змінюється з часом ставлення людини (мігранта) до читання газет і в який спосіб?

7. Які суб'єктивні та об'єктивні чинники впливають на зміну ставлення до газет?

Інший варіант [12, с. 17; 22, с. 502]:

1. Як довго триває процес читання газет респондентами?

2. Як респонденти оцінюють сучасні газети та що вони очікують?

3. Як оцінюють читачі газет появу інтернету та інших електронних ЗМІ?

4. Чи зникнуть паперові газети з ринку?

Результатом соціологічних досліджень у сфері ЗМІ впродовж останніх десятиліть стало розроблення низки гіпотез щодо ролі газети як джерела забезпечення інфопотреб та інтересів різного змісту й ступеня складності. Найвідомішими варіантами системи цілей використання газети є: а) розроблений у 1970-х рр. [14, с. 93] (табл. 2); б) розроблений у другій половині 2000-х рр. [11, с. 222; 13, с. 291] (табл. 3).

Таблиця 2

Система цілей використання газети (1970-ті рр.)

Мета використання газети	Потреба
Відволікання та абстрагування від навколишнього середовища	Абстрагування від "тиску обставин"
	Відволікання від тягара щоденних проблем
	Надання волі почуттям
Підтримання особистих контактів	Спільність із героями чи особами, згаданими у ЗМІ
	Корисність змісту як теми для подальшого обговорення
	Сприяння розвитку особистих контактів
Посилення людської ідентичності	Посилення особистого "я"
	Порівняння змісту з власною ситуацією
	Зростання власного досвіду за допомогою умовної реальності
Поліпшення когнітивного "контролю" навколишнього середовища (власна безпека, впевненість)	—

Таблиця 3

**Система цілей використання газети
(друга половина 2000-х рр.)**

Мета використання газети	
2007	2010
Здобути інформацію про певні події	Здобути загальну інформацію з визначеного питання
Звичка	Дістати певні знання
Більшість друзів читає газети	Зорієнтуватися в певній ситуації
Прагнення брати участь у розмові / обговореннях	Розважитися та відпочити
Газетна інформація потрібна під час виконання шкільних завдань	Відволіктися від реальних проблем
Збирання аргументів для того, щоб відстоювати власну позицію / думку	—
Дістати інформацію для подальших роздумів	—
Бажання заспокоїтися / відволіктися від проблем	—

Одним із видів соціологічних досліджень, що свідчать про вагомий роль преси в суспільстві, є вивчення потреб респондентів чи їхніх груп з урахуванням таких чинників, як вік, рівень освіти чи юридичний статус [34, с. 105]⁴ (табл. 4).

Забезпечення інфо потреб суб'єктів завдяки читанню газет відбувається за так званим принципом корисності, що ґрунтується на таких тезах [21, с. 121—122; 24, с. 66; 25—27]:

— споживач самостійно вирішує питання щодо корисності газетних текстів;

— вибір текстів для подальшого читання є цілеспрямованим;

— у процесі читання газет та оцінювання їхнього змісту суб'єкт виробляє (чи може виробити) власну думку.

Під час президентських виборів 1980 р. у США було проведено панельне (три етапи) соціологічне дослідження, що мало на меті вивчення не лише рівня освіти виборців, а й ступеня їхньої обізнаності щодо використання друкованих джерел і перегляду телепрограм. За його результатами, респонденти, які надають перевагу читанню газет, знали більше, ніж ті, що лише дивилися телевізор [28, с. 322]. За 10 років популярність газети знизилася на 12% в осіб, що мали середню освіту, та на 13% в осіб 20—39 років з вищою освітою. Щодо результатів соціологічних досліджень з огляду на вік респондентів, то популярність газети знизилася у респондентів середнього віку (до 49 років) та осіб 14—30 років, які вважають газети "старомодними і найменш розважальними з усіх ЗМІ" (Р. Фольбрехт). У 1989—1990 рр. газети читали 59% осіб віком 14—30 років (поміж представників 14—19 років — 50%), 2000 р. — 25%, 2001 р. — 44%. Хоча 87% населення довіряли газеті більше, ніж телебаченню, у 2009—2011 рр. лише 40% аудиторії віком 14—29 років передплачували щотижневу газету, а регіональну пресу читали лише 26% осіб віком 14—19 років⁵.

У межах масштабного дослідження "Ставлення до читання в Німеччині в новому тисячолітті", що проводилося 2001 р., інтерв'юери з'ясували відповіді на запитання "Як часто ви читаете газети і журнали певного виду: часто, час від часу, рідко чи ніколи?" [7, с. 244] (табл. 5).

Таблиця 4

Результати дослідження потреб читачів

Категорії	Регіональні газети, що передплачуються		ТЕАМ ⁶		Газети, що купуються		Усі щоденні газети	
	%	млн пр.	%	млн пр.	%	млн пр.	%	млн пр.
Читачі								
Разом	67,7	30,97	5,1	2,32	31,1	14,22	83,5	38,19
Чоловіки	68,1	14,28	6,1	1,28	35,8	7,5	85,2	17,84
Жінки	67,4	16,7	4,2	1,04	27,1	6,73	82,1	20,34
Вікові групи								
14—19 років	62,9	3,2	4,1	0,21	29,6	1,5	78,6	4,0
20—29 років	64,8	4,81	7,2	0,53	32,2	2,39	81,4	6,05
30—39 років	69	5,11	5,7	0,42	34,1	2,52	85	6,29
40—49 років	69,3	5,73	5,6	0,47	34,5	2,86	86,1	7,13
50—59 років	70,6	4,72	5,1	0,34	31,3	2,09	86,4	5,77
60—69 років	69,7	4,28	3,5	0,22	29,5	1,81	83,9	5,16
70 та старші	66,2	3,12	3	0,14	22,1	1,04	80,5	3,8
Рівень освіти								
Народна школа без практики	63,8	9,24	1,4	0,2	30,5	4,42	80,8	11,7
Народна школа з практикою	68,8	11,16	2,6	0,42	37,6	6,09	85,9	13,94
Подальше навчання	69,9	7,46	8,1	0,87	27,5	2,94	83,6	8,95
Повна середня школа, ЗВО	72,4	3,12	19,4	0,84	17,8	0,77	83,4	3,6

⁴ Дані 1978 р.

⁵ Пор.: 2002 р. 77,9% німців віком від 14 років читали газети щоденно.

⁶ Умовна сукупність трьох найбільших газет: Frankfurter Allgemeine Zeitung, Süddeutsche Zeitung, Die Welt.

Показники читання різних видів періодики

Вид періодики	К-сть респондентів	Мета читання				
		розвага	подальша освіта	інформація	хоббі	насолада
Базис: опитані, що відповіли "часто" чи "час від часу"	2 530	461	389	284	256	217
		%				
Місцеві чи регіональні щоденні газети	89	92	88	92	91	95
Міжрегіональні щоденні газети	24	35	48	54	52	51
Газети, що купують	36	36	33	39	39	37
Недільні газети	33	36	34	39	40	42
Щотижневі газети	17	23	37	40	37	40
Безкоштовні газети об'яв	55	63	47	55	60	69
Безкоштовні недільні газети	44	44	38	44	48	53
Інформаційні листи установ, общин	43	52	40	54	57	59
Аркуші пропозицій, безкоштовних об'яв	27	30	25	30	32	38
Ілюстровані журнали	19	29	35	40	35	38
Журнали з актуальних проблем сучасності	45	57	54	64	62	66
Економічна преса	18	21	37	39	36	35
Телепрограми	80	78	69	74	74	77

Сучасні тенденції розвитку газетної справи [2, с. 213; 10, с. 176; 15, с. 288; 23, с. 15; 29, с. 18; 33, с. 191]:

— звичні ресурси та можливості насичення газетного ринку вичерпані;

— стагнація, зниження тиражів та зменшення ареалів розповсюдження;

— зв'язок "газета — читач" послаблюється, насамперед унаслідок процесів індивідуалізації та диджиталізації;

— різке зниження популярності газети залежно від рівня освіти, віку читачів та місця їх проживання (див. вище);

— скорочення тривалості процесу читання газет: у середині ХХ ст. 78,3% населення Німеччини віком від 14 років щоденно приділяло читанню газет 30 хвилин, а 2005 р. — 28 хвилин⁷. Щодо читання газет молоддю, то 1955 р. газети читало 80% юнацтва в селах, 1968 р. — 91%, а 1980 р. — лише 67%;

— зростає частота використання цифрової версії газет, особливо поміж молоді. Головною метою електронних випусків, що разом із паперовими виданнями підпадають під дію закону про обов'язковий примірник, є якнайшвидше постачання інформації;

— (щоденна) газета залишається невід'ємним складником ринку реклами;

— газетна сфера значною мірою залежить від розвитку друку та логістики (служб постачання);

— кількість назв газет щороку скорочується (цю динаміку, за винятком кількох років, наведено в табл. 6).

Поміж низки запитань у сфері газетної справи, котрі доцільно висвітлювати в межах прогностичних соціологічних досліджень, виокремимо такі [4, с. 22; 28, с. 378]:

1. Яку роль відіграватимуть газети в майбутньому?

2. Як можуть газети залучити нових читачів із представників корінного населення та мігрантів? Починаючи з 1980-х рр., у структурі соціологічних досліджень мігрантів усіх груп та категорій виділяють такі підпункти, пов'язані з газетною справою:

а) з'ясування ролі газет під час інтеграції мігрантів, зокрема в рамках вивчення певної мови;

б) (можливий) вплив газети на процес формування самоідентичності та життєвого кредо мігрантів.

3. Які завдання виконуватимуть журналісти?

4. Як розвиватимуться нові / альтернативні моделі підприємств?

5. Хто в майбутньому оплачуватиме газетні публікації?

6. Який вигляд матимуть газети в майбутньому?

7. Чи поступиться газета місцем інтернету та чи зникне взагалі?

Таблиця 6

Динаміка кількості назв газет

Рік	К-сть назв	Рік	К-сть назв	Рік	К-сть назв
1954	624	1983	385	1999	355
1964	573	1985	382	2001	356
1967	535	1987	375	2003	349
1969	517	1989	358	2005	359
1973	438	1991	410	2006	353
1976	403	1993	384	2007	352
1979	400	1995	381	2009	351
1981	392	1997	371	2011	347

У кращому разі, якщо всесвітня мережа не поглине газети, вони перетворяться на додаток до глобальних інформаційних ресурсів, своєрідне джерело з питань аналітики та вивчення громадської думки [6, с. 21].

⁷ Результати опитування, котре проводили громадські телеканали; кількість респондентів — 4500 осіб.

Для підтримання конкурентоспроможності газет на ринку, вдосконалення їхньої форми та змісту видавці мають дотримуватися певних принципів:

- наочно подавати лаконічні повідомлення й чергувати їх з аналітичними статтями;
- висвітлювати гострі питання, надзвичайні події / ситуації;
- надавати власну оцінку подіям;
- удосконалювати дизайн і формат, робити видання привабливим та зручним для читачів.

Висновки. Газета як об'єкт друку покликана забезпечувати інформаційні потреби представників різноманітних вікових груп, проте за результатами аналізу

її рейтингу як джерела інформації зроблено висновок, що внаслідок процесів диджиталізації та появи на ринку інтернет-версій періодичних видань популярність друкованої преси поступово знижується, насамперед у середовищі юнацтва та молоді віком до 30 років, у тому числі студентів та осіб, які здобувають професійну освіту. Проаналізовано процеси становлення сучасної газети як окремого виду друкованих видань, починаючи від 1900-х років і до останніх десятиліть, коли було розроблено її ґрунтовні класифікації. Подано порівняльну характеристику журналу та газети як окремих видів періодичних видань і об'єктів прикладних соціологічних досліджень.

Список використаної літератури

1. Фомичева И. Д. Основные дисциплинарные и междисциплинарные подходы к изучению СМИ / И. Д. Фомичева // Исследования СМИ: методология, подходы, методы: Вып. 1 : учеб.-метод. пособие / МГУ им. М. В. Ломоносова ; Ф-т журналистики ; сост. и науч. ред. проф. И. Д. Фомичёва. — Москва : МГУ, 2011. — С. 7—25. — Режим доступа: <http://www.journ.msu.ru/upload/iblock/0c9/0c970e2f436c848e79836712fa065380.pdf>. — Загл. с экрана.
2. Altendorfer O. Das Mediensystem der Bundesrepublik Deutschland: Bd. 1 / O. Altendorfer. — Wiesbaden : Westdt. Verl. GmbH, 2001. — 344 S.: Tab.
3. Beck H. Medienökonomie: Print, Fernsehen und Multimedia: Mit 39 Abb., 27 Tab. u. 104 Käst. / H. Beck. — 2., überarb. u. erweiter. Aufl. — Berlin; Heidelberg : Springer, 2005. — 369, (IX) S.
4. Brinkmann J. Verlagspolitik in der Zeitungskrise: Theorien, Strukturen, Strategien / J. Brinkmann. — Baden-Baden : Nomos, 2018. — 986 S. — (Reihe Medienökonomie; Bd. 12).
5. Buch und Buchhandel in Zahlen: Zahlen, Fakten und Analysen zur wirtschaftlichen Entwicklung: Ausg. 2019 / Hrsg. v. Börseverein d. Dt. Buchhandels e.V.; Abt. Marktforschung; Red. v. J. Lippmann, N. Bechler; Text v. S. Cronau. — Frankfurt-am-Main, 2019. — 156 S.: farb. Tab., Zeichn.
6. Fleischhacker M. Die Zeitung: Ein Nachruf / M. Fleischhacker. — Wien : Brandstätter, 2014. — 151 S.: Phot., Zeichn.
7. Fragebogen // Leseverhalten in Deutschland im neuen Jahrtausend: Eine Studie der Stiftung Lesen / Hrsg. v. Stiftung Lesen. — Hamburg : Spiegel-Verlag ; Mainz : Stiftung Lesen, 2001. — (Schriftenreihe "Lesewelten"; Bd. 3). — S. 295—325.
8. Franzmann B. Die Deutschen als Leser und Nichtleser: Ein Überblick / B. Franzmann // Leseverhalten in Deutschland im neuen Jahrtausend: Eine Studie der Stiftung Lesen / Hrsg. v. Stiftung Lesen. — Hamburg : Spiegel-Verlag ; Mainz : Stiftung Lesen, 2001. — (Schriftenreihe "Lesewelten"; Bd. 3). — S. 7—31.
9. Füssel St. Einführung in die Buchwissenschaft / St. Füssel, C. Norrick. — Dortmund : Wiss. Buchges., 2014. — 142 S.: Bibliogr. — (Studium kompakt).
10. Gläser M. Medienmanagement / M. Gläser. — 2., aktualis. u. überarb. Aufl. — München : Vahlen, 2010. — 974, (VIII) S.: Tab., Zeichn. — (Vahlens Handbücher der Wirtschafts- und Sozialwissenschaften).
11. Graf-Szczuka K. Der kleine Unterschied: Eine Typologie jugendlicher Zeitungsleser und -nichtleser : monographie / K. Graf-Szczuka. — Hamburg : Kovač, 2007. — 343, (XI) S.: graph. Darst. — (Schriften zur Medienwissenschaft ; Bd. 14).
12. Hasenbrink U. Ergebnisse der Mediennutzungsforschung / U. Hasenbrink // Jarren O. (Hrsg.). Medien und Journalismus 2: Interdisziplinäre Zugänge zur Beziehung von Medien, Journalismus und Gesellschaft: Eine Einführung. — Opladen : Westdt. Verl., 1995. — S. 16—51.
13. Hörisch J. Theorie-Apotheke: Eine Handreichung zu den humanwis-senschaftlichen Theorien der letzten fünfzig Jahre, einschließlich ihrer Risiken und Nebenwirkungen / J. Hörisch. — Frankfurt-am-Main : Suhrkamp, 2010. — 386 S. — (Suhrkamp Taschenbuch; Bd. 4152).
14. Hunziker P. Medien, Kommunikation und Gesellschaft: Einführung in die Soziologie der Massenkommunikation / P. Hunziker. — 2., überarb., Aufl. — Darmstadt : Wiss. Buchgesellschaft, 1996. — 151, (VIII) S.
15. Kopper G. G. Medienhandbuch Deutschland (Fernsehen, Radio, Presse, Multimedia, Film) / Unter Mitarb. v. Jü. Stricker. — Orig.-Ausg. — Hamburg : Rowohlt, 2006. — 490, [1] S.
16. Koschnick W. J. Standard-Lexikon für Marketing, Marktkommunikation, Markt- und Mediaforschung / W. J. Koschnick. — München u.a. : Saur, 1987. — 940, (VI) S.: Tab., Zeichn.
17. Kuhn A. Stand der modernen Lese- und Leserforschung — eine kritische Analyse / A. Kuhn, S. Rühr // Buchwissenschaft in Deutschland: Ein Handbuch / Hrsg. v. U. Rautenberg. — Berlin ; Boston, 2013. — S. 535—602.
18. Landwehr A. Einführung in die Europäische Kulturgeschichte / A. Landwehr, St. Stockhorst. — Paderborn ; München ; Wien ; Zürich : Schöningh, 2004. — 409 S.: Abb., Phot.
19. Leseverhalten in Deutschland im neuen Jahrtausend: Eine Studie der Stiftung Lesen / Hrsg. v. Stiftung Lesen. — Hamburg : Spiegel-Verlag ; Mainz : Stiftung Lesen, 2001. — (Schriftenreihe "Lesewelten"; Bd. 3). — S. 295—327.
20. Löffelholz M. Theorien des Journalismus. Eine historische, metatheoretische und synoptische Einführung / M. Löffelholz // Theorien des Journalismus: Ein diskursives Handbuch / Hrsg. u. Vorw. v. M. Löffelholz. — 2., vollst. überarb. u. erweiter. Aufl. — Wiesbaden : Westdt. Verl., 2004. — (Lehrbuch). — S. 17—63.
21. Maletzke G. Kommunikationswissenschaft im Überblick: Grundlagen, Probleme, Perspektiven / G. Maletzke. — Opladen ; Wiesbaden : Westdt. Verl., 1998. — 222 S.: Zeichn.
22. Marr M. Mediennutzungsforschung / M. Marr, H. Bonfadelli // Einführung in die Publizistikwissenschaft / Hrsg. v. H. Bonfadelli, J. Ottfried. — 2., vollst. überarb. Aufl. — Bern u.a. : Haupt, 2005. — (UTB; Bd. 2170). — S. 497—526.
23. Meier K. Journalismus in Zeiten der Wirtschaftskrise: Neun Thesen zum Strukturwandel der Medien / K. Meier // Journalistik Journal. — 2009. — Heft 1. — S. 14—17.
24. Merten K. Kommunikation: Eine Begriffsanalyse / K. Merten. — Opladen : Westdt. Verl., 1977. — 240 S.

25. *Miyo Y.* Knowledge-Gap Hypotheses and Media Dependency / Y. Miyo // R. N. Bostrom (Ed.). Communication yearbook. — Vol. 7. — Beverly Hills : Sage, 1983. — P. 626—650.
26. *Pompe H.* Zeitung / Zeitschrift // Handbuch Medien und Literatur / Hrsg. u. Einl. v. N. Binczek u.a. — Berlin ; Boston : der Gruyter, 2013. — (Reference). — S. 294—310.
27. *Röper H.* Zeitungsmarkt 2014: Erneut Höchstwerte bei Pressekonzentration. Daten zur Konzentration der Tagespresse in der Bundesrepublik Deutschland im I. Quartal 2014 / H. Röper // Media Perspektiven. — 2014. — Heft 5. — S. 254—270.
28. *Schenk M.* Medienwirkungsforschung / M. Schenk. — Tübingen : Mohr, 1987. — 493, (XII) S.: Tab., Zeichn.
29. *Schrag W.* Medienlandschaft Deutschland / Hrsg. v. Bayer. Landeszent. Für politische Bildungsarbeit (München) ; Red.: Dr. P. März, M. Franz. — Konstanz : UVK, 2007. — 381 S.: Ill., dar. farb.
30. *Schröder H.-D.* Zeitung / H.-D. Schröder // Medien von A bis Z / Bundeszent. für polit. Bildung; Hans-Bredow-Inst. für Medienforschung; Einf. v. U. Hasebrink. — Wiesbaden : Verl. für Sozialwissenschaften, 2006. — (Schriftenreihe; Bd. 564). — S. 399—401.
31. *Schulze V.* Die Zeitung: Ein medienkundlicher Leitfaden / Teilw. hrsg. v P. Brand. — 1., völlig überarb. Neuaufl. — Aachen-Hahn : Hahner ; Braunschweig : Westermann, 2001. — 396, [6] S.: Phot., Zeichn.
32. *Weber M.* Rede auf dem ersten Deutschen Soziologentage in Frankfurt 1910 / M. Weber // Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik / Vorw. v. Mar. Weber. — Tübingen : Mohr, 1924. — S. 431—449.
33. *Wirtz B. W.* Medien- und Internetmanagement / B. W. Wirtz. — 8., aktualis. u. überarb. Aufl. — Wiesbaden : Springer, 2013. — 930, (XVII) S.: Tab., Zeichn.
34. *Witt U.* Vorstellung der Werbeträger / U. Witt // Werbeträger: Handbuch für die Praxis des Werbeträgereinsatzes / H. Fischer, K. Goschmann, H. Großmann u.a.; Hrsg. u. Vorw. v. J. Ruland. — 5. Aufl. — Bad Homburg : Verl. für Marketing, 1979. — S. 65—109.

George Bogdanov

Newspaper as a source of gratification of the information needs and as an object of the sociological studies

An article is a interdisciplinary work, it is at the junction of the record keeping, of the theory and history of press and of the general and applied sociology written and has to the study of newspaper devoted. An author give the most known definitions of newspaper, every in the course of last century developed. The fundamental subjects of the article are a description of newspaper as a produkt of the print, that is aimed to satisfy the information needs of the spokesmen for the various age groups, an analysis of rating of the newspaper as the source of information and a coverage of main tendencies in the interdisciplinary researches, why special attention is given to sociological aspects of similar researches. An article sums up of study of the development of the modern newspaper as a separat form of the print works beginning from the 1900s to the 2010s, as large classifications of the newspapers had maked. Moreover, is a comparative description of the magazin and newspaper as 2 separat forms of periodical press and objects of the applied sociological researches in the article described. By the study of original sources, that were published over the last 40 years, is established, that in consequence of the digitalization and appearance on the market Internet-versions of different publications reduces a rating of the usual printed newspaper gradually by numerous groups of population, in the first place by the young at the age under 30 years, including by students and by persons, who receive their vocational training. This problem remains unresolved and asks subsequeute laborations in the field of study informationneeds of different categories of readers — as representatives of the native population as the numerous groups of the migrants and refugees, who gets to Germany from the 1950s.

Keywords: newspaper; classification; function; information need; reading; popularity; interdisciplinary research; sociological research; migration; tendencies of development

Надійшла до редакції 5 листопада 2019 року

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 002.1:908(477.411)]"1918"(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.1(282).44-48

Лариса Дояр,
кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Київ у друкованих виданнях 1918 року

Пропонована розвідка змістовно й концептуально належить до досліджень з історичного краєзнавства м. Києва. На тлі критичного аналізу періоду революції, Першої світової та громадянської воєн авторка проводить огляд друкованих видань 1918 р., присвячених різноманітним аспектам тогочасного життя столиці. У статті використано книгодруки, що зберігаються в архівних фондах Книжкової палати України. Поміж них такі раритетні видання, як путівник Києвом, укладений відомим українським істориком К. Широцьким, наукові праці українського мистецтвознавця Ф. Ернста та історика В. Прокоповича. Зазначені видання констатують культурні здобутки Києва, демонструють їх в історичній ретроспективі, актуалізують проблему збереження пам'яток. З особливою гостротою постає питання революційного вандалізму, коли внаслідок гарматних обстрілів та вуличних боїв гинуть безцінні художні твори, предмети прикладного мистецтва, оригінальні артефакти повсякденного побуту. Спираючись на вітчизняні друковані видання 1918 р., авторка аналізує жахливі втрати унікальних художніх цінностей, зокрема приватних колекцій М. Грушевського та В. Кричевського. Наявні в архівному фонді історичні праці віддзеркалюють поширену на той час тенденцію щодо їх популяризації серед

© Дояр Л., 2020

різних верств суспільства. Надзвичайно інформативним у контексті розвитку киевознавства є кишеньковий (адресно-телефонний) довідник "Весь Київ" 1918 р., що віддзеркалює різнобарвне й повноцінне обличчя столиці, починаючи від державних органів влади й закінчуючи дрібними питаннями приватного життя пересічного киянина.

Ключові слова: історико-культурний довідник; художні скарби Києва; приватні мистецькі колекції; революційний вандалізм; традиції столичного самоврядування; адресно-телефонна книга

Постановка проблеми. Буремні роки столітньої давнини, пов'язані з революціями 1917 р. і подіями Першої світової та громадянської воєн, позначилися на житті стародавньої столиці України. Київ, що виник на початку раннього середньовіччя й у своєму розвитку пройшов усі етапи європейського цивілізаційного становлення, мав власну, цілком оригінальну, рефлексію на все, що відбувалося навкруги. У книжковому фонді Державного архіву друку зберігаються вітчизняні друковані видання 1918 р., у яких йдеться про тогочасне суспільно-політичне, соціально-економічне та культурне життя Києва.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Історіографія київської тематики неосяжна, адже дивне місто на пагорбах, розташоване повздовж величного Дніпра, цікавило значну кількість авторів, починаючи від доби раннього середньовіччя. Серед сучасних дослідників киевознавства варто виокремити таких пошуковців, як В. Киркевич, Д. Малахов, С. Тараненко, Ю. Мисько, О. Зажигалов та інших. Хронологічно близькою до цієї розвідки є книга С. Машкевича "Київ 1917—1920 рр." [4].

Метою статті є аналіз вітчизняних друкованих видань 1918 р., присвячених Києву, що зберігаються в архівному фонді Книжкової палати України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звертаючись до історії, зауважимо, що 1918 р. був надзвичайно багатим на події державного будівництва: на його початку, 9 січня, проголошено Четвертий (самостійницький) універсал Української Центральної Ради (УЦР), згодом, 29 квітня, в останній день свого існування, УЦР проголосила Конституцію Української Народної Республіки (УНР), того самого дня внаслідок державного перевороту до влади прийшов гетьман Павло Скоропадський і, врешті-решт, уночі з 13 на 14 листопада було утворено Директорію, що стала органом антигетьманського повстання й відновлення УНР.

І це лише національний сегмент тогочасних подій. Не слід забувати, що наприкінці січня 1918 р. владу в Києві захопили більшовики, а на початку березня того самого року до столиці увійшли німецько-австрійські "визволителі". Ці події відбувалися на тлі різноманітних, протилежних за своєю суттю, суспільних реакцій. Зокрема, на захист Української Центральної Ради стали герої Крут, а на боці більшовиків виступили робітники столичного заводу "Арсенал". Щодо суспільного ставлення до військ німецького генерала Г. Ейхгорна та його австрійського колеги Е. Бельца, то в лоні ініціаторів їх приходу — уряді УНР — спостерігалось нетривале в часі задоволення, саме до того моменту, як "союзники" ініціювали державний переворот і прихід до влади гетьмана Скоропадського, а столичні симпатичні більшовиків до появи німців і австрійців у Києві були налаштовані вороже.

Згодом неприйняття німецько-австрійської присутності на наших теренах на певний час об'єднало за-

пеклих супротивників — національні сили, що відстоювали УНР, і більшовиків, які боронили радянську владу в Україні. Результатом цього маловідомого дотепер політичного альянсу стало більшовицьке фінансування антигетьманського повстання в Києві, про що в політичній еміграції розповідав член УЦР М. Шаповал. Звинувачуючи одного з лідерів Директорії, колишнього голову Генерального секретаріату В. Винниченка в тому, що він взяв гроші у більшовиків для повалення влади Скоропадського, М. Шаповал наголошував, що на знак протесту відмовився працювати в Директорії.

Цікаво, що книговидавничий Київ — як центр найзапекліших баталій у боротьбі за владу — на зазначені події реагував доволі спокійно. Впродовж карколомного 1918 р. столичні видання продовжували друкувати заздалегідь написані рукописи. Зокрема, видавництво В. Кульженка підготувало путівник Києвом (автор К. Широцький, він же відомий український історик К. Широцький), у якому, окрім багатого текстового матеріалу, було розміщено план міста та 58 ілюстрацій [6]. Книга загалом налічувала 356 сторінок. Головним пунктом її продажу стала книгарня Л. Ідзіковського, розташована на Хрещатику.

Путівник видано на якісному папері, позначено емблемою архістратига Михаїла та присвячено легендарній знавчині в галузі мистецтвознавства П. Гудаловій, що була близькою людиною і для автора, і для видавця. Дружина видавця путівника й колега по цеху автора Поліна Кульженко (Гудалова — її сценічне прізвище) відома насамперед тим, що працювала директоркою Київської картинної галереї під час гітлерівської окупації столиці й складала списки на вивезення художніх цінностей до Третього Рейху. За радянських часів її звинувачували і у причетності до зникнення славнозвісної Бурштинової кімнати. За перелічені гріхи жінку було засуджено й ув'язнено — у таборі вона провела майже 10 років. Після звільнення жила в російському місті Кострома, де працювала мистецтвознавцем.

Не менш цікавою є й авторська постать — історик Костянтин Широцький залишив по собі велику кількість наукових праць, зокрема розвідку "Коліїщина", що також зберігається на полицях архіву Книжкової палати України.

У передмові до путівника, датованій 18 липня 1917 р., зазначено, що видання призначено для тих, хто прагне побачити Київ "зі слідами художнього смаку", Київ, "пов'язаний з видатними явищами культурного життя в минулому і теперішньому". Автор не претендував на цілковиту повноцінність викладу, через що радив читачам звертатися до фундаментальних праць, зокрема досліджень митрополита Євгенія, пошуковців Д. Айналова й Е. Редіна (Софійський собор), І. Фундукля (стародавні артефакти Києва), М. Закревського (опис давнього Києва), В. Антоновича (монографія, археологічна карта Києва), П. Лашкарьова (церковно-археологічні нариси), М. Сементовського, І. Толстого, Н. Кондакова (давньоруські київські пам'ятки), М. Захарченка (розповідь про Київ), М. Петрова (топографічний нарис давнього Києва), Я. Смірнова (малюнки старого Києва), В. Іконнікова (Київ у 1654—1874 рр.). По суті, К. Широцький навів ґрунтовну бібліографію з обраної теми, укладену на момент написання книги.

Історичний нарис путівника складався з п'яти розділів:

1. Старе місто — описи таких об'єктів, як Золоті та Львівські ворота, церкви Святого Георгія та Святої Трини, Десятинна та Андріївська, Трьох Святителів та Різдва Христового, Софійський собор, Михайлівський монастир та монастир Дмитра і Петра, Брама Заборовського, Софійська та Михайлівська площі, Володимирська гірка та інші [6, с. 10—127].

2. Поділ — описи таких пам'яток: Пам'ятник хрещення, Олександрівський узвіз, Києво-Могилянська академія, Будинок Сухоти, Замкова гора, набережна, фонтан Самсона, Гостиний двір, Будинок магістрату, Грецький, Братський та Флоровський монастирі, Успенський собор, церкви: Борисоглібська, Соборна, Пророка Іллі, Воскресіння, Миколая Доброго, Покрови Божої Матері, Петра і Павла, Костянтина та Олени та інші [6, с. 128—201].

3. Плоське, Щекавиця і Оболонь — розповіді про церкви Введення, Йорданську, Кирилівську, околиці Кирилівського монастиря, Дорогожичі, Оболонь та Щекавицю [6, с. 202—217].

4. Сади і Печерськ — розповіді про Купецький та Царський сади, комплекс Києво-Печерської лаври, Аскольдову могилу, Видубицький, Лікарняний, Троїцький та Вознесенський монастирі, Царську, Печерську та Соборну площі, Тріумфальну браму, Звіринець, замок Сімеона Олельковича, пам'ятник Костянтину Острозькому, церкви Різдва Богородиці, Воскресіння Христового, Феодосія Печерського, Дива Архістратига Михаїла, Іоанна Предтечі та інші [6, с. 218—312].

5. Хрещатик, Липки, Нове будівництво та околиці — описи Вишгорода, Межигір'я, Труханового острова, Либеді, Липок, Хрещатика й новобудівель, розташованих між старим містом і Либіддю, зокрема опис Бібіковського бульвару [6, с. 313—346].

Справжньою окрасою путівника стали ілюстрації, що зафіксували історичні об'єкти, котрі не збереглися до наших часів, зокрема Золоті ворота в малюнку 1651 р. [6, с. 12], Михайлівський монастир [6, с. 111], Успенський собор [6, с. 181] тощо.

Вдалим доповненням до путівника К. Широцького стала наукова розвідка Ф. Ернста, видана то-

вариством "Друкар" 1918 р. [2]. Праця, присвячена архітектурі Києва XVIII ст., містить ґрунтовні розповіді про майстрів столичного бароко — Й. Шеделя, С. Ковніра, І. Григоровича-Барського. Розвідку було оприлюднено в тогочасному історико-літературному журналі "Наше минуле" і, з метою популяризації історичних знань, згодом надруковано окремим виданням. На думку сучасного історика С. Білоконя, журнал "Наше минуле" віддзеркалював ментальну специфіку лівобережних українців, тісно пов'язаних із російською культурою, й був створений на противагу галицьким виданням М. Грушевського.

Суспільно значущою є й інша праця Ф. Ернста, що побачила світ у київському видавництві "Гуро" 1918 р. [3]. Автор присвятив розвідку художнім скарбам Києва, котрі постраждали внаслідок бойових дій у столиці впродовж 1918 р. Ф. Ернст зауважував, що найбільшої шкоди культурній спадщині міста завдали вуличні бої, котрі точилися впродовж 17—26 січня 1918 р. [3, с. 3]. Значних культурних втрат Київ зазнав і внаслідок вибуху Звіринця 5 червня 1918 р. [3, с. 14] та масштабної пожежі на Подолі 14 червня 1918 р. [3, с. 16]. Через прицільний вогонь більшовицьких гаубиць у січні 1918 р. найбільше постраждали райони Печерська та Старого міста: у Військовий Микільський собор влучило 35 снарядів, знищивши його південний та східний фасади, купол і стелю, старовинний іконостас [3, с. 4]. Під жахливим обстрілом опинилася Лавра (дзвіниця, друкарня, проскурня, Палатна башта). Снаряд розтрощив одну з колон портика в амфірному будинку № 40 на Московській вулиці [3, с. 4]. Великої руйнації зазнали панські маєтки на Липках, Царський палац, єпархіальне училище, кірха [3, с. 6]. У Михайлівську Золотоверху церкву влучило сім снарядів, було зруйновано купол і один зі старовинних вівтарів [3, с. 6]. Стіни Золотих воріт зазнали не менше п'яти гарматних пошкоджень, Андріївська церква — не менше трьох [3, с. 6]. Під густим вогнем опинився Педагогічний музей, де засідала Центральна Рада. Володимирський собор пережив вісім гарматних влучень, внаслідок чого було пошкоджено розпис М. Нестерова "Різдво Христове" [3, с. 8].

25 січня, коли більшовики входили в Київ, гарматний обстріл було спрямовано на будинок М. Грушевського, розташований на вулиці Паньківській. Будівля перетворилася на суцільне вогнище, в якому згоріли унікальні художні зібрання М. Грушевського і В. Кричевського [3, с. 8].

Зокрема, колекція В. Кричевського, котру він збирав упродовж 30 років, налічувала майже 80 старовинних килимів (часів Людовіка XVI, імператриці Єлизавети, турецькі, середньоазійські, перські, українські гобелени XVIII ст.), понад 100 одиниць кольорового українського скла (жбани, келихи, вази, миски, чарки, штофи, анімалістичні вироби у вигляді ведмедів, баранів, голубів), майже 500 одиниць української та закордонної кераміки, а також старовинні іграшки. У зібранні зберігалися мідні дошки, котрі гравював Г. Левицький, старовинні українські портрети. У вогні загинуло 150 картин самого В. Кричевського [3, с. 10—11].

Непоправною втратою стало знищення колекції професора М. Грушевського, що складалася зі 123 килимів, богемського, венеціанського й українського скла, кістяних і срібних виробів, посуду, одягу, меблів, майже 100 одиниць російського, саксонського та українського фарфору, унікальних картин, авторство однієї з яких приписували І. Мазепі [3, с. 12].

Після встановлення радянської влади в Києві справжнього погрому зазнало зібрання картин М. Терещенка. Ф. Ернст із боєм зазначав про розідрані на шматки та понівечені шабельними ударами полотна видатних майстрів (В. Васнецова, І. Шишкіна, В. Сурикова, В. Поленова, М. Кузнецова). Окрім того, колекцію було пограбовано: зникло 40 картин російського живопису, 188 етюдів та ескізів В. Верещагіна, гравюра І. Крамського, 3 бронзові статуї та 44 художніх альбоми [3, с. 12, 14].

Унаслідок страшного вибуху на Звіринці 5 червня 1918 р. значних руйнацій зазнали будівлі Видубицького та Троїцького монастирів, а також Братське кладовище [3, с. 14—15]. Окремі райони густонаселеного Подолу вигоріли вщент внаслідок пожежі 14 червня 1918 р. [3, с. 16].

Як наголошує Ф. Ернст, однією з причин руйнації художніх цінностей Києва стало хижацьке ставлення до них з боку Міністерства внутрішніх справ гетьманського уряду. Зокрема, автор з обуренням зазначав про брутальне порушення рішення Ради Міністрів про передачу Царського палацу у відомство Міністерства народної освіти. У будівлю було завезено унікальні музейні експонати для подальшого монтажу експозиції Національної картинної галереї поряд із Воєнно-історичним музеєм, що вже діяв на той час. Утім, керівники гетьманського МВС наказали винести музейне майно на подвір'я, а частину речей взагалі викинути з вікон [3, с. 20]. На вулиці цю ганебну "геростратову" справу довершила банальна злива. Згодом понівечені залишки експозиції опинилися у брудному вологому підвалі будівлі Генерального штабу. Засуджуючи дії гетьманських урядовців, Ф. Ернст зауважував, що за нетривале правління більшовиків музей отримав охоронну грамоту і його колекція залишилася неушкодженою [3, с. 20]. Ця констатація стала неабияким виявом авторської об'єктивності, адже саме більшовицьке бомбардування Києва в січні 1918 р. мистецтвознавець назвав найбільшим злочином щодо старовинного міста, а період правління упродовж кінця січня — лютого 1918 р. схарактеризував як "одномісячний каліфат більшовиків" [3, с. 3].

Шкідливим для художніх цінностей Києва, за висловом автора, стало також винищення артефактів минулого "з політичних мотивів". Ф. Ернст зазначав, що у цій справі слід послуговуватися винятково історико-культурним та естетичним критеріями, тож не можна нищити пам'ятники з мотивів "сучасного стану України" [3, с. 18]. Автор наголошував, що за останні півтора року влада в Києві змінювалася шість разів, і якщо кожен новий уряд прагнучим перекинути Київ на власний смак і політичний лад, то що залишиться від нещасної столиці ... [3, с. 18]. Як тут

не згадати хвилю нещодавнього вандалізму стосовно пам'ятникової спадщини, що так гучно прокотилася містами й селами нашої неньки-України.

Надзвичайно актуальною в контексті сьогодення є праця В. Прокоповича "Київська міліція", що вийшла в першому номері журналу "Наше минуле", а згодом була надрукована окремим накладом [5]. Автор дослідив феномен самоврядного Києва — київську міліцію, яка уособлювала дію Магдебурзького права й була яскравою ознакою міста. Від доби середньовіччя кияни мали право утворювати загони самозахисту — на момент скасування Магдебурзького права в Києві налічувалося 2 тис. міліцейської піхоти та 500 кіннотників [5, с. 8]. Загони міліції брали участь у святкових церемоніях міста, зокрема під час Водохрещі, Маковія. Урочистості настільки вражали, що іноземці заздалегідь планували ділові візити саме в ці святкові дні: наприклад, М. Садик-Паша зазначав, що, ідучи на контракт до Києва, прагнув потрапити туди не пізніше 5 січня [5, с. 5]. Тож нещодавно скасована назва правоохоронних органів має глибокий історичний зміст і уособлює багатовікові традиції самоврядування в українських містах, що користувалися таким цивілізаційним здобутком Західної Європи, як Магдебурзьке право. А отже, чи варто було відмовлятися від власної термінології й повертати назву, поширену за царської влади, — питання, на наш погляд, риторичне.

Цікавим для сучасника і вкрай корисним для споживача 1918 р. став кишеньковий довідник "Весь Київ". Окрім великої кількості різноманітної реклами, він містив адреси й номери телефонів керівної верхівки Гетьманату, зокрема й Павла Скоропадського. Фактично, замовивши номер 1-21, будь-який мешканець столиці міг поговорити з Ясновельможним Гетьманом Всея України [1, с. 1]. Довідник містив координати гетьманського уряду [1, с. 1—2], установ Воєнного(!) міністерства [1, с. 3—4] та Міністерства внутрішніх справ [1, с. 4—6]. Окрім того, було наведено докладну інформацію про міністерства: торгівлі і промисловості [1, с. 6—7], освіти [1, с. 8], юстиції [1, с. 8—9], праці [1, с. 9], закордонних справ [1, с. 10], землеробства [1, с. 11], морське [1, с. 12], шляхів [1, с. 12—13], народного здоров'я [1, с. 13], продовольства [1, с. 14—15], фінансів [1, с. 15—17], сповідань [1, с. 17]. Користувачі довідника мали координати Державної канцелярії гетьмана [1, с. 14], Головного управління пошти і телеграфу [1, с. 17—18]. У виданні перелічено всі громадські установи Києва, що діяли на той момент, зазначено адреси акціонерних товариств, артілей, банків, лікарів, редакцій газет і журналів, художніх і музичних шкіл, ресторанів, майстерень із виготовлення скла, надгробків, штучних зубів тощо. Загалом, довідник, попри кишеньковий формат, відображав повноцінну картину повсякденного життя киянина столітньої давнини.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що, попри революційні події, заколоти, перевороти, жорстоку боротьбу між прибічниками різних таборів громадянської війни, друковані видання 1918 р., присвячені Києву, вирізнялися "мирним" змістом і

увічнювали історико-культурні здобутки прадавньої столиці українського народу. Водночас автори книгодруків не залишались осторонь від кричущих фактів революційного вандалізму, що призводили до втрати

художніх цінностей Києва. Довідникова література часів Гетьманату Павла Скоропадського укладалася за принципами демократичної відкритості й доступності інформації.

Список використаної літератури

1. *Весь Киев в кармане*. — Киев : Изд-е "Книжник", 1918. — 28 с.
2. *Ернст Ф. Київські архітекти XVIII віку* / Ф. Ернст. — Київ : Вид. тов-во "Друкар", 1918. — 23 с.
3. *Эрнст Ф. Художественные сокровища Киева, пострадавшие в 1918 году* / Ф. Эрнст. — Киев : Изд-во "Гуро", 1918. — 20 с.
4. *Машкевич С. Киев 1917—1920. Т. 1. Прощание с империей* / С. Машкевич. — Киев : Фолио, 2019. — 198 с.
5. *Прокопович В. Київська міліція* / В. Прокопович. — Київ : Вид. тов-во "Друкар", 1918. — 13 с.
6. *Шероцкий К. В. Киев. Путеводитель* / К. В. Шероцкий. — Киев : Изд-е В. С. Кульженко, 1918. — 356 с.

Larysa Doiar

Kyiv in printed editions 1918

The presented research is substantively and conceptually related to the studies on the history of Kyiv. Against the backdrop of a critical analysis of the period of the revolutions, the First World War and the Civil Wars, the author reviews the printed publications of 1918 on various aspects of the capital's current life. The article uses books printed in the archives of the Book Chamber of Ukraine. Among the latter are rare books such as a guide to Kiev, compiled by famous Ukrainian historian K. Shyrotsky, scientific works by Ukrainian art historian F. Ernst, and historian V. Prokopovych. These editions state the cultural achievements of Kyiv, demonstrate them in historical retrospect, and actualize the problem of their preservation. The issue of revolutionary vandalism arises with extreme urgency when invaluable works of art, objects of applied art, and original artifacts of everyday life are killed as a result of gunfire and street battles. Drawing on 1918 domestic publications, the author recounts the horrific loss of unique artistic values, including the private collections of M. Hrushevsky and V. Krichevsky. Historical works available in the archival archives reflect the widespread tendency of their popularization among different sections of society at that time. Informative in the context of the development of Kiev studies is a pocket (address-telephone) directory in Kiev in 1918, which presents the colorful and, in fact, full face of the capital, starting with the state authorities and ending with the small issues of the private life of ordinary people of Kiev.

Keywords: historical and cultural reference book; art treasures of Kyiv; private art collections; revolutionary vandalism; traditions of metropolitan self-government; address book

References

1. *Ves Kiev v karmane*. (1918). Kiev: Izd-e "Knizhnik".
2. Ernst F. (1918). *Kiyivski arhitekti XVIII viku*. Kyiv: Vid. tov-vo "Drukar".
3. Ernst F. (1918). *Hudozhestvennye sokrovisha Kiev, posttravavshie v 1918 godu*. Kiev: Izd-vo "Guro".
4. Mashkevich S. (2019). *Kiev 1917—1920. T. 1. Proshanie s imperiej*. Kiev: Folio.
5. Prokopovich V. (1918). *Kiyivska miliciya*. Kyiv: Vid. tov-vo "Drukar".
6. Sherockij K. V. (1918). *Kiev. Putevoditel*. Kiev: Izd-e V. S. Kulzhenko.

Надійшла до редакції 26 вересня 2019 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 791.43:659.133(477)"1947/1994":0.17.1НБУВ(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.1(282).48-52

Анжела Шумілова,

молодший науковий співробітник НБУВ,

e-mail: AngelaShumil@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4731-2346>

Український кіноплакат 1947—1994 років із фондів НБУВ як особливий вид творчості та масової комунікації

Розглянуто український кіноплакат 1947—1994 рр. із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Висвітлено результати дослідження історичного розвитку кіноплаката, зокрема особливості та форми створення композиційних сюжетів тощо.

Фонд українського тиражного кіноплаката НБУВ налічує понад 3500 примірників, що віддзеркалюють історію розвитку кіномистецтва. Розвиваючи творчий потенціал, кіноплакат став помітним самостійним явищем і посів провідне місце у сфері пропаганди.

Природа кіноплаката дає змогу розглядати його як соціально-комунікативний засіб та предмет образотворчого мистецтва, що належить до різних жанрів. Жанр доволі точно відображає актуальність мистецтва, відгук творчих зусиль художників на історичні умови та запити часу. Як носій візуальної інформації в засобах масової комунікації кіноплакат у графічному дизайні постає цілісним художньо-комунікативним явищем. Цей засіб інформації слугує потужним інструментом впливу на свідомість людини. Розглядаючи плакати, призначені для реклами фільму, дістаємо повнішу інформацію про нього. Кіноплакат у сконцентрованій формі розкриває зміст стрічки, а також відбиває

індивідуальні риси художника. Кожний аркуш — це вагоме джерело для дослідження персоналії (акторів, звукооператорів, постановників, режисерів, сценаристів, художників тощо), кіностудій, на яких було створено фільми.

Ключові слова: український кіноплакат; науковий каталог; кіномистецтво 1947—1994 рр.; графічний дизайн; композиційний сюжет; масова комунікація

Постановка проблеми. У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського накопичено неоціненні скарби української культури, поміж яких і кіноплакати 1947—1994 рр. **Актуальність** статті полягає в тому, що донедавна дослідження кіноплакатів радянської доби залишалося поза увагою вітчизняної наукової спільноти. Пропонована розвідка спрямована на поглиблення дослідницької роботи з вивчення історії кінематографа, повернення із забуття імен художників-плакатистів завдяки аналізу тиражного кіноплаката періоду СРСР.

Мета статті — дослідити джерельну базу фонду кіноплакатів 1947—1994 рр. відділу образотворчих мистецтв НБУВ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із тематичних різновидів плаката є кіноплакат — друковане образотворче видання великого формату, призначене для рекламування, просування й популяризації кінофільмів. Унікальним фактографічним джерелом для дослідників світового кінематографа 1947—1994 рр. слугує колекція українського тиражного кіноплаката ХХ ст., що зберігається у фонді відділу образотворчих мистецтв НБУВ та ґрунтовно висвітлена в науковому каталозі Л. Гутник "Український кіноплакат 1947—1994 років з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського" (Київ, 2018) [2].

У виданні репрезентовано унікальні кіноплакати перших кольорових радянських фільмів, рідкісні плакати довоєнної доби, часів "відлиги" та пізнього радянського періоду 1970—1990-х рр. Науковий каталог — незамінний складник дослідження різноманітних аспектів життя та творчості митців, чия діяльність була маловідомою через ідеологічні, політичні чи інші причини. Зазначений довідник суспільно-гуманітарного напрямку здобув диплом лауреата в конкурсі на краще книжкове видання НАН України [3, с. 50].

Зібрання плакатів НБУВ може слугувати допоміжною джерельною базою та документальним ресурсом для дослідження вітчизняного й зарубіжного кіномистецтва, історії українського кіноплаката, а також видавничої діяльності фабрики "Укррекламфільм".

Кіноплакат пройшов складний і водночас цікавий шлях розвитку, позначений етапами піднесення та згасання, власною естетикою, особливим стилем майстрів. Становлення цього виду графічного мистецтва було зумовлено, з одного боку, завданнями будь-якого видовищного плаката, з іншого — намаганням авторів засобами графіки увиразнити своєрідність мови кіно.

За допомогою простих геометричних форм плакатисти створювали живі композиційні сюжети. Сильна образотворча школа допомогла кіноплакату 1947—1994 рр. стати популярним і професійним жанром [8].

Художники співпрацювали з талановитими кінематографістами, занурюючись у натхненну творчу атмосферу. Слід наголосити, що плакатам тих часів притаманна різноманітність стилів і технік образо-

творчого мистецтва. Окремі автори застосовували суто живописну манеру створення портретних образів головних героїв фільмів [2, с. 20]. До таких зразків, наприклад, належать: "Над Черемошем" (художники М. Гантман, В. Мигулько, 1955), "На семи вітрах" (художник І. Суржер, 1962), "Гірські месники" (художник В. Овсянников, 1964), "День щастя" (художник В. Бескакетов, 1964) тощо (фото 1).

Фото 1

Окрім того, плакатисти залюбки імітували застосовані в кінофільмах техніки, зокрема викривлення пропорцій, коротку фокусну відстань, нестандартні кути освітлення та можливість самостійно вибирати кольорову палітру. В наш час колористичні рішення обговорюють і затверджують режисер та оператор на етапах підготовки й виробництва фільму. Та в епоху чорнобілого кінематографа саме художники вирішували, в якому кольорі, завдяки кіноплакатові, репрезентуватимуть глядачам монохромну картину [6].

Перші повоєнні роки відкрили нову сторінку в історії вітчизняного кіноплаката. Страшні потрясіння залишилися позаду. У 1945 р. під егідою Держкіно було організовано повноцінний рекламно-видавничий відділ "Рекламфільм", що випускав кінорекламу до середини 1990-х рр.

У тематичному й жанровому аспектах більшість фільмів були одноманітними, загалом на історичні та біографічні теми. Склалася чітко виражена тенденція до піднесення ролі окремих особистостей в історичному процесі. Відмінною рисою кінопрокату стало скорочення випуску вітчизняних фільмів, широка демонстрація трофейних і довоєнних американських та європейських стрічок. Тиражі плакатів зросли в кілька разів. Утім, на концепції кіноплаката ці роки принципово не позначилися, лише виразнішим стало тяжіння до акцентування урочистості, значущості рекламного твору. Переважали роботи, створені на основі портретних кінокадрів ("Повість про справжню людину", 1948; "Молода гвардія", 1948; "Сталінградська битва", 1949) [4]. На жаль, у фондах НБУВ кіноплакатів 1948—1949 рр. немає.

Від середини ХХ ст. вітчизняний кіноплакат не був предметом особливої уваги з боку вчених, мистецтвознавців і зацікавлених осіб. Виняток становили видання, котрі досліджували з контрпропагандистською

метою, що відповідало принципам радянської ідеології. До таких, зокрема, належить, кіноплакат "Радянська Україна" (художник Ш. Кремерман, Київ, 1947) (фото 2).

Розквіт кіноплаката припадає на період 1960—1990 рр. Для його створення використовували різноманітні сюрреалістичні комбінації, натяжки, алегорії тощо, важливу роль відігравали фотографія й живописне зображення. Плакат демонстрував нові можливості фотомонтажу, поєднуючи кінокадри та рекламну постановочну фотографію [6]. Багато праці й художньої майстерності сконцентровано в цих зразках прикладної графіки, яким, на жаль, судилося жити лише кілька місяців прокату фільму. В історії кіно були моменти, коли до пересічних картин виготовляли яскраві плакати, зовсім не схожі на сучасні афіші, як от до стрічки "І потече Дніпро за Перекоп" (художник О. Семенко, 1963). Специфікою жанру кіноплаката є те, що його створювали в стислі строки: фільм переглядали, а відтак художник виготовляв плакат; іноді це відбувалося напередодні прем'єри [1]. Проте певні особливості творчого процесу не завадили кіноплакату стати яскравим представником авангардного мистецтва окресленої доби.

Характерною рисою кіноплакатів 1950—1960-х рр. є посилення інтересу художників до метафоричних, асоціативних рішень. Наприклад, художник Бідерсклярів 1961 р. створив плакат до хронікально-документального кінонарису "Україна, 1960" (фото 3), де символічний образ країни у промінні сходу сонця викликав у глядачів яскраві асоціації з піднесенням і розквітом державної промисловості.

Фото 2

Фото 3

А от плакат художника О. Ніколайця, створений 1963 р. до кінокомедії "Маршрут 99" (фото 4), містить зображення прозорого автобуса з пасажирами, які лізуть один до одного у кишеню, й викликає протилежні емоції.

Фото 4

Аналіз кіноплакатів зазначеної доби свідчить, що особливих успіхів кіномистецтво досягло в царині історичної тематики. Лейтмотивом мистецтва став героїзм народу в тяжкі роки Другої світової війни.

Художників надихали масштабність і трагізм образів, сила кадрів фільму. У фонді відділу образотворчих видань НБУВ зберігаються плакати до стрічок "Котовський" (художники О. Капітан, Л. Капітан, 1963 р.), "Царева милість" (художник Б. Шац, 1963 р.), "Гамлет" (художник В. Овсянников, 1964 р.), "Замах" (художник О. Лемберський, 1966 р.) та інших (фото 5).

Фото 5

Аналізуючи видання окресленого періоду, спостерігаємо, як виявлялася громадянська позиція художників, зріле розуміння суспільної агітаційної функції кіноплаката. Завдання графіків стали суголосними з метою, що стояла і перед авторами політичного плаката.

Кіноплакати, що уособлювали громадянський чи патріотичний пафос, й донині залишаються літописом почуттів народу, документами історії. Невеликі за розміром, надруковані на папері поганої якості, ці зразки графічного мистецтва свідчать про пряму участь їхніх авторів у загальній справі боротьби з ворогом. Кіноплакати зачаровують емоційною силою, особливо вражають мужні обличчя та сповнені гніву очі героїв. Плакати промовляють до нас суворою, простою, зрозумілою мовою, що суголосна тематиці боротьби народу з фашистськими загарбниками [7], наприклад, "Живі і мертві" (художник О. Ворона, 1964 р.), "Батько солдата" (художник І. Кружков, 1966 р.), "Блокада" (художник О. Ворона, 1974 р.), "В бій ідуть тільки старики" (художник Ю. Агапов, 1974 р.) (фото 6). Плакати до фільмів про війну вирізняє високий ступінь натуралізму: художня правда, прагнення з філософського погляду обмірковувати суспільні процеси, намагання зробити образ виразнішим і глибшим.

Фото 6

В українських кіноплакатах 1947—1994 рр. спостерігаємо вплив польської школи художників, засновником якої вважають Х. Томашевського. Автори широко застосовували графіку й оригінальні шрифти, що складали рядки назв і написів, органічно поєднуючи їх із зображенням. Оскільки митці намагалися якнайточніше відобразити задум авторів фільму, їхні

плакати зберігали пластичну винахідливість, зміст картини концентрувався у знакових і символічних формах [5]. Наприклад, на кіноплакаті до стрічки "Степанова пам'ятка" (художник В. Шостя, 1976 р.) у вигині тулуба ящірки з короною на голові можна розгледіти профіль жінки, а на плакаті до фільму "Село Качка" (художник В. Шостя, 1977 р.) пейзаж місцини розміщено в окресленому контурі голови чорта, будиночок нагадує самовар (фото 7).

Фото 7

Ця доба стала справжнім злетом кіноплакатного мистецтва. Його унікальні і високотехнічні зразки сприймали не як рекламу, а як захопливі й завершені художні твори. Дивлячись на плакати, люди прагнули переглянути фільм, аби зіставити власне враження зі сприйняттям художника. Кіноплакат не тільки привертав увагу й пробуджував думки, а й потребував співпереживання, стимулюючи інтерес до кінострічки.

Під час роботи кіноплакатисти зазвичай обмежені візуальним рядом фільму. Історія має чимало дивовижних прикладів, як художники, працюючи з матеріалом кінокартини, пропонують власні рішення і образну систему, зокрема у плакатах до фільмів "Не хочу бути дорослим" (художник В. Решетов, 1983 р.), "Потрібна солістка" (художник О. Малакова, 1984 р.) (фото 8).

Фото 8

Кіноплакат до фільму "Особиста справа Анни Ахматової" (художник В. Єрка, 1989) лаконічно й символічно розповідає про важку долю поетеси у роки політичних репресій (фото 9).

Зображення колючого дроту як уособлення тоталітарно-комуністичного режиму, бачимо також і в кіноплакатах до художнього фільму "Факт" (художник Л. Даценко, 1981), хронікально-документальної стрічки

"Чорнобиль: хроніка важких тижнів" (художник Ю. Воевода, 1987), політичного детективу "Загін" (художник Ю. Воевода, 1988).

Неможливо оминати увагою й іншу роботу художника В. Єрка (1987), який репрезентував власне бачення образу номенклатурного чиновника у стрічці "Забута мелодія для флейти" (фото 10).

Фото 9

Фото 10

Мистецтво плаката потребує повсякчасного вдосконалення та руху вперед. Нині художники розвивають технології графічного дизайну, що набув різноманітних і винахідливих форм ще у 1920—1930-х рр.

Двома останніми десятиліттями ХХ ст. плакат став улюбленим об'єктом для багатьох дизайнерів-графіків, які прагнули висловити власну громадянську позицію в цьому жанрі. За доби перебудови плакат був в авангарді професії: "Він завжди на вістрі, вловлює дух часу, а іноді й випереджає його, заглядаючи в майбутнє" [5]. У 1990-х рр., завдяки комп'ютерним технологіям, розпочався новий етап розвитку кіноплаката, а отже його традиційний формат сьогодні є рідкістю, поступившись місцем афішам, створеним засобами комп'ютерної графіки.

Нині український кіноплакат — це повноцінний і самостійний вид масової комунікації, один із найцікавіших і найкреативніших жанрів графічного дизайну. Різноманітність жанрів і стилістичних напрямів у сучасному кінематографі надає плакатистом змогу обрати різні художні рішення, побудовані за сюжетним чи монтажним принципами, на пріоритетному значенні деталей чи портрету.

Висновки. Кіноплакатам належить вагоме місце поміж друкованих видань, що крізь призму кінематографа віддзеркалюють об'єктивну картину життя народу як на терені України, так і за її межами. Кіноплакати, що зберігаються у фондах НБУВ, дають змогу простежити історію розвитку кіно на тлі історичних та суспільно-політичних подій періоду 1947—1994 рр., зробити висновки про багатство й різноманіття художніх технік, що їх застосовували плакатисти, аби стисло й виразно розкрити тему кінострічки, донести до глядачів задум її творців і заохотити до перегляду. Ці видання відіграють важливу роль у подальшому дослідженні творчого доробку представників кіно- та образотворчого мистецтва, вивченні історії розвитку кіноіндустрії, поліграфічного виробництва тощо.

Список використаної літератури

1. Агапова Н. Киноплакат: краткая история в картинках / Н. Агапова. — Режим доступа: <http://archives.colta.ru/docs/1631>. — Загл. с экрана (дата обращения 14.08.2019).
2. Гутник Л. Графічний літопис історії кіно / Л. Гутник // Український кіноплакат 1947—1994 років з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : наук. кат. — Київ : Академперіодика, 2018. — С. 7—24.

3. Діденко Ю. Найкраща академічна книга: про щорічний книжковий конкурс Національної академії наук України / Ю. Діденко // Вісник Книжкової палати. — 2019. — № 4. — С. 50.
4. Ерохіна Ю. В. Российский киноплакат как феномен графического дизайна (1890—1940 гг.) : автореф. ... дис. канд. искусствоведения / Ерохина Юлия Валерьевна ; ГОУВПО "Санкт-Петербургский государственный университет технологии и дизайна". — Санкт-Петербург, 2008. — Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/rossiyskiy-kinoplakat-kak-fenomen-graficheskogo-dizayna>. — Загл. с экрана (дата обращения 09.08.2019).
5. Игошина Т. С. Графический дизайн отечественного социального плаката: история и современные тенденции : дис. ... канд. искусствоведения / Игошина Татьяна Сергеевна ; Всерос. науч.-исслед. ин-т техн. эстетики. — Москва, 2009. — 187 с. — Режим доступа: [www.http://www.dslib.net/tech-estetika/graficheskij-dizajn-otechestvennogo-socialnogo-plakata-istorija-i-sovremennye.html](http://www.dslib.net/tech-estetika/graficheskij-dizajn-otechestvennogo-socialnogo-plakata-istorija-i-sovremennye.html). — Загл. с экрана (дата обращения 09.08.2019).
6. История советского кино в киноплакате: от первых афиш 20-х к классике 70-х. — Режим доступа: <https://regnum.ru/news/cultura/2132740.html>. — Загл. с экрана (дата обращения 14.08.2019).
7. Филиппова А. Советский киноплакат (27 мая 2014 г.) / А. Филиппова. — Режим доступа: <https://banglangstudio.ru>. — Загл. с экрана (дата обращения 07.05.2019).
8. Яковюк Л. М. Геометрія в образотворчому мистецтві / Л. М. Яковюк. — Кіровоград : Вид-во обл. ін-ту післядипломної педагог. освіти ім. В. Сухомлинського, 2011. — 40 с.

Angela Shumilova

Ukrainian film poster of 1947—1994 from the collections of the VNLU as a special kind of creativity and mass communication

The article is devoted to the research of the Ukrainian movie poster of 1947—1994 from the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU).

The VNLU Ukrainian Circulation Poster Foundation has more than 3500 copies that reflect the history of cinema development in general. Developing creative potential, the movie poster became a noticeable independent phenomenon and occupied a leading position in the field of propaganda.

The nature of a movie poster makes it possible to see it as a social and communicative tool and as a subject of fine arts belonging to different genres. The genre quite accurately reflects the actuality of art, the response of artists' creative efforts to historical conditions and the request of time. Being a carrier of visual information in mass media, a poster in graphic design appears as a complete artistic and communicative phenomenon. This tool of information is a powerful tool for influencing human consciousness. By means of looking at the posters that are used to promote the movie, we get information about the movie. The movie poster reveals the content of the movie, reflects the individual features of the creator of the poster. Each sheet is a powerful source for exploring the personalities (actors, sound producers, directors, directors, screenwriters, film artists, etc.), film studios that made the films.

The article analyzes the movie posters of 1947—1994 that are stored in the funds of the VNLU. The results of observations on the forms of composing plots and the historical development of the poster are covered.

Keywords: *Ukrainian movie poster; scientific catalog; cinematography; 1947—1994; graphic design; composite story; mass communication*

References

1. Agapova N. (2019). *Kinoplakat: kratkaya istoriya v kartinkah*. Available at: <http://archives.colta.ru/docs/1631>.
2. Hutnyk L. (2018). Hrafichnyi litopys istorii kino. *Ukrainskyi kinoplakat 1947—1994 rokiv z fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, pp. 7—24. Kyiv: Akadempriodyka.
3. Didenko Yu. (2019). Naikrashcha akademichna knyha: pro shchorichnyi knyzhkovyi konkurs Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 4, p. 50.
4. Erokhina Yu. V. (2008). *Rossiyskiy kinoplakat kak fenomen graficheskogo dizayna (1890—1940)*. PhD. Sankt-Peterburg. Available at: <http://cheloveknauka.com/rossiyskiy-kinoplakat-kak-fenomen-graficheskogo-dizayna>.
5. Igoshina T. S. (2009). *Graficheskij dizajn otechestvennogo sotsialnogo plakata: istoriya i sovremennye tendentsii*. PhD. Vseros. nauch.-issled. in-t tehn. estetiki. Moskva. Available at: <http://www.dslib.net/tech-estetika/graficheskij-dizajn-otechestvennogo-socialnogo-plakata-istorija-i-sovremennye.html>.
6. *Istoriya sovetskogo kino v kinoplakate: ot pervyih afish 20-h k klassike 70-h*. Available at: <https://regnum.ru/news/cultura/2132740.html>.
7. Filippova A. (2014). *Sovetskiy kinoplakat*. Available at: <https://banglangstudio.ru>.
8. Iakoviuk L. M. (2011). *Heometriia v obrazotvorchomu mystetsvtvi*. Kirovohrad: Vyd-vo obl. in-tu pisliadyplomnoi pedahoh. osvity im. V. Sukhomlynskoho.

Надійшла до редакції 22 жовтня 2019 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 213 пр. Зам. 5.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html
